

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
BALKAN ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ
BALKAN SİYASETİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KUZEY MAKEDONYA'DA BOŞALAN
TÜRK KÖYLERİNİN JEOPOLİTİK ÖNEMİ
VE YENİDEN NÜFUSLANDIRILMASI**

SAVAŞ HOŞTAŞ
1218401102

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. BURAK GÜMÜŞ

EDİRNE 2024

Tezin Adı: Kuzey Makedonya’da Boşalan Türk Köylerinin Jeopolitik Önemi ve Yeniden Nüfuslandırılması

Hazırlayan: Savaş HOŞTAŞ

ÖZET

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti, Avrupa Birliği entegrasyon sürecinde önemli adımlar atarak resmî ismini "Kuzey Makedonya" olarak tescillemiştir. Avrupa Birliği’nin demokratikleşme sürecine yönelik etkileri, Kuzey Makedonya’daki sosyal ve siyasi dinamiklerin dönüşüm potansiyelini gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda, ülke, tarihsel sorunlarla yüzleşerek anayasal reformlar ve altyapı yatırımları yoluyla Türk toplumunun sosyo-ekonomik koşullarını iyileştirmeyi ve kırsal alanlara geri dönüşü teşvik etmeyi hedeflemektedir. Bu araştırmanın ana hipotezi, Kuzey Makedonya’nın Avrupa Birliği entegrasyon sürecinde gerçekleştirilen anayasal reformlar, altyapı yatırımları ve ekonomik teşviklerin, Türk toplumunun sosyo-ekonomik koşullarını iyileştirerek kırsal alanlara geri dönüşü teşvik edeceği ve bu süreçte kültürel kimliğini koruyarak toplumsal refahı artıracığıdır. Araştırma, nitel ve nicel verilerin birlikte kullanılmasını içermekte olup, derinlemesine görüşmeler ve saha gözlemleri aracılığıyla Türk toplumunun deneyimleri, terk edilmiş köylerin durumu ve sosyal dinamikler incelenecektir. Araştırma bulguları, anayasal reformların Kuzey Makedonya’daki Türk toplumu üzerinde geniş kapsamlı etkilere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle anayasal hakların geri kazanılması ve güçlendirilmesi, bu topluluğun kültürel kimliğinin korunmasında kritik bir rol oynamaktadır. Bunun yanı sıra, altyapı yatırımları ve ekonomik teşvikler, terk edilmiş köylerin yeniden canlanmasına katkıda bulunarak kırsal alanlardaki nüfus artışını teşvik etmektedir. Bu çerçevede, Kuzey Makedonya’daki Türk toplumunun sosyo-ekonomik refahının artırılması, anayasal ve ekonomik reformların toplumsal dinamikleri olumlu yönde etkilediği sonucunu desteklemektedir.

Anahtar Kelimeler: Jeopolitik, Jeostrateji, Göç, Kuzey Makedonya Tarihi, Türkler

Name of Thesis: The Geopolitical Importance and Repopulation of Evacuated Turkish Villages in North Macedonia

Prepared by: Savaş HOŞTAŞ

ABSTRACT

The Republic of North Macedonia has taken significant steps towards European Union integration, officially establishing its name as "North Macedonia." The impact of the European Union's democratization efforts highlights the potential for transforming social and political dynamics within the country. In this context, North Macedonia aims to address historical issues by improving the socio-economic conditions of the Turkish community through constitutional reforms and infrastructure investments, while also promoting a return to rural areas. The central hypothesis of this research asserts that the constitutional reforms, infrastructure developments, and economic incentives implemented during North Macedonia's EU integration process will enhance the socio-economic circumstances of the Turkish community, encourage repopulation of rural areas, and preserve cultural identity, thereby increasing social welfare. The study employs a mixed-methods approach, utilizing both qualitative and quantitative data collected through in-depth interviews and field observations to examine the experiences of the Turkish community, the status of abandoned villages, and relevant social dynamics. Research findings reveal that constitutional reforms have a broad impact on the Turkish community in North Macedonia, particularly highlighting the critical role of the recovery and strengthening of constitutional rights in preserving cultural identity. Additionally, infrastructure investments and economic incentives contribute to the revitalization of abandoned villages and promote population growth in rural areas. Therefore, enhancing the socio-economic welfare of the Turkish community in North Macedonia supports the conclusion that constitutional and economic reforms positively influence social dynamics.

Keywords: Geopolitics, Geostrategy, Migration, History of North Macedonia, Turks

ÖNSÖZ

Binlerce yıllık tarihi olan bu Rumeli coğrafyası, imparatorlukların ya da cihan devleti olmak isteyenlerin güç mücadelesine şahit olmakla birlikte medeniyet kurucu yönüyle de birçok ulusa beşiklik yapmıştır. Gerek Vardar kuşağı gerekse Egnatya Yolu gibi isimlendirmeler, bu coğrafyanın hinterlandını gösterirken diğer taraftan bölgenin jeostratejik konumu hakkında bilgi vermiştir.

“Balkanlaşma” terimi bazı kesimlerce olumsuz bir çağrışım olarak değerlendirilmektedir. Ancak Rumeli, Türkiye’nin tarihsel mirası ve köklerinin dayandığı ata yurdu olarak önemli bir konumda yer almaktadır. Bu coğrafya hem tarihi hem de kültürel bağlamda Türkiye için önemli bir anlam taşımaktadır ve bu nedenle toplumun düşüncelerinde ve hayallerinde varlığını sürdürmektedir.

Özellikle 1950 sonrası Makedonya’dan çeşitli ve sistematik baskılarla sürgün edilen – ki bugün göç olgusu içerisinde değerlendiriyoruz- Türkler, her şeye rağmen bu topraklarda var olmuş ve varoluş mücadelesini vermiştir; vermeye de devam etmektedir.

Osmanlı yönetimi sonrası bir bütün olarak Müslümanları Balkanlar’dan temizlemek isteyen devletler, Bosna-Hersek ve Kosova’da olduğu gibi Makedonya’da da etnik temizlik faaliyetleri yürütmüştür. Bosna’da soykırım olarak tezahür eden bu insanlık dışı faaliyetler, Makedonya’da idamlar ve ideolojik saplantılar aracılığıyla tecelli eden asimilasyonda kendini göstermiştir. Tüm bunlardan sonra Makedonya’dan anavatana göç başlamış ve günümüzde seyrek de olsa etkisini korumuştur.

Geldiğimiz noktada uluslararası hukuku kurgulayanlar ve yönetenler kendilerini revize etme ya da meşruiyetlerini koruma amacıyla bir takım hukuki yaptırımlar ile cazibe merkezi olduklarını göstermek istemişlerdir. Kuzey Makedonya’nın Avrupa Birliği’ne giriş çabaları kendi geçmişinde yaşanan siyasi sorunları gidermekle mümkün olabilecektir. AB’nin bu hükmü Makedon siyasi erkini bazı kararlar almaya zorlamış, bu durum daha önceden göçe zorlanan Türklere umut olmuştur.

Kuzey Makedonya Anayasası'nın vatandaşlığı düzenleyen 8. Maddesinde “anavatana göç edenler hariç” ibaresi kaldırılarak vaktiyle göç etmiş olan ve bu göç sebebiyle vatandaşlıklarını kaybetmiş olan insanların vatandaşlığa geri alınacağı ilan edilmiştir. Ortaya çıkan yeni anayasal süreç ile birlikte yukarıda zikrettiğimiz Balkan coğrafyasına tekrar dönme imkânı doğmuştur. Tez çalışmasında ise tüm bu süreç tarihsel bir perspektiften ele alınarak yeni öneriler sunulmaya çalışılmıştır.

Bu vesileyle yüksek lisans eğitimine başladığım andan itibaren Balkanlar ile ilgili bir şeyler yapma arzumu perçinleyen ve Kuzey Makedonya'da oluşan bu yeni sürecin ortaya çıkardığı durumun, bu önemli bölgenin geleceğine dair yeni bir vizyon çerçevesinde ilmi bir çalışmaya aktarılacak incelenmesi fırsatı için şahsımı bu konuya yönlendiren ve maddi-manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen saygıdeğer Dr. Bekir Yüksel Hoş hocama teşekkür ve hürmetlerimi sunuyorum.

Aynı şekilde tez danışmanlığımı kabul eden, fikirleri ve yönlendirmeleriyle akademik çalışmamı ışık tutarak desteğini esirgemeyen Prof. Dr. Burak Gümüş hocama kalbi şükranlarımı arz ediyorum.

Tez savunma jürisinde olmayı kabul ederek şahsımı onurlandıran, tezin daha anlaşılabilir olması noktasında yönlendirme ve önerilerde bulunan Prof. Dr. Fahri Türk hocama ve yine tez jürisinde bulunan Prof. Dr. İsmail Ermağan'a teşekkür ediyorum.

Çalışmamızın son okumalarını yaparak yazım, imlâ, dil bilgisi ve diğer tüm editoryal işlemlerine katkı sunan kıymetli dostlarımız Doç. Dr. Mustafa Sefa Çakır, Mesut Çaçı ve Necat Yazıcı'ya hassaten teşekkür ediyorum.

Tezin daha anlaşılabilir ve kayda değer olması için saha çalışmamıza, Kuzey Makedonya'ya yaptığımız seyahatlere sponsor olan Sayın Mahmut Aydın'a ve arazi çekimleri için Almanya'dan dron gönderen Sayın Rıdvan Aslan'a teşekkürü borç biliyorum.

Özellikle akademik çalışmamı başladığım günden itibaren her aşamada yanımda olan, bir nevi çalışmamın paydaşı olan gönüldaşım ve kıymetli eşim Elif Nida'ya sabrı ve desteği için teşekkür ediyor, sevgilerimi iletiyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	xi
HARİTALAR LİSTESİ	xi
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

1. KUZEY MAKEDONYA’NIN BEŞERÎ, COĞRAFİ, SİYASÎ VE TARİHİ YAPISI	10
1.1. Kuzey Makedonya Ülke Profili	10
1.1.1. Nüfus ve Etnik Demografi.....	14
1.2. Kuzey Makedonya’nın Tarihi.....	17
1.3. Makedonya’da Osmanlı Hâkimiyeti	23
1.4. Makedonya’da Osmanlı Hâkimiyeti Öncesi Demografik Yapı ve Türkler.....	25
1.5. Osmanlı Hâkimiyetinin Makedonya Demografik Yapısına Etkisi ve Türkler.....	27

II. BÖLÜM

2. OSMANLI İMPARATORLUĞU’NUN DAĞILMA DÖNEMİ VE MAKEDONYA’NIN KAYBEDİLMESİ.....	30
2.1. Osmanlı İmparatorluğu’nun Dağılma Süreci	30
2.2. Osmanlı-Rus Savaşı ve Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması (1877-1878)	34

2.3. Makedonya Sorunu	37
2.3.1. Makedonya Sorununun Revize Edilmesi.....	38
2.4. Osmanlı Hâkimiyeti Sonrası Makedonya'nın Demografik Yapısı	39

III. BÖLÜM

3. YUGOSLAVYA TARİHİNDE MAKEDONYA VE MAKEDONYA'DAKİ TÜRKLERİN DURUMU.....	46
3.1. Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Manzara	46
3.2. Sırp-Hırvat-Sloven (SHS) Krallığı (1918-1929).....	49
3.2.1. Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nda Makedonya ve Türkler	50
3.3. Yugoslavya Krallığı, Makedonya ve Türkler (1929-1941).....	52
3.4. İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Yugoslavya ve Makedonya	54
3.5. Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti ve Türklerin Hukuki Statüsü	56
3.5.1. Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti'nde Türk Nüfus	61

IV. BÖLÜM

4. MAKEDONYA'DAN GÖÇLER VE BOŞALAN TÜRK KÖYLERİ (1952-1991)-(1991-2023)	63
4.1. Yugoslavya Tarihi İçerisinde Yaşanan Türk Göçleri.....	63
4.1.1. Makedonya'dan Göç Etme Şartları ve Uygulamalar	65
4.2. Makedonya'dan Türkiye'ye Kitleli Göç (1952-1967).....	67
4.2.1. Asimilasyon, Marjinalleşme, Ayrılma, Entegrasyon	70
4.3. Makedonya'nın Bağımsızlığı ve Türkiye'nin Tutumu	72
4.3.1. Ohri Çerçeve Antlaşması ve Azınlık Hakları	76

V. BÖLÜM

5. NÜFUSU BOŞALAN/ERİYEN VE METRUK HALE GELEN TÜRK KÖYLERİ	81
5.1. Türklerin Göç Etmelerinden Sonra Boşalan Köyler	81
5.2. Kuzey Makedonya Vatandaşlık Yasasında Değişiklik	83
5.2.1. Yasadaki Değişiklik Sonrası Türklerin Tutumu	90

5.3. Kuzey Makedonya'nın Jeopolitik Konumu ve Yansımaları	93
5.3.1. Kuzey Makedonya'nın Göçmen/Mülteci Politikası.....	95
5.4. Boşalan Türk Köylerinin Jeopolitik Önemi ve Yeniden Nüfuslandırılması.....	99
5.5. Rumeli Köyleri Bölgesel Kalkınma Projesi	110
SONUÇ	121
KAYNAKÇA	130

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Etnik Grupların Nüfusa Göre Dağılımı	15
Tablo 2: Osmanlı'nın Din Temeline Dayalı "Millet" Topluluklarının Osmanlı'nın Avrupa Topraklarındaki Vilâyetlerine Göre 1911'deki Nüfus Dağılımı.....	39
Tablo 3: Rumeli Vilâyetlerinde Milliyetçi Nüfus İstatistikleri	41
Tablo 4: 1894 Yılı Rumeli Nüfus İstatistiği	42
Tablo 5: 1904 Yılı Vilâyet-i Selâse Nüfus Sayım İstatistiği	42
Tablo 6: Balkan Savaşları Öncesi Ve Sonrası Müslüman Nüfus Sayısı.....	44
Tablo 7: 1952-67 Yıllarında Makedonya'dan Türkiye'ye Göç İstatistiği	69
Tablo 8: Makedonya'daki Türk Toplumunun Tarihsel Nüfus Dağılımı	86

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1: Makedonya Coğrafyası.....	10
Harita 2: Şop Dili Haritası	11
Harita 3: Kuzey Makedonya Siyasi Haritası.....	12
Harita 4: Tarihi Egnatya Yolu	13
Harita 5: Makedonya'nın Tarihi Haritası	18
Harita 6: Kuzey Makedonya'da Boşalan Türk Yerleşimleri	83
Harita 7: Kuzey Makedonya'daki Metruk Türk Köyleri.....	101
Harita 8: Balkanlar'da İmparatorluk/Büyük Devlet Hayalleri.....	102

Harita 9: Arnavutlar İçin Hangi Sınırlar (Büyük Arnavutluk Hayali)	104
Harita 10: Kuzey Yunanistan'ın Fiziki Yapısı.....	108
Harita 11: Kuzey Yunanistan'da Yörüklerle Komşu Stratejik Beleşdağ Bölgesi	109
Harita 12: Kuzey Bulgaristan'ın Osmanlı Dönemi'ndeki Yörük Köylerinin İsimleri (Sektör Merkezleri)	114

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: 1911'de Osmanlı Avrupası'nda "Milletlere" Göre Nüfus Dağılımı	40
--	-----------

KISALTMALAR LİSTESİ

AA: Anadolu Ajansı

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AGİK: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı

AK Parti: Adalet ve Kalkınma Partisi

ASNOM: Makedonya Halk Kurtuluş Antifaşist Kurulu

AVNOJ: Yugoslavya Halk Kurtuluşu Antifaşist Kurulu

BM: Birleşmiş Milletler

GSYİH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

VMRO: Внатрешна македонска револуционерна организација

IMF: Uluslararası Para Fonu

NATO: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü

OÇA: Ohri Çerçeve Antlaşması

SHS Krallığı: Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TİKA: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı

TDP: Türk Demokratik Partisi

TDB: Türk Demokrat Birliği

THP: Türk Hareket Partisi

TMBH: Türk Milli Birlik Hareketi

USTAŞA: Hrvatska Revolucionarna Organizacija

UÇK: Ushtria Çlirimtare Kombetare

UETD: Avrupalı Türk Demokratlar Birliği

YFHC: Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti

GİRİŞ

Avrupa Birliği ile bütünleşme sürecinde olan Kuzey Makedonya Cumhuriyeti, önünde bulunan birçok engeli kaldırmaya başlamış ve AB'ye girmek için gerek milli gerekse manevi değerlerinden ödün verme pahasına ciddi adımlar atmıştır. Bunların başında Yunanistan ile olan isim uyuşmazlığı meselesi geliyordu ki 12 Haziran 2018 tarihinde yapılan anlaşmayla bu sorun giderilmiştir. Ülke, Makedonya Cumhuriyeti yerine “Kuzey Makedonya” ismini alarak Yunanistan’ın AB’ye giriş için uyguladığı ambargoyu böylece ortadan kaldırmak istemiş ve Prespa Anlaşması’nın yürürlüğe girmesiyle Kuzey Makedonya ismini AB’ye bildirerek uluslararası alanda ülkenin resmî adı ilan edilmiştir.¹

Kuzey Makedonya’nın AB ile bütünleşme tutumu bir diğer AB ülkesi olan Bulgaristan’da etnik temelli söylemleri hareketlendirmiştir. Bulgaristan Ulusal Tarih Müzesi Direktörü Boşidar Dimitrov, “500.000 Makedonyalıdan Bulgar ve dolayısıyla AB vatandaşı oluşturma” söylemi iki ülke arasındaki siyaseti alevlendirmiştir. Dimitrov, aslında Makedonya topraklarında 13 yüzyıl boyunca Bulgarların yaşadığını, bu toprakların Bulgarlara ait olduğunu ancak 1944 yılında birilerinin çıkıp “Siz Bulgar değil Makedonsunuz” dediğini vurgulayarak Kuzey Makedonya vatandaşlarına “öze dönüş” çağrısı yapmıştır. Bunun üzerine Kuzey Makedonya kamuoyunda “çifte vatandaşlık tezi” konuşulmaya başlanmıştır.²

AB ve NATO’nun Balkanlar’da yeni bir model oluşturma sürecinin başladığı bu dönemde özellikle jeopolitik bir değişim kaçınılmazdır. Rusya’nın Ukrayna müdahalesi sonrası yeni adımının Balkanlar olacağı söylemleri ABD, AB ve İngiltere tarafından deklare edilirken yine bu ülke ve yapıların Balkanlar üzerindeki çekişmeleri yeni sürecin ana hatlarını özetlemektedir. Türkiye, Balkanlar’da meydana gelmesi kuvvetle muhtemel bu yeni tasarım modeline kamu diplomasisi kurumlarıyla yaklaşmakta ve kendi varlığını bu alanda hissettirmek istemektedir. AB sürecindeki yeni Balkan modelinin Türkiye ile uyumu hem soydaş hem dindaş yaklaşımı üzerinden

¹ T.C. Avrupa Birliği Başkanlığı, “Kuzey Makedonya”, [https://www.ab.gov.tr/p.php?e=267#:~:text=Nihai%20olarak%20Yunanistan%20ve%20Kuzey,yeni%20ismini%20AB'ye%20bildirmiştir,\(06.05.2024\).](https://www.ab.gov.tr/p.php?e=267#:~:text=Nihai%20olarak%20Yunanistan%20ve%20Kuzey,yeni%20ismini%20AB'ye%20bildirmiştir,(06.05.2024).)

² “Makedon'dan Bulgar, Bulgar'dan da AB vatandaşı”, *T24*, [https://t24.com.tr/haber/makedondan-bulgar-bulgardan-da-ab-vatandasi,306523,\(06.05.2024\).](https://t24.com.tr/haber/makedondan-bulgar-bulgardan-da-ab-vatandasi,306523,(06.05.2024).)

önem arz etmektedir. Türkiye, 1912 yılından itibaren Balkan coğrafyasındaki tüm gelişmelere doğrudan ya da dolaylı müdahil olmuş ve kayıtsız kalmamıştır.³ Bu bağlamda Kuzey Makedonya'nın 8 Eylül 1991 tarihinde ilan ettiği bağımsızlığını 6 Şubat 1992'de tanıyarak ülkenin bağımsızlığını tanıyan ikinci ülke olmuştur. Londra'da imzalanan protokol mucibince de Kuzey Makedonya'ya büyükelçi atayan ilk ülke olarak kayıtlara ve Kuzey Makedonya tarihine geçmiştir.⁴

Kuzey Makedonya'nın AB ile bütünleşme sürecinin hızla devam ettiği bu dönemde kendi içerisinde ve geçmişten kalan siyasi sorunlarla yüzleştiği görülmektedir. Kuzey Makedonya devlet yöneticileri hem geçmiş hem güncel siyasi sorunları gidermek adına adımlar atmaya başlamış ve özellikle 1952'den günümüze kadar Makedonya'dan Türkiye'ye göç eden ve hakları ellerinden alınan Makedonya Türkleri ile ilgili yasal düzenleme yaparak hatalarını telafi etmek istemektedir.

AB'ye üye ve aday ülkelerin siyasi ve ekonomik yapıları başta olmak üzere hukuk, insan hakları ve çevre gibi alanlarda AB müktesebatına uygun olarak kurgulanmaları ve AB'nin bu anlamdaki dönüştürücü etkisi Avrupalılaşıma (Europenization) kavramı olarak literatüre girmiştir.

AB, aday ülkelerde demokratikleşme sürecini takip etmekte ve bir etki mekanizması oluşturmaktadır. Avrupalılaşıma yaklaşımı bu süreçlerin kurumsal çerçevesine sorulan sorulara cevap vermekte ve kapsamını açıklamaktadır. Dolayısıyla AB'nin aday ülkeler üzerindeki demokratikleştirici etkisi bu kuram üzerinden değerlendirilmektedir.⁵

Avrupalılaşıma kavramı genellikle siyasal süreçlerin ve politik kararların uyumunu ele alırken tarihi bir olgu, uluslararası kültürel yayılma ve kurumların uyumunu karşılamaktadır.⁶ Ayrıca bu kavram uluslararası politikanın iç politikayı

³ Osman Atalay, "Balkanlar'da Jeopolitik Değişim, Kamu Diplomasimizin Önemi", *Stratejik Düşünce Enstitüsü*, <https://www.sde.org.tr/analiz/balkanlarda-jeopolitik-degisim-kamu-diplomasimizin-onemi-analizi-52508>, (24.02.2024).

⁴ Shejda Kjobayram, *Bağımsızlığından Günümüze Makedonya (1991-2014)*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Danışman: Prof. Dr. İbrahim Kamil, Edirne 2018, s. 112.

⁵ Önder Aytaç Afşar, "Rasyonel Kurumsalcılık ve Sosyolojik Kurumsalcılık Açısından Avrupalılaşıma Yaklaşımı", *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 17, Konya 2017, s. 67.

⁶ Kevin Featherstone, "Introduction: In The Name of Europe", Kevin Featherstone and Claudio M. Radaelli (ed.), *Politics of Europeanisation*, Oxford University, Oxford 2003, s. 6-12.

etkileyip dönüştürmesi ile ülke içi dengelerin uluslararası yapılarla etkileşimini anlamaya kolaylık sağlamaktadır.⁷

Bu yönüyle Avrupalılaşma bir değişim ve dönüşüme işaret etmektedir. Ülkenin iç yapı ve kurumlarının AB standartlarına ve müktesebatına uygun olarak bir dönüşüme girerek değişim mekanizmalarını harekete geçirmesi, Avrupalılaşma kavramı çerçevesinde ele alınmaktadır. Dolayısıyla ülke içi siyasi ve sosyal yapıların, baskı gruplarının, kamu politikalarının AB etkisiyle dönüşmesi beklenmektedir. Bu kabul süreci ülkedeki siyaseti ve politikaları, yönetim ve kurumsal yapıları, siyasi parti ve baskı gruplarını ezcümle ülke siyasetini tamamen etki altına alan bir değişim sürecini kapsamaktadır.⁸

Diğer yönüyle Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nin açıkladığı resmî istatistiklere göre ülkede Makedon Ortodoks Kilisesine bağlı Hristiyanlar %64'lük bir orana sahipken, Müslümanlar %34 olarak ilan edilmiştir. Ancak bu verilerin gerçek rakamları yansıtmadığı güncel tartışma konularından birisidir. Teo stratejik olarak incelendiğinde Ortodoks Hristiyan olan Makedonlar bir bütünlük arz ederken, Müslümanlar daha çok etnik ve mezhepsel ayrımlara konu olmaktadır. Örneğin %34'lük Müslüman kitlenin dağılımı içerisinde bu oranın %75'i Arnavutlardan, %13'ü ise Türkler ve kalanı Slav ve Makedon asıllı Müslümanlardan oluşmaktadır. Bunun yanı sıra Sünnî olup Hanefî mezhebine bağlı olanlardan bağımsız olarak var olan Bektaşî, Halvetî ve Rufaî tarikatlarına bağlı olan kitleler Müslümanların dağılımı içerisindeki oranlamada gösterilmemekte ve farklı bir din olarak kabul edilmektedir.⁹

Bu çerçevede çalışmamızda geçmişten günümüze tarihsel bir süreç incelenerek neler olabileceği, Kuzey Makedonya'nın almış olduğu kararın yansımaları ve realitesi, Makedonya topraklarından Türkiye'ye göç eden Türklerin yeniden vatandaşlık alıp almayacakları ve alırlarsa tersine bir göç olup olmayacağı değerlendirilecek ve bir

⁷ Claudio M. Radaelli, "Europeanisation: Solution or Problem?", *European Integration Online Papers*, Cilt 8, Sayı 16, s. 3-4, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=601163, (06.05.2024).

⁸ Tanja Börzel, Thomas Risse, "When Europe Hits Home: Europeanization and Domestic Change", *European Integration Online Papers*, Cilt 4, Sayı 15, s. 3-5, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=302768, (11.03.2024).

⁹ İHH, "Makedonya Müslümanları", *İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*, İstanbul 2014, s. 3-5.

zihin jimnastiği yapılarak karar alıcılara ve akademik olarak konuyu takip edenlere önerilerde bulunulacaktır.

Kavramsal Çerçeve

Balkan Yarımadası, yalnızca yarımadanın tamamını değil, özellikle orta ve güney kısımlarını ifade eden bir terim olarak değerlendirilmelidir. Tarihsel bağlamda hem Bizans hem de Osmanlı İmparatorluğu, bölgeyi coğrafi sınırlarına göre daraltmış veya genişletmiş ve bu çerçevede isimlendirmiştir.¹⁰ Balkan Yarımadası, Avrupa'nın güneydoğu bölgesinde, yani Güneydoğu Avrupa'da yer alan 504.884 km²'lik bir alanda yaklaşık 50 milyon insanın yaşadığı bir bölgedir. Bu bölge, batıdan doğuya uzanan ve Bulgaristan'ı ikiye ayırarak Karadeniz'e ulaşan dağ silsilesinden adını alır.¹¹ Ancak, Balkanlar'a Güneydoğu Avrupa demek, bu bölgeyi Avrupa'nın bir uzantısı olarak görmekte ve Anglosakson perspektifiyle yeniden Avrupa bünyesine katma arzusunu yansıtmaktadır. Örneğin, South European Times, "Balkan" terimini tarihsel olarak silmeye çalışarak bu bölgeye sürekli olarak Güneydoğu Avrupa demektedir. Özellikle Batı Balkanlar veya Güneydoğu Avrupa olarak Balkanlar'ın adlandırılması, Balkan ülkelerini ötekileştirirken, Türkiye'nin bu bölgeyle olan tarihsel bağlarını zayıflatma amacını gütmektedir.¹²

Bugünkü adı Kuzey Makedonya olan devletin yine tarihsel planda coğrafi sınırları Balkan Yarımadası'nın güney ve orta kısmında yer alır ve 67.741 km²'dir.¹³ Ancak, bu yüzölçümü günümüzdeki Kuzey Makedonya sınırlarını değil, bu ülkenin tarihsel coğrafyasını temsil etmektedir. Çalışmamızda Kuzey Makedonya Cumhuriyeti üzerine odaklanılacaktır. Osmanlı hâkimiyeti döneminde Kuzey Makedonya, tarihsel tartışmalar nedeniyle birçok kez isim değişikliği yapmak zorunda kalmıştır. Yunanistan ve Bulgaristan'ın Makedon toprakları üzerinde hak iddia etmesi,

¹⁰ Bekir Yüksel Hoş, "Bir Bölge Olarak Balkanlar ve Rumeli", *Balkan Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler Araştırmaları* 1, (ed.) Ali Hüseyinoğlu, Balkan Araştırma Enstitüsü Yayınları, Yayın No 15, Edirne 2021, s. 60.

¹¹ Eldar Uka, *Bir Medeniyetin İzinde Balkanlar*, Ekopi Yayınevi, Üsküp 2020, s. 17.

¹² Galip Çağ, "Yeni Bir Öteki Olarak "Batı Balkanlar" Kavramına Dair", *TASAM*, İstanbul, https://tasam.org/File/Icerik/File/Galip_Cag-Bati_Balkanlar_pdf_911441d4-98be-4d61-affc-bf3238b38a42.pdf, (05.06.2024).

¹³ Cenk Özgen, "Balkanlar'da Güvenliğe Yönelik Bir Tehdit: Yunanistan-Makedonya İsim Anlaşmazlığı", *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 14, Sayı 25, Bursa 2013, s. 329.

ülkenin bütünlüğü açısından stratejik bir tehdit oluşturmuştur. Buna karşın, bölgede yaşayan Türkler hiçbir dönemde ayrılıkçı bir tutum sergilememiştir. Yunanistan ve Bulgaristan'ın hak iddia ettiği topraklardaki Türk köyleri çeşitli sebeplerle boşalmıştır. Bu durum, Kuzey Makedonya'nın sınır güvenliğini ve tarımsal faaliyetlerini olumsuz etkilemiştir. Araştırmamızda, boşalmış Türk köylerinin yeniden nüfuslandırılması için tespitler ve öneriler sunulacaktır. Bu nüfuslandırma, Kuzey Makedonya açısından hem sınır güvenliği sağlayacak hem de tarımsal faaliyetleri canlandırarak ekonomiye katkıda bulunacaktır. Ayrıca, yurtdışına göçü azaltma potansiyeline sahiptir. Türkiye açısından ise, Yunanistan ve Bulgaristan ile olan ilişkiler üzerinde stratejik bir etki yaratacaktır.

Ayrıca, Kuzey Makedonya'dan göç etmiş bireylerin vatandaşlık hakkının geri kazanılması süreci, boşalmış Türk köylerinin yeniden nüfuslanmasını destekleyecektir. Bu durum, çalışmanın önemli kritik unsurlarından biridir. Sonuç kısmında detaylı olarak ele alınacağı üzere, bu köylerin bulunduğu bölgeye bir üniversite kurulması düşünülmektedir. Bu üniversite ile özellikle meslek yüksekokulları aracılığıyla çeşitli alanlara yönelmek hedeflenmektedir. Örneğin, Arıcılık Meslek Yüksek Okulu, Ormancılık ve Ahşap Ürünleri Meslek Yüksek Okulu, El Sanatları Meslek Yüksek Okulu gibi bölümler açılarak eğitim yoluyla göçün durdurulması ve öğrenci popülasyonu ile yeni nüfus hareketlerinin başlatılması amaçlanmaktadır. Ayrıca, bu bölümlerin ekonomik çıktıları sayesinde bölgenin canlanması hedeflenmektedir. Açılan bölümlerin yerel coğrafi koşullara uygunluğu, öğrenci hareketliliğiyle sınırlı kalmayıp, ailelerin de bu süreçte yer almasına olanak tanıyacaktır.

Son olarak, üniversite ile başlayacak olan bu süreç, Bosna-Hersek'teki Şişe Cam firması gibi fabrikaların eklenmesiyle devam ettirilebilir. Bu yaklaşım, IKEA modeline benzer bir şekilde birçok sektöre hizmet sunarak hem bölgenin nüfuslanmasına hem de Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nin refah seviyesinin artmasına katkı sağlayacaktır. Böylece, üniversite girişiyle başlayan süreç, üretimle desteklenerek ciddi bir katma değer oluşturacak ve metruk Türk köyleri yeniden hayat bulabilecektir.

Tezin Hipotezleri

Hipotez 1: Anayasal reformlar, Türk toplumunun sosyo-ekonomik koşullarını iyileştirir ve kırsal bölgelere geri dönüşü teşvik eder.

Bu hipotez, anayasal süreçlerin Kuzey Makedonya Türklerinin hak kayıplarını telafi ederek sosyo-ekonomik refahı artırdığını ve özellikle terk edilmiş köylerin yeniden canlandırılmasına olanak sağladığını öne sürer. Anayasal hakların geri kazanılması, Türk toplumu için kırsal kesimlerdeki ekonomik faaliyetlere dönüşü teşvik eden önemli bir faktör olarak değerlendirilir.

Hipotez 2: Altyapı yatırımları ve ekonomik teşvikler, terk edilmiş köylerin yeniden canlandırılmasında belirleyici bir rol oynar.

Bu hipotez, terk edilmiş köylerin yeniden ihyasında altyapı eksikliklerinin giderilmesi ve kırsal bölgelere yönelik ekonomik teşviklerin hayata geçirilmesinin, köylere geri dönüşü hızlandıran en kritik etmenler olduğunu savunur. Altyapı yatırımları, köylerin ekonomik sürdürülebilirliğini sağlayarak kalıcı bir canlanma sürecine katkı sağlar.

Hipotez 3: Anayasal hakların iadesi, Türk toplumunun kültürel kimliğini korumasını güçlendirir ve toplumsal refahı artırır.

Bu hipotez, Türk azınlığının anayasal haklarını geri kazanmasının, kültürel kimliğin korunması ve toplumsal dayanışmanın güçlendirilmesi üzerinde olumlu etkileri olduğunu ileri sürer. Ayrıca, bu hakların iadesi, Türk toplumunun eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimini artırarak toplumsal refahı da önemli ölçüde iyileştirir.

Araştırma Yöntemi

Bu araştırmada veri toplama süreci, karma bir yöntemle gerçekleştirilecektir. Nicel ve nitel verilerin birlikte kullanılması, konunun çok boyutlu bir şekilde incelenmesini sağlayacaktır.

İlk olarak, derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilecektir. Bu aşamada, Türk toplumunun yaşadığı deneyimleri, kültürel kimliklerini koruma çabalarını ve terk edilen köylerin yeniden ihyası ile ilgili düşüncelerini anlamak için 20-30 katılımcı, yerel liderler, köy muhtarları, yaşlılar ve gençler gibi farklı sosyal gruplardan

seçilecektir. Yüz yüze veya çevrimiçi platformlar aracılığıyla yapılacak yarı yapılandırılmış görüşmeler, katılımcıların derinlemesine ifadelerini toplamak amacıyla gerçekleştirilecektir.

Son olarak, saha gözlemleri ile terk edilmiş köylerin fiziksel durumu, sosyal yapısı ve toplumsal dinamikleri gözlemlenecektir. Araştırmacı, belirlenen köylere saha ziyaretleri yaparak gözlemlerini not alacak ve mevcut durumu belgeleyecektir. Bu gözlemler, köylerdeki altyapı eksiklikleri, sosyal etkileşimler ve ekonomik faaliyetler gibi konuları kapsayacaktır.

Bu araştırma sürecinde katılımcıların gizliliğine ve mahremiyetine önem verilecek; araştırmanın amacı ve süreçleri hakkında bilgilendirme yapılacak ve katılımcıların rızaları alınacaktır. Elde edilen veriler yalnızca akademik amaçlarla kullanılacak ve kişisel bilgiler paylaşılmayacaktır. Araştırma yöntemi, Kuzey Makedonya'daki anayasal süreçlerin Türk toplumu üzerindeki etkilerini kapsamlı bir şekilde ele alarak, terk edilmiş köylerin yeniden canlandırılması konusundaki önerilerin geliştirilmesine zemin hazırlamayı hedeflemektedir.

Literatür Taraması

Kuzey Makedonya'daki Türk yerleşimleri üzerine yapılan çalışmalardan en önemlisi, İzzet İbrahimsoylu'nun "Yörüklük" adlı kitabıdır. Bu eserde, Yörüklerin yaşadığı ya da geçmişte yaşadıkları ancak şu anda terkedilmiş durumda olan köyler, yazılı anlatımlarla ve fotoğraflarla ele alınmıştır. Bunun yanı sıra, İzet Osman tarafından hazırlanan "Göçün Mekânsal ve Ekonomik Etkileri: İştîp Türkleri Örneği" başlıklı yüksek lisans tezi, İştîp ve çevresindeki Türk yerleşimlerini incelemektedir. Reyhan Rafet Can, "Nüfus Miktarları Bakımından Kuzey Makedonya'da Türklerin Yaşadığı Şehirler Üzerine Bir İnceleme" başlıklı bildirisi ile bu konuya katkıda bulunmuştur. Ayrıca, Nuredin Iseynovski'nin "Makedonya'dan Göç" isimli kitabı, yakın dönemde Makedonya'dan Türkiye'ye gerçekleşen Türk göçlerini incelemektedir.

Çalışmalar arasında, Bahriye Eseler ve A. Baran Dural'ın birlikte kaleme aldıkları "Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nin Yeni Vatandaşlık Yasası Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme" makalesi, bu alandaki en güncel bilgileri içermektedir. Bekir Yüksel Hoş'un "Makedonya'daki Yörük Bölgelerinde Operasyonel Mevzilerin

Hazırlanmasına Dair Ön Bilgilendirme" başlıklı bildirisi ise henüz yayımlanmamış olmasına rağmen çalışmamıza katkı sağlayan önemli bir kaynaktır ve çalışmanın ana hatlarına dair öneriler sunmaktadır.

Bu tez çalışması, Kuzey Makedonya'daki yeni anayasal sürecin, özellikle Türk toplumu üzerindeki etkilerini kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Anayasal reformlar çerçevesinde, Türk azınlığının tarihsel hak mücadelesi ve bu hakların yeniden kazanılması süreci detaylandırılmıştır. Çalışmanın temel odak noktası, Türk toplumunun uğradığı hak kayıplarının telafi edilmesinin ardından, uzun yıllardır boş kalan ve terk edilmiş köylerin yeniden hayata döndürülmesi ile ilgili saha çalışmasının sonuçlarını incelemektir.

Araştırma, Türk azınlığının yasal haklarını yeniden kazanmasının toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel boyutlarda önemli yansımaları olduğunu ortaya koymuştur. Anayasal sürecin getirdiği yenilikler, Türk toplumuna yeniden güç kazandırmış ve bu da özellikle kırsal alanlarda ihmal edilmiş ya da terk edilmiş köylerin canlandırılması sürecine ivme kazandırmıştır. Saha araştırması bölümünde, bu köylerin demografik yapısı, sosyal dinamikleri ve ekonomik potansiyelleri detaylı bir şekilde ele alınmış ve köylere geri dönüşün hangi koşullar altında mümkün olabileceği tartışılmıştır.

Elde edilen bulgular, köylerin yeniden ihyası sürecinde en büyük sorunun yıllar içinde yaşanan altyapı eksiklikleri ve ekonomik geri kalmışlık olduğunu göstermiştir. Ancak, Türk toplumunun haklarının iadesi ile bu köylere geri dönüşün önünün açılması, bölgedeki sosyo-ekonomik kalkınma ve kültürel kimliğin korunması açısından kritik bir rol oynamaktadır. Tez, bu süreci yalnızca teorik bir çerçevede değerlendirmekle kalmayıp, saha çalışmasından elde edilen somut veriler doğrultusunda terk edilmiş köylerin yeniden canlandırılmasına yönelik stratejik öneriler geliştirmiştir. Bu öneriler, bölgedeki altyapı yatırımlarının artırılması, tarım ve hayvancılık gibi geleneksel üretim alanlarının desteklenmesi ve eğitim ile sağlık hizmetlerine erişimin iyileştirilmesini kapsamaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma, Kuzey Makedonya'daki anayasal reform sürecinin Türk toplumuna olan somut etkilerini toplumsal ve mekânsal boyutlarıyla ele alarak literatüre katkıda bulunmaktadır. Terk edilmiş köylerin yeniden ihyasıyla ilgili elde edilen bulgular ve geliştirilen öneriler, yalnızca bölgedeki Türk toplumu için değil

diğer azınlık toplulukları için de örnek teşkil edebilecek nitelikte olup, gelecekteki çalışmalara önemli bir referans noktası oluşturacaktır.

Tez, giriş, beş bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Giriş bölümünde, Balkan Yarımadası ile Kuzey Makedonya'nın coğrafi ve tarihsel konumları ele alınacak; Makedonya'nın tarihi coğrafyası, Bizans ve Osmanlı dönemlerine dair bilgiler, günümüz Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nin etnik dağılımı, nüfusu ve ekonomik verileri haritalarla desteklenen bir veri tasarımı ile açıklanacaktır.

Birinci bölümde, Kuzey Makedonya'nın tarihi detaylı bir şekilde incelenecek ve Osmanlı hâkimiyeti öncesi ve sonrası demografik yapısı ele alınacaktır. İkinci bölümde, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma süreci, Osmanlı-Rus Savaşı ve Balkan Savaşları ile birlikte bu savaşların demografik yapı üzerindeki etkileri analiz edilecektir. Üçüncü bölüm, Yugoslavya tarihi içinde Makedonya'nın durumu ve Türklerin varlık mücadelesi bağlamında ele alınacak; iki dünya savaşının öncesi ve sonrası durumu değerlendirilecektir.

Dördüncü bölüm, Yugoslavya tarihindeki göç hareketlerine, özellikle 1950 sonrasındaki kitlesel göç dalgalarına odaklanacak ve Makedonya'nın bağımsızlığı sonrası azınlık sorunları irdelenecektir. Tezin ana konusu olan "Türk köylerinin boşalması ve bu köylerin jeopolitik önemi" burada detaylandırılacak; ayrıca Kuzey Makedonya Anayasası'ndaki değişikliklerle vatandaşlık şartları açıklanacaktır.

Sonuç bölümünde ise elde edilen bulgular ışığında "Kuzey Makedonya'da Boşalan Türk Köylerinin Jeopolitik Önemi ve Yeniden Nüfuslandırılması" konusuna yönelik öneriler sunulacaktır.

I. BÖLÜM

1. KUZEY MAKEDONYA’NIN BEŞERÎ, COĞRAFÎ, SİYASÎ VE TARİHÎ YAPISI

1.1. Kuzey Makedonya Ülke Profili

Makedonya coğrafyası Vardar, Pirin ve Ege Makedonyası’ndan oluşmakta ve bugünkü Kuzey Makedonya’nın sınırlarını da kapsamaktadır. Vardar Makedonyası olarak bilinen Kuzey Makedonya ise tarihsel coğrafi sınırların sadece %38’lik kısmına tekabül etmektedir.¹⁴ Yunanistan, Makedonların özünde Helen çocukları olduklarını ancak sonradan Slavlaştırıldığını savunurken, Bulgaristan tam aksine Makedonların Helenleştirilmiş Bulgar olduklarından hareket etmektedir. Sırbistan etnik okuma üzerinden olmasa da Makedon bölgesinin Orta Çağ Sırp Devleti’nin parçası olduğunu iddia etmektedir.¹⁵

Harita 1: Makedonya Coğrafyası¹⁶

Jovan Cvijić, bu bölgedeki dilin Bulgarlardan çok Sırlara yakın olduğunu vurgulamaktadır. Cvijić, bölgede Makedon diliyle anlaşmak hâsıl olduğunda Bulgarca

¹⁴ Mustafa Durmaz, “Makedonya Sorunu ve Yunanistan İsim Uzlaşmazlığı”, *ASAM Uluslararası Hakemli Dergi*, Sayı 3, Ankara 2015, s. 60.

¹⁵ Kemal H. Karpat, *Balkanlar’da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, Timaş Yayınları, İstanbul 2019, s. 43.

¹⁶ “Makedonya Sorunu”, *Tarih Bilimi*, <https://www.tarhibilimi.net/makedonya-sorunu/>, (16.09.2024).

ile değil Sırpça ile anlaşmanın veya iletişim kurmanın mümkün olduğunu ifade etmiştir.¹⁷ Makedonlar, aslında genetik olarak Bulgarlarla akraba olsalar da yaşadıkları coğrafya itibariyle Vardar Nehri ve arazisinin doğal uzanışı onlara Sırbistan ile ticari etkileşimi gerekli kıldığından dil olarak Sırpça'ya yönelmiştir. Başka bir eğilim ise Makedoncanın Sırpça ve Bulgarca arasındaki iki dilden birisi olduğudur. Bunlardan birisi Makedonya'ya göre daha doğuda olan ve Sırbistan ile Bulgaristan arasında yaygın olarak görülen Şop (Šopluk / Шоплык) dilidir ki bu dil günümüzde yok olmaya yüz tutmuş ve hatta iki ülke tarafından eritilmiştir.¹⁸

Harita 2: Şop Dili Haritası¹⁹

Osmanlı İmparatorluğu'nun Makedonya coğrafyasını kurguladığı idari sınırlar tarihi Makedonya coğrafyasına ek olarak ülkenin kuzey ve batı kısımlarını da dâhil etmek suretiyle oluşan Vilayet-i Selâse'yi oluşturmuştur.²⁰ Buna göre; Selânik,

¹⁷ Jovan Cvijić, *Promatranja O Etnografiji Makedonskih*, Slovena, s. 7-36.

¹⁸ Roth, Klaus, Brunnbauer, Ulf, *Region, Regional Identity and Regionalism in Southeastern Europe*, (ed.) Ulf Brunnbauer, Cilt 1, Berlin 2010, s. 9.

¹⁹ Wikipedia, "Shopi", https://en.wikipedia.org/wiki/Shopi#/media/File:Shopluk_region_map.png, (05.06.2024).

²⁰ Kaya Bayraktar, "Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902-1905)", *BİLİG*, Sayı 69, Ankara 2014, s. 2.

Manastır ve Kosova Vilayet-i Selâse içerisinde yer almıştır.²¹ II. Balkan Savaşı sonrası paraf edilen Bükreş Antlaşması taksimatına göre Osmanlı Makedonyası'nın 35.169 km²'lik kısmı Ege Makedonyası olarak Yunanistan'a, 25.774 km²'lik kısmı Vardar Makedonyası olarak Sırbistan'a ve 6.798 km²'lik kısmı Pirin Makedonyası olarak Bulgaristan'a pay edilmiştir.²²

Günümüz Kuzey Makedonya devletinin Ege'ye sahili olmamakla birlikte Balkanlar'ın ortasında kaldığı haritalarda görülmektedir. Ülkenin kuzeyinde Şar, Üsküp Karadağı, Osogovski ve Rila dağları Kosova ve Sırbistan ile sınırı belirlerken, Rodoplar'ın batı uçları ve Karasu Nehri (Mesta) bölgenin doğu sınırını çizmektedir. Makedonya'nın güneyinde İncekarasu Nehri (Bistrica) bulunmaktayken, batısında Ohri Gölü ve aynı hizada Korab, Jablanica, Gramos ve Pind Dağları Makedonya'yı Arnavutluk ve Epir'den ayırır.²³

Harita 3: Kuzey Makedonya Siyasi Haritası²⁴

Balkan Yarımadası'nın merkezi konumunda bulunan Kuzey Makedonya, bölgenin hem kuzey-güney hem de doğu-batı doğrultusunda uzanan ve tarih boyunca

²¹ Kemal Aruçi, Aleksandar Matkovski, *Osmanlı Kroniklerinde Kuzey Makedonya*, (ter.) Meral Jahjai, Abas Jahjai, (ed.) Muhammet Altaytaş, Abdullah Talha İmamoğlu, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2022, s. 15.

²² Ahmet Halaçoğlu, "Balkan Savaşları (1912-1913)", *Türkler, Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara 2002, s. 302.

²³ Osman Karatay, "Orta Çağ'da Makedonya: Bir Siyasî Coğrafyanın Süreklilik Öyküsü", *"Makedonya Sorunu Düünden Bugüne"*, (der.) Murat Hatipoğlu, ASAM Yayınları, Sayı 34, Dizi 6, Ankara 2002, s. 4.

²⁴ "Ülke Profili: Makedonya", *Aljazeera Turk*, <https://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-makedonya>, (16.09.2024).

gerek ekonomik gerekse askeri olarak kullanılan iki güzergâhın kesişim noktasında yer almaktadır. Birinci güzergâh Vardar Nehri'nin oluşturduğu ve vadiyi takip eden doğal yoldur. İlgili doğal yol kuzey-güney istikametini takip etmekte ve Sırbistan'dan geçerek Tuna Nehri ile birleşen Morova Nehri'nin oluşturduğu vadiye açılmaktadır. Ayrıca Selânik-Üsküp-Niş-Belgrad hattı ile Ege Denizi'nin Avrupa bağlantısını sağlamaktadır. İkinci güzergâh ise doğu-batı istikametinde seyrederek Dıraç-Manastır-Selânik üzerinden Adriyatik Denizi'ni Ege Denizi ile telâki ederek İstanbul'a ulaşım olanağı sağlamaktadır.²⁵ Bu yol aynı zamanda Tarihi Egnatya Yolu olarak bilinir ki Makedonya'nın güney sektörü olan ve Yunanistan sınırında kalan başlıca şehir ve köylerin ortaya çıkışı bu yol vesilesiyle oluşmuştur.²⁶ Bu açıdan bakıldığında Egnatya Yolu, verimli akarsu vadilerinin, dağlarının, ormanlık tepelerinin ve maden yataklarının yanı sıra nehirleri, gölleri ve deniz faktörüyle medeniyet kurucu bir unsur olarak yerleşim yerlerinin gelişmesini sağlamıştır.²⁷

Harita 4: Tarihi Egnatya Yolu²⁸

²⁵ Önder Bilgin, *Türkiye-Makedonya İlişkileri ve Makedonya Türklerinin Durumu (1991-2018)*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balkan Çalışmaları Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Vahit Cemil Turan, Edirne 2019, s. 1.

²⁶ Edgar Hösch, *Balkan Tarihi- Kısa Bir Giriş*, (çev.) Ayşe Çevik, Runik Kitap, İstanbul 2024, s. 13.

²⁷ Bekir Yüksel Hoş, "Az Bilinen Bir Toplum, Balkan Mısırlıları; Coğrafi Yayılışları ve Kökenleri", *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 5, Ankara 2020, s. 85-86.

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1127356>, (05.06.2024).

²⁸ Bekir Yüksel Hoş, *a.g.m.*, 2020, s. 85.

1.1.1. Nüfus ve Etnik Demografi

Kuzey Makedonya'nın nüfusu 2022 yılında yapılan resmî nüfus sayımına göre 911.087 erkek ve 925.626 kadın olmak üzere toplamda 1.836.713 kişidir. Etnik dağılımda yine resmî verilere göre ülkenin 1.073.299'u Makedon, 446.245'i Arnavut, 70.961'i Türk, 46.433'ü Roman, 23.847'si Sırp, 16.042'si Boşnak, 8.714'ü Ulah ve 18.912'si diğer etnik gruplara mensup insanlardan oluşmaktadır.²⁹ Ancak Devlet İstatistik Kurumu'nun açıkladığı nüfus projeksiyonuna göre eğer ülkede savaş olmaz, AB'ye tam üyelik gerçekleşir, ekonomik kalkınma sağlanır, büyük sağlık problemleri olmaz gibi parametreler göz önünde bulundurulmuş ve bir tahmin açıklanmıştır. Bu tahminin demografik gelecek modelinde doğum ve ölüm oranına ek olarak göç olgusuna ilişkin varsayımlar belirlenmiş ve tüm bu verilerin sonucunda Kuzey Makedonya nüfusunun 2070 yılında 1.3 milyon kişi azalacağı işaret edilmiştir.³⁰

Kuzey Makedonya, açıkladığı resmî verilerin ışığında etnik çeşitlilik göstermektedir. Ancak bu etnik çeşitliliğe rağmen ülkenin 2/3'ü Hristiyan, 1/3'ü Müslümandır.³¹ Müslüman nüfus içerisinde Türkler süregelen göç hareketinden dolayı azalmış olsa da Arnavutlardan sonraki en büyük Müslüman nüfusu temsil etmektedirler. Türkleri ise Romlar, Boşnaklar ve Torbeşler takip etmektedir.³² Torbeşlerin anadilleri Makedoncadır ancak kendilerini Türk olarak tanımlayan özgün bir topluluktur. Türk araştırmacılar, Torbeşlere dil ve kültür yerine din olgusu üzerinden eğilim göstermiştir. Kaldı ki Torbeşler Makedonca konuşuyor olsalar da Müslüman kimlikleriyle bilinmektedir.³³ Boşnaklar ise Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı döneminde Sancak'ta anti-İslâm döneminde yaşanan sıkıntılar sebebiyle Türkiye'ye göç etmek umuduyla Makedonya'ya gelmiş ve Makedonya'da ikamet etmek zorunda kalarak Türklerden boşalan yerlere yerleşmiştir. Öyle ki SHS Krallığı döneminde

²⁹ Republic of North Macedonia, *Statistical Yearbook 2021*, Skopje 2022, s. 61-65.

³⁰ Republic of North Macedonia, *State Statical Office*, "Population Projections of the Republic of North Macedonia by 2070", Skopje 2023, https://www.stat.gov.mk/Aktivnosti_en.aspx?rbra=338, (01.06.2024).

³¹ Alaattin Kızılçaoğlu, *Makedonya Coğrafyası*, Aktüel Yayınları, Ankara 2014, s. 19-20.

³² Nedim Emin, *Makedonya Siyasetini Anlama Kılavuzu*, SETA Yayınları, İstanbul 2014, s. 90-91.

³³ Ali Dikici, "Türkiye'de Balkan Muhacirleri Arasında Kaybolan Bir Topluluk: Torbeşler", *TİKA Avrasya Etütleri*, Cilt 46, Sayı 2, Ankara 2014, s. 126.

Boşnaklar, Türk olarak görülmüş ve Sancak'ın Türklerden arındırılması amaçlanarak bu bölgeden göç etmeye zorlanmıştır.³⁴

Günümüzde Kuzey Makedonya'daki Türkler yoğun olarak Batı Makedonya bölgesinde; Debre (Дебар/Debar), Kırçova (Кичево/Kičevo), Manastır (Битола/Bitola), Resne (Ресен/Resen), Struga (Струга/Struge), Ohri (Охрид/Ohrid), Gostivar (Гостивар/Gostivari) ve Kalkandelen (Тетово/Tetovo)'de, Doğu Makedonya bölgesinde ise Yörük Türklerinden müteşekkil olan; İştip (Штип/Štip), Radoviş (Радовиш/Radoviš), Ustrumca (Струмица/Strumica), Valandovo (Валандово/Valandovo) ve başkent Üsküp (Скопје/ Skopje)'te yaşamaktadır. Yukarıda resmî rakamlara göre 70.961 Türkün ülke genelindeki nüfusu oluşturduğu zikredilse de gayrı resmî rakamlar bu nüfusun 100.000 ilâ 150.000 olduğuna yöneliktir.³⁵

Tablo 1: Etnik Grupların Nüfusa Göre Dağılımı³⁶

	1953	1961	1971	1981	1991	1994
Makedon	860.699	1.000.854	1.142.375	1.279.323	1.328.187	1.295.964
Arnavut	162.524	183.108	279.871	377.208	441.987	441.104
Türk	203.938	131.484	108.552	86.591	77.080	78.019
Roma	20.462	20.606	24.505	43.125	52.103	43.707
Boşnak	-	-	-	-	-	6.829
Sırp	35.112	42.728	46.465	44.468	42.775	40.228
Diğer	21.779	27.223	45.540	78.421	91.832	40.081
Toplam	1.304.514	1.406.003	1.647.308	1.909.136	2.033.964	1.945.932

2002 Türk nüfus 77.959 iken ve 2021'de 70.961 olarak kayıtlara geçmiştir. Yine 2002'de Kuzey Makedonya nüfusu 2.022.547 iken 2021'de 1.836.713 kişiye düşerek azalmıştır. Türk nüfus ise tabloda görüleceği üzere 1951'den itibaren kitlesel

³⁴ Amra Dedeic-Kırbaç, "Boşnakların Türkiye'ye Göçleri", *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 35, İstanbul 2013, s. 11-14.

³⁵ Djunes Nurueski, "Osmanlı'dan Günümüze Makedonya'daki Türk Kültürü ve Makedonya'nın Türk Kültür Tarihindeki Yeri ve Önemi", *Avrasya Etüdleri*, T.C. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) Yayınları, Sayı 50 (2016/2), Ankara 2016, s. 384-385.

³⁶ Republic of North Macedonia, *Statistical Yearbook 2021*, Skopje 2022, s. 65.

olarak azalmıştır. Türk nüfusun tutulduğu tek istisna 1991-1994 yıllarında görülmüştür. Arnavut nüfus Türk nüfusuna ters orantılı olacak şekilde sürekli artmıştır.

Etnik grupların çeşitliliği ve nüfusa dağılımına göre Makedonya’da nüfusun %70’i Makedonca, %22’si Arnavutça, %4’ü Türkçe, %3’ü Sırpça-Hırvatça-Boşnakça konuşmaktadır.³⁷

Kuzey Makedonya Devlet İstatistik Ofisi 2020 verilerine göre GSYİH 669.280 milyon dinar iken, bu rakam 2019 verilerine göre nominal olarak %3,4 oranında azalmıştır. 2020’deki GSYİH reel büyümesi ise 2019’a göre %-4,7 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca 2020 yılındaki nihai tüketimin GSYİH’deki yeri %82,8 olmuştur. Sektörler bazında tarımda çalışan aktif nüfus %16,2 iken, sanayi sektörü iş gücünün %29,2’sini, hizmet sektörü ise nüfusun %54,5’ini istihdam etmektedir. Bu sektörler dışında ormancılık ve madencilik ekonomik girişimlerde ön plana çıkmaktadır. Ülkede demir, bakır, kurşun, çinko, altın, gümüş, antimon ve mangan gibi madenler bulunmaktadır. Bu madenlerin bulunmasına rağmen ülkenin maden kapasitesi dar bir çerçevede kalmıştır. Enerji üretiminde petrol ve doğalgaz bulunmaması sebebiyle elektrik üretimi kömür ve su kaynakları üzerinden sağlanmaktadır. Tüm bu alanlara ve iş gücü kapasitesinin yeterli olmasına rağmen işsizlik 2016 IMF verilerine göre %25,4 olarak açıklanmıştır.³⁸ Buradan anlaşılan iki durum söz konusudur: Birincisi, girdilerin doğru alanlarda kullanılmadığı ve bu sebeple kaynakların işsizliği bitirmek yerine başka alanlara yönlendirildiğidir. İkincisi, ülkenin iş gücü ve emek sermayesi konformizme odaklıdır ve iş beğenmeme durumu ortaya çıkmaktadır. Yine IMF’nin 2022 tahminlerine göre işsizlik oranının %15 olacağı ve işsizliğin yüksek olduğu ülkeler sıralamasında Kuzey Makedonya’nın 6. sırada yer alacağı ifade edilmiştir. Ülkenin ithalatında 2021 verilerine göre en büyük pay %45 gibi ciddi bir oranla Almanya’ya ait iken, Türkiye %2,2’lik ithalat payına sahiptir. İhracatında ise yine 2021 verilerine göre %21’lik oranla İngiltere birinci

³⁷ Mehmet Hacısalıhoğlu, “Makedonya”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 27, Ankara 2003, s. 438.

³⁸ Republic of North Macedonia, State Statistical Office, https://www.stat.gov.mk/PrikaziSoopstenie_en.aspx?rbrtxt=140, (26.12.2022).

sırada yer alırken Türkiye'ye ihracatı %6 olarak gerçekleşmiştir.³⁹ Bu verilere göre Kuzey Makedonya ticarete Almanya'ya bağımlı durumdadır ve ülkenin ekonomisini Almanya konsolide etmektedir. İngiltere pazarındaki ihracatıyla da ülke ekonomisi bir nebze olsun rahatlamaktadır.

1.2. Kuzey Makedonya'nın Tarihi

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti, Avrupa'nın güneydoğusunda konumlanan ve ismi etimolojik olarak tartışma konusu olan bir ülkedir. Yukarıda da açıklandığı gibi Yunanistan, Makedonya isminin Helen bölgesinden geldiğini iddia etmekteyken, Bulgar tarihçi Anastas Totev ise Makedonya isminin İliryalılardan miras kaldığını savunmaktadır.⁴⁰ Lenguistik anlamda Eski Yunancadan gelen Makedonya ismi; “karışık”, “çeşitli”, “muhtelif parçalardan oluşan”, “salata”, “sebze ya da meyve salatası”, “yamalı bohça” vb. anlamlara gelmektedir.⁴¹

Kuzey Makedonya'nın tarih sahnesine çıkışı M.Ö. 700'lü yıllara dayanmaktadır. Söz konusu bölgenin arkeolojik kazılardaki bulgularında ise Makedonya'nın ilk yerli halkı olan Makedonların bölgedeki varlıklarının İlk Tunç Çağ'ında görüldükleri yönündedir.⁴²

Tarih sahnesine çıkışıyla birlikte Kuzey Makedonya'nın ilk dönemlerden itibaren krallıklar ve imparatorluklar hâkimiyetinde olduğu görülmüştür. Büyük İskender'in babası II. Filip (M.Ö. 359-336) tarafından kurulan Makedonya Krallığı “Makedonya” coğrafyasında hüküm sürmüştür.⁴³ Akabinde bölgeye sırasıyla Roma, Bizans ve Osmanlı İmparatorluğu gibi büyük imparatorlukların hâkimiyeti girmiştir.⁴⁴

Farklı imparatorluklara ev sahipliği yapması ve tarihin nöbet değişimleri sebebiyle bölgede Traklar, İliryalılar, Brigidler, Edonlar, Payonlar, Pelagonyalılar,

³⁹ T.C. Ticaret Bakanlığı, Kuzey Makedonya Ülke Profili https://ticaret.gov.tr/data/5f032ff613b876ced4013b1b/K.MAKEDONYA-%C3%9Clike%20Profili_2024.pdf, (06.09.2024).

⁴⁰ Yusuf Hamzaoglu, *Balkan Türklüğü (Araştırmalar, İncelemeler, Makedonya, Sırbistan, Hırvatistan)*, Cilt 1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 3.

⁴¹ Tahsin Saraç, *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*, Adam Yayınları, İstanbul 1985, s. 849.

⁴² Makedonya, *Ana Britanica (Genel Kültür Ansiklopedisi)*, Ana Yayıncılık, Cilt 15, İstanbul 1989, s. 202.

⁴³ *Makedonya*, T.C. Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul 1992, s. 7-8.

⁴⁴ İlber Ortaylı, “Türkiye ve Balkanlar”, *Türk Tarihinde Balkanlar*, (ed.) Zeynep İskefiyeli, Bilal Çelik, Serkan Yazıcı, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Cilt 1, Sakarya 2013, s. 5-6.

Dorlar, Vandallar, Vikingler, Gotlar, Romalılar, Slavlar, Hun, Avar, Proto Bulgar, Peçenek, Oğuz ve Kuman Türkleri gibi farklı etnik gruba ve dine mensup toplulukların yaşadıkları bilinmektedir.⁴⁵ Ülkenin jeostratejik konumu, değişimlerin ve farklı yönetimlerin kontrolüne girmesinin başlıca sebebi olarak görülmüştür. Hemen hemen bütün imparatorluklar Avrupa, Asya ve Afrika arasında kavşak noktası olan Kuzey Makedonya'ya hükmetmek istemiştir. Dolayısıyla Eski Makedon Krallığı'nın çöküşünden sonra Romalılar, Gotlar, Hunlar, Slavlar ve Osmanlılar bölgeyi fethetmeyi tarihi sorumluluk olarak addetmiş ve kendi imparatorluklarına dâhil etmiştir.⁴⁶

Harita 5: Makedonya'nın Tarihi Haritası⁴⁷

Makedonya coğrafyası Neolitik (M.Ö. 6000) dönemden başlamak suretiyle insan ırkına hayat sahası olmuştur ve bununla ilgili ilk kitabî bilgiler İliryalılar ve Trakyalılar olarak derç edilmiştir. İliryalılar günümüz Arnavutlarının atası olarak bilinirken, Trakyalıların bir kolu olan Daçyalılar Rumen ulusunun temel unsurunu oluşturmaktadır.⁴⁸ Makedonlar ise M.Ö. 800-700 yılları arasında Makedonya'nın kuzey dağlarının iç bölgesine göç eden otokton halklar olan İliryalılar, Trakyalılar ve

⁴⁵ Yusuf Hamzaoglu, *Balkan Türklüğü (Makedonya, Hırvatistan, Osmanlı Öncesi Balkan Müslümanlığı)*, Cilt 1, Logos A Yayınevi, Üsküp 2010, s. 36.

⁴⁶ Adrew Rossos, *Macedonia and Macedonians: A History*, Hoover Institution, Stanford 2008, s. 17.

⁴⁷ "Adı Artık Kuzey Makedonya Cumhuriyeti", *Mecra*, <https://www.gzt.com/mecra/makedonya-artik-kuzey-makedonya-cumhuriyeti-3389879>, (16.09.2024).

⁴⁸ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 18. ve 19. Yüzyıllar*, Cilt 1, (çev.) İhsan Durdu, Gülçin Tunalı ve Haşim Koç, Küre Yayınları, İstanbul 2015, s. 4.

Yunanlılardan kültürel olarak etkilenmiştir. Etkileşim sonrası Makedonların bu halkların devamı olmadığı, Helen kültürünü yaşatan dil ve gelenek bakımından farklı bir topluluk olarak tarih sahnesine çıktıkları kabul edilmiştir.⁴⁹

Antik Makedon Krallığı'nın, Kral I. Perdikas'ın yönettiği kabileler ile birlikte yukarı Makedonya'dan aşağı Makedonya'nın düzlüklerinin orta bölgesine yaptıkları göç sonrası kurulması, Antik Makedon Krallığı'nın başlangıç tarihi olarak şerh edilmiştir. Krallığın ilk başkentleri ise sırasıyla Aegae, Voden ve Pella olmuş ve genişlemesi yine başkentlerin çevresindeki hemen her yöne doğru olmuştur.

M.Ö. VI. yüzyılın ikinci döneminde I. Filip'in (M.Ö. 644-640) yönetiminde Pers hâkimiyetine dâhil olan Makedonya, I. Filip'in oğlu I. İskender (M.Ö. 498-454) zamanında özellikle Doğu Akdeniz siyasi hayatında adından sıkça söz ettirmiştir. İskender'in etkili olduğu yıllarda Helen kültürü yaygınlaşmış ve hatta saray ahalisi Helenleşmeye başlamıştır.⁵⁰ Günümüzde Yunanistan'ın Makedon azınlığını ve hatta devlet olarak Makedonya isminin kullanılmasını reddetmesinin tarihi arka planını Filip ve İskender'in geliştirdikleri "Helenleşme" paradigması oluşturmaktadır. Yunanistan'a göre Yunanlılar ve etnos bir bütündür; gelenekleri ne olursa olsun, hangi ülkenin vatandaşı olurlarsa olsunlar "Helen" kanı taşıdıklarından dolayı hepsi Yunanlıdır.⁵¹

Makedonya Krallığı'nın genişleme dönemi II. Filip (M.Ö. 359-336)'in saltanatıyla başlamıştır. Filip, siyasi, askeri, ticari revizyonları neticesinde topraklarını genişletirken yukarıda detaylıca bahsedilen Pirin, Vardar ve Ege Makedonya topraklarının hemen hemen tamamını hâkimiyeti altına almıştır.⁵² Filip'in M.Ö. 336 yılında suikasta uğraması sonrası yerine oğlu Büyük İskender (M.Ö. 336-323) geçti. Büyük İskender, Makedonya'yı imparatorluk haline getirmek için doğuya düzenlediği seferlerde muvaffak olmuş ve batıda Balkanlar'dan doğuda Hindistan'a, Tuna'dan Karadeniz ve Mısır'ın güneyine kadar ilerleyerek imparatorluk hedefini gerçekleştirmiştir.⁵³

⁴⁹ Eugene N. Borza, *Before Alexander Constructing Early Macedonia*, Regina Books, California 1990, s. 96.

⁵⁰ Andrew Rossos, *a.g.e.*, s. 13.

⁵¹ Damla Aras, "Yunanistan'daki Slav-Makedon Azınlığı ve Problemleri", *ASAM Yayınları*, Sayı 34, Dizi 6, Ankara 2002, s. 94.

⁵² Eugene N. Borza, *a.g.e.*, s. 30.

⁵³ Andrew Rossos, *a.g.e.*, s. 15.

Büyük İskender, cihan imparatorluğu hayaline durmaksızın devam etmek istese de savaşların getirdiği ekonomik yük ve insan bakiyesinin azalması imparatorluğunu zayıflatmaya başlamıştır. Gücünü kaybeden imparatorluk Büyük İskender'den ancak üç hükümdar sonra tekrar eski sınırlarına kavuşabilmiş ve V. Filip (M.Ö.221-179) döneminde Akdeniz'de hâkim güç konumuna erişmiştir. Ancak büyüyen imparatorluklar kendilerinden öncekilerin akıbetiyle karşılaşmış ve karşısında yine başka süper güç olmak isteyen bir imparatorluk bulmuştur. Roma İmparatorluğu ile yapılan Makedonya Savaşları (M.Ö. 215-205, 200-197, 171-167, 149-148) neticesinde Makedonya Krallığı bağımsızlığını kaybederek Roma İmparatorluğu hâkimiyetine girmiştir.⁵⁴ Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyeti ise M.S. 395 yılında imparatorluğun bölünmesi sonrası Doğu Roma'ya, yani Bizans egemenliğine terk edilmiştir.⁵⁵

Roma hâkimiyetiyle birlikte doğal olarak hem sınırlarda hem de siyasi yapılanmada meydana gelen değişimler etnik gruplar üzerinde de tesirini göstermiştir. Büyük İskender'in doğuya yaptığı seferlerde tükettiği insan bakiyesinin anayurtta yarattığı boşluğu Yunan ögeleri doldurmuş ve üst tabaka büyük oranda Helenleşmiştir. Roma hâkimiyetinin siyasi yapılanmadaki etkisiyle de bürokraside kadrolaşma ve yönetimde söz sahibi olma gibi argümanlardan dolayı Romalılaşıma görülmüştür. Bunun yanında III. ve V. yüzyıllarda Makedonya İmparatorluğu Gotların, IV. ve V. yüzyıllarda Hunların etkisine maruz kalmıştır.⁵⁶

VI. ve VII. yüzyıllarda ise Makedonya toprakları dâhil olmak üzere tüm Balkan Yarımadası'nda Slavların etkili olması, Makedonya tarihi açısından yeni bir dönemi başlatmıştır. Slavlar, hâkimiyet kurdukları yerlerde köyler kurmakla kalmamış, aynı zamanda etnik yapıyı asimile ederek kalıcı bir şekilde değiştirmiştir. Beraber yaşayan ve birbirine karışan Slavlar ile Makedonlar daha sonra Güney Slav milletler gruba giren Makedon-Slav milletini oluşturmuşlardır. Slavlar, ortaya çıkan değişimle birlikte Orta Çağ'ın başlangıcından XX. yüzyıla kadar Makedonya'daki en etkili etno-lenguistik toplum olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.⁵⁷ Hatta XX. yüzyılın başlarında

⁵⁴ Barbara Jelavich, *a.g.e.*, s. 9.

⁵⁵ Andrew Rossos, *a.g.e.*, s. 17.

⁵⁶ Barbara Jelavich, *a.g.e.*, s. 14.

⁵⁷ Miroslav Boškovič, Danče Mačevska, *Makedonya Tarihi II. Sınıf*, (çev.) Ceylan Ruşid, Makedonya Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı, Üsküp 2010, s. 26.

dahi köylerde Slavca, şehirlerde Yunanca konuşulmaktaydı. Aynı süreçte Rumlar ile Slavlar arasındaki dil farklılığı sadece linguistik alanla sınırlı kalmamış, dil ayrımı din ayrımı olarak da belirginleşmiştir. Rumlar Hristiyanlığa mensupken, Slavlar paganlardı. Rumların zaman içerisinde Hristiyanlaşması gibi Slavlar da IX. ve X. yüzyıllarda Hristiyanlığa geçtiler.⁵⁸ Slavların Hristiyanlığı kabul etmesini sağlayan Kiril ve Metodiy kardeşler günümüz Makedonya'sında ulusal kahraman olarak kabul görürler ve hürmetle yâd edilirler. Hâlihazırda Üsküp'te faal olan üniversitenin adı bu iki kardeşe ithaf edilmiştir ve üniversitenin adı Kiril Metodi Üniversitesi'dir.⁵⁹

Bu sırada Bizans kendini toparlamaya başlamış ve II. Konstans (M.Ö. 658) döneminde Makedonya'nın güney kısmındaki Slavları hâkimiyeti altına almayı başarmıştır. Akabinde II. Justinianos karadan Selânik'e kadar ulaşarak Trakya'nın güneyindeki Slavları kontrolüne dâhil etmiştir. Böylece Bizans VI. yüzyılda kaybettiği gücünü yeniden kazanmıştır. Süreç içerisinde Slavlar bölgeden atılmamış ve Bizans'ın pragmatist yaklaşımıyla insan bakiyesi olarak değerlendirilmiştir.⁶⁰

Balkan Yarımadası'na VII. yüzyılda gelen ve Balkanlar'da devlet oluşturan ilk grup Bulgarlardı. VII. yüzyıl itibariyle Bizans topraklarına yerleşen bu grup Konstantinopolis'e yakın bir yerde mevzilendiğinden dolayı Bizans yörüngesine girmiş oldu. Asparuh önderliğinde Bizanslıların Tuna'nın güneyindeki topraklarına hâkim olmuşlardı. IX. yüzyıla gelindiğinde Bulgarlar merkezi ve güçlü bir devlet yaratmışlardı. Oluşan bu devleti yaklaşık beş yüz yıl Slavlaşan Türki aristokrasi yönetmiştir. Günümüzde dilbilimciler Bulgarcada bulunan elliye yakın sözcüğün etimolojik yapısının Türki lehçeye dayandığını ifade etmişlerdir.⁶¹

Bulgar hükümdarları Krum Han, Presian Han ve Boris Han Bizans'ın Arap Yarımadası'ndaki devletlerle olan savaşlarından yararlanarak Kuzey Makedonya'nın hemen her noktasına hâkim olmuştur.⁶² Bulgar İmparatorluğu, gücünün zirvesine ise Boris'in oğlu olan Simeon (893-927) döneminde ulaşmıştır. Simeon, kendisini

⁵⁸ Mark Mazower, *Bizans'ın Çöküşünden Günümüze Balkanlar*, (çev.) Ayşe Ozil, Alfa Yayınları, İstanbul 2017, s. 86.

⁵⁹ Osman Karatay, *a.g.m.*, s. 11.

⁶⁰ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (çev.) Fikret İlıştan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 109-125.

⁶¹ Adrew Baruch Wachtel, *Dünya Tarihinde Balkanlar*, (çev.) Ali Cevat Akkoyunlu, Doğan Kitap, İstanbul 2009, s. 49.

⁶² Miroslav Boşkoviç, Dançe Mačevska, *a.g.e.*, s. 27 ve Rossos, *a.g.e.*, s. 27.

Romalıların ve Bulgarların imparatoru ilan etmesinin yanı sıra egemenlik sahasını Makedonya'nın tamamını kapsayacak şekilde genişletme başarısı göstermiştir. Başarısı, Bizans üzerine yaptığı girişimlerde tersine dönmüş ve aldığı toprakları iade etmek zorunda kalmıştır. Bizans ise Simeon'un oğlu Çar Peter'i "Bulgarların Çarı" olarak tanımıştır. Çar Peter iade edilen topraklar arasında Makedonya'yı elinde tutmuş, Bizans'a bu toprakların Bulgar toprağı olduğunu kabul ettirmiştir.⁶³

Boris ve Simeon döneminde valilik sisteminin kurularak merkezi idareye bağlı yapılanma oluşması, daha önceki kabilecilik/bölgeselcilik sistemi olan Sklavinii sistemini zayıflatmış ve ortadan kaldırmıştır. Bu sistem diğer taraftan halka ağır yükler getirmiş ve feodal sisteme entegre olan askeri-idari elitler halkı fakirleştirip serfliğe sebep olmuşlardır.⁶⁴ İçerideki sorunlara dış etkenlerin de eklenmesi devletin parçalanmasını ve yok olmasını beraberinde getirmiştir. 969 yılında Rusların Preslav'ı ele geçirerek Bulgar İmparatoru II. Boris'i esir alması bölgesel güç dengesini etkilemiştir. Bizans İmparatoru Çimiskes, Rusları Bulgaristan'dan atmak için harekete geçmiş ve bu müdahalesiyle hem Rusları bölgeden uzaklaştırmış hem de Bulgar İmparatorluğu'na son vermiştir.⁶⁵

Bulgaristan merkezi otoritesinin yıkılması sonrası David, Moysey, Aron ve Samuil isimli dört kardeş (Genç Knezler) Makedonya topraklarında etkili olmuştur. Bizans'a karşı başlatılan ayaklanma sonrası merkezi Ohri'de bulunan yeni bir hükümet teşekkül etmiş ve Sırbistan, Arnavutluk, Güney Makedonya, Teselya bölgesi dâhil olmak üzere Karadeniz ve Adriyatik Denizi arasındaki topraklarda kısa süreli de olsa hüküm sürmüştür.⁶⁶ Samuil, kendisini Makedonya İmparatorluğu'nun devamı ve Bulgarların Kralı olarak ilan etmiş, Ohri Başpiskoposluğunu kurarak da Papa V. Gregory tarafından onanmıştır. Samuil'in kurduğu imparatorluk 1018 yılında Bizans İmparatoru II. Basil'in Ohri'yi almasıyla son bulmuştur.⁶⁷

⁶³ Kjani Halid, *Avrupa Birliğine Katılım Sürecinde Kuzey Makedonya'nın Yaşadığı Ulusal ve Tarihsel Sorunlar*, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ayfer Genç Yılmaz, İstanbul 2021, s. 9.

⁶⁴ Andrew Rossos, *a.g.e.*, s. 27.

⁶⁵ Barbara Jelavich, *a.g.e.*, s. 18.

⁶⁶ Miroslav Boškovič, Danče Mačevska, *a.g.e.*, s. 37.

⁶⁷ Barbara Jelavich, *a.g.e.*, s. 19.

Bizans hükümdarı II. Basil'in vefatıyla birlikte imparatorluk Selçuklu Türkleri ve Macarlar tarafından kuşatılmış ve bu süreci fırsata çeviren Bulgarlar yeniden harekete geçip ayaklanmışlardır. Ayaklanma ve isyanlar başarıyla sonuçlanınca II. Bulgar İmparatorluğu kurulmuştur. Bizans'ın bu şekilde zayıflaması sadece Bulgar İmparatorluğu'nun tekrar kurulmasına değil aynı zamanda İstanbul'un 1204 yılında IV. Haçlı Seferine maruz kalarak feodal krallıklar kurulmasına da imkân sağlayacak şekilde bölünmesine sebep olmuştur. Bölünme sonrası ortaya çıkan iki önemli krallık ise İstanbul Latin İmparatorluğu ve Selânik Latin Krallığı olarak derç edilmiştir.⁶⁸

İstanbul'un Latin kontrolüne girmesiyle birlikte Makedonya topraklarında da değişim meydana gelmiştir. Asen Hanedanlığı Makedonya ve çevresine hâkim olmuş ancak çok geçmeden imparatorluk parçalanmıştır. Parçalanmanın sürdüğü sıralarda Makedonya ve çevresi Sırbistan kontrolüne girerek Sırları Balkanlar'ın en güçlü devleti konumuna yükseltmiştir.⁶⁹

1.3. Makedonya'da Osmanlı Hâkimiyeti

Sırlar adına ön plana çıkan Stefan Duşan (1331-1355) Orta Çağ Sırp Devleti'nin sınırlarını genişleterek Makedonya topraklarının tamamını fethetmiştir. Sırp siyasi merkezini Üsküp'e taşımak suretiyle kendisini Sırların ve Yunanlıların Kralı ilan etmiştir. Duşan'dan sonra oğlu V. Stefan Uroş döneminde merkezi yönetim zayıflamış, yerel yöneticiler devletin kontrolünü ele almıştır. Ancak yerel yöneticiler Osmanlı'nın Balkanlar'a girmesiyle bozguna uğrayarak kontrolü kaybetmiştir. 1371 yılında Sultan I. Murad Çirmen Savaşı'nda muvaffak olmuş ve 1912-13 Balkan Savaşları'na kadar sürecek olan Balkanlar'daki Osmanlı hâkimiyetinin kapılarını açmıştır.⁷⁰

1365 yılında Edirne'yi başkent olarak ilan eden Sultan I. Murad'ın devletin merkezini Bursa'dan Edirne'ye taşımasıyla yayılma alanının Balkanlar olacağı belirlenmiştir. Dolayısıyla 1371'de başlayan fetih hareketlerini 1372'de Osmanlı Kuvvetlerinin Vardar Irmağı'nı geçişi izlemiştir. Fetihler daha sonra Osmanlı'nın

⁶⁸ Hande Devrim Küçükebe, *İzmir'de Yaşayan Makedonya Göçmenlerinin Müzik Geleneği*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi), Danışman: Doç. Dr. Sıtkı Bahadır Tutu, İzmir 2019, s. 7.

⁶⁹ Barbara Jelavich, *a.g.e.*, s. 19.

⁷⁰ Hande Devrim Küçükebe, *a.g.e.*, s. 8.

doğal yerleşim yerleri olacak olan Köstendil (1372), İştîp (1380), Manastır, Pirlepe (1382) ve Ohri (1385)'nin alınmasıyla devam etmiştir.⁷¹

I. Kosova Savaşı'nın akabinde Sultan Yıldırım Bâyezid (1389-1403) Üsküp'ü Osmanlı'nın sancağı haline getirmiş ve Menemen Ovası'ndaki Türkmenler başta olmak üzere sayıca az da olsa Kırım Türklerini de Üsküp'e yerleştirerek bölgedeki Türk varlığını perçinlemiştir.⁷² Bâyezid Han'ın Selânik ve Yanya'yı fethinden sonra Makedonya tamamıyla Osmanlı hâkimiyetine girmiş olsa da 1402 yılında Timur ile yapılan Ankara Savaşı'nın kaybedilmesi neticesinde Fetret Devri başlamıştır.⁷³ Fetret Devri münasebetiyle oluşan boşluğu Bizans doldurmuş ve Güney Makedonya'nın belirli bölgelerini ele geçirmiştir. Ayrıca Anadolu ve Rumeli'deki geçişleri de kontrol altına almıştır.⁷⁴

Akamete uğrayan Balkanlar'daki Osmanlı fetihleri ancak Sultan II. Murad (1404-1451) döneminde tekrar başlamış ve üstünlük tesis edilmiştir. Yeniden başlayan fetihler sonrası Makedonya özelinde Balkanlar'daki Osmanlı ilerleyişini durdurmak için tarihteki son Haçlı Seferi olan II. Kosova Savaşı düzenlense de saldırıları bertaraf eden Osmanlı orduları savaşı kazanmıştır. Böylelikle hem Makedonya hem de Balkanlar kesin olarak Osmanlı hâkimiyetine girmiştir.⁷⁵

Balkanlar'ın fethi tamamlandığında ve kesinlik kazandığında Osmanlı Devleti kendine has idarî yapılanmasını tesis etmeye başlamıştır. Balkan Yarımadası'nda özellikle Makedonya'nın bulunduğu en büyük idarî yapılanma olan Rumeli Beylerbeyliği bu dönemde kurulmuştur. Tesis edilen bu idarî teşkilat yapısına göre Makedonya toprakları başlangıçta Paşa Sancağı, Köstendil Sancağı ve Ohri Sancağına, daha sonra Üsküp Sancağı, Yanya Sancağı ve Selânik Sancağına ayrılmıştır. Paşa Sancağına entegre edilen Üsküp, Kalkandelen, Kırçova, Köprülü, Pirlepe ve Manastır şehirleri Makedonya'nın en büyük bölümünü oluşturmuştur. Kıratova, İştîp, Ustrumca

⁷¹ Zülküf Oruç, *Balkanlar'da Türk Olmak*, Vadi Yayınları, Ankara 2013, s. 48.

⁷² Yavuz Bülent Bakiler, *Üsküp'ten Kosova'ya*, Yakın Plan Yayınları, İstanbul 2020, s. 60.

⁷³ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2021, s. 67-68.

⁷⁴ Feridun M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, Kapı Yayınları, İstanbul 2018, s. 97.

⁷⁵ Zülküf Oruç, *a.g.e.*, s. 53-54.

şehirleri Köstendil Sancağına entegre edilirken Ohri, Debre ve Istarova şehirlerine Ohri Sancağı içerisinde yer verilmiştir.⁷⁶

Balkanlar'daki Osmanlı ilerleyişi XV. yüzyıla kadar genişleme prensibiyle devam etmiş ve XV. yüzyıldan sonra duraklama, akabinde ise gerileme dönemine girmiştir. Nitekim 93 Harbi olarak bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı neticesinde imzalanan Yeşilköy Antlaşması sonrası Osmanlı'nın Makedonya topraklarındaki gücü kırılmıştır. 1878 yılında imzalanan Berlin Antlaşması ile her ne kadar kontrol tekrar Osmanlı'ya bırakılmış olsa da esasen bu durum sonun başlangıcını teşkil etmiştir. Buradaki amaç Rusya'nın kontrolünde kurulan ve güçlenmesi öngörülen Bulgaristan'ı engellemektir. Dolayısıyla Makedonya'nın kaderi 1912-13 yıllarındaki iki kanlı Balkan Savaşı'na kadar bekletilmiştir.⁷⁷ Makedonya'nın tarihi bu kısımdan itibaren çalışmanın seyri içerisinde ele alınacaktır. Günümüze kadar olan tarihsel süreçler Makedonya Sorunundan itibaren çalışmanın ana temasına entegre edilecektir.

1.4. Makedonya'da Osmanlı Hâkimiyeti Öncesi Demografik Yapı ve Türkler

Rumeli ya da Balkan tarihi yazılırken Türk tarihinin ve Osmanlı bakiyesinin yadsınamaz olduğu konusunda hemen hemen tüm çevreler hemfikirdir. VI. yüzyıldan itibaren Türk topluluklarının Balkan Yarımadası'na geldikleri ve bölgeyi yurt edindikleri görülmüştür. Türklerin Balkanlar'a ilk gelişleri Batı Hunlarının Karadeniz'in kuzeyinden geçerek günümüz Macaristan topraklarına yerleşmesiyle başlamıştır. Sonrasında Avarlar, Peçenekler, Uzlar, Kumanlar, Bulgarlar gibi farklı Türk toplulukları yarımadaya gelip yerleşik hayata geçmişlerdir.⁷⁸

Hunlardan sonra Balkanlar'a yerleşen ikinci Türk topluluğu olan Avarlar, göç ettikleri sırada kendilerine tabi olan Slav toplulukları yanlarında getirerek tarım işçisi olarak istihdam etmiş ve Balkanlar'daki Slav milletinin varlığına vesile olmuştur.⁷⁹

Balkan Yarımadası'nda ve dolayısıyla Makedonya'da Osmanlı öncesi yaşayan diğer bir topluluk olan Bulgarlar zaman içerisinde hanlıktan imparatorluğa geçecek

⁷⁶ Halil İnalcık, *Osmanlılar Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s. 208-210.

⁷⁷ Andrew Baruch Wachtel, *a.g.e.*, s. 97-99.

⁷⁸ Bilgin Çelik, *Dağılan Yugoslavya Sonrası Kosova ve Makedonya Türkleri*, Güner Yayınları, İstanbul 2013, s. 59.

⁷⁹ Ahmet Cebeci, "Tarih Perspektifinde Makedonya'da Rumeli Türkleri", (haz.) Kemal Vatan, Hüseyin Yaltırık, *İzmir Makedonya Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları*, İzmir 1996, s. 41.

kadar büyük ve güçlü bir yapıyla var olmuşlardır. Yine aynı dönemde baskın olan güç Bizans'ın etki ve baskısında kalarak Hristiyanlığı din olarak kabul etmişlerdir. Din değişikliğiyle birlikte kültürlerini de kaybederek Slavlaşan Bulgarlar tarih sahnesinden çekilmiştir.⁸⁰

Türk tarihi açısından önemli bir noktada olan Balkanlar'daki diğer Türk topluluğu Peçeneklerdir. Savaşçı özelliği olan bu topluluk Bizans saflarında paralı asker olarak görev almıştır. Deliorman, Sofya ve Makedonya'nın Vardar Ovası'nda bulunan Peçenekler, 1071 yılında gerçekleşen Malazgirt Savaşı'nda saf değiştirerek Selçuklu için savaşmış ve Anadolu kapılarının Türklere açılmasında rol oynamıştır. 14.000 kişilik bir Türk topluluğuyla Vardar Ovası'nda bulunan Peçenekler, Hristiyan olmakla birlikte Osmanlı'nın gelişinden sonra İslâm'a geçmişlerdir. Osmanlı Makedonyası'nda Türklerin en fazla tutunduğu yer bu vesileyle yine Vardar Ovası olmuştur.⁸¹ Peçeneklerin günümüz Bulgaristan topraklarında Pomak, Makedonya topraklarında ise Torbeş etnik gruplarının atası olduğu Türkologlar tarafından tartışılmakta ve savunulmaktadır. Akademisyenlerin bazıları Osmanlı'dan çok daha önce Balkanlar'a yerleşen Kumanlar, Peçenekler ve Avarların varlığının yok olamayacağından hareketle günümüzde farklı isimlerle varlıklarını idame ettirdiklerini vurgulamaktadır. Buna göre Makedonya'da yerel olarak Torbeş, Bulgaristan'da Pomak ve Kosova'da Goran ismiyle ya da etnik adlandırmasıyla varlıklarını sürdürdükleri ifade edilmiştir.⁸² Diğer yönden Bulgaristan'da Türklerin yok edilme çabaları çerçevesinde tarihsel süreçte sırasıyla Türk Azınlığı, Türk Ahalisi, Türk Kökenli Bulgar Vatandaşı, Bulgar Türkleri, Bulgar Müslümanları, Müslümanlaştırılmış Bulgar tabirleri kullanılmak suretiyle Türklerin varlıkları inkâr edilmiştir.⁸³ Yunanistan ise Bulgaristan'daki tutumu benimseyerek benzer şekilde Türklerin Müslüman Yunanlar, Müslüman Elenler olduklarını iddia etmiştir.⁸⁴

⁸⁰ Fikret Türkmen, "Tarihte Balkan Türkleri ve Makedonya'nın Türkler Tarafından İskânı", (haz.) Kemal Vatan, Hüseyin Yaltrık, *İzmir Makedonya Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları*, İzmir 1996, s. 97.

⁸¹ Osman Karatay, *a.g.m.*, s. 19.

⁸² Aysun Gültekin, *XIX.-XX. Yüzyıllarda Pomak Türkleri*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi), Danışman: Prof. Dr. İlker Alp, Edirne 2017, s. 11.

⁸³ Aysun Gültekin, *a.g.m.*, s. 28.

⁸⁴ Serap Toprak, "Türk-Yunan Siyasi İlişkileri Çerçevesinde Batı Trakya Sorunu", *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, 2014, s. 50-51.

Türkologlara göre; Peçenek Türkleri Hristiyanlığı benimsemiş olmaları kabul edilmekle birlikte Çepni Oğuzlarından İslâm'ı öğrenmişlerdir. Lenguistik anlamda lehçeleri Makedonca ile karışmış ve bugünkü Pomakça lehçesini ortaya çıkarmıştır.⁸⁵

Bizans'ın iyi bilinen iskân siyasetinin örneklerinden birisi de Moğollardan kaçan Kumanların Makedonya'nın kuzeyine yerleştirilmesidir.⁸⁶ Günümüzde Üsküp'ün kuzeyinde bulunan Kumanovo şehrinin ismi Kumanlardan gelmektedir.⁸⁷

Türk kültürünün ve isimlerinin etkileri Kumanovo dışında yine Makedonya topraklarında yaşamaya devam etmektedir. Örneğin; Avar Türkçesi'nde “zengin” anlamına gelen “Bayan” adı, Boyana ve/veya Boyan olarak güncelliğini korumuştur. Bunun yanında Gostivar, Vardar, Derwent, Veles, Sarakino, Şar Dağı gibi isimlerin Avar, Hun ve Kumanlardan kaldığı düşünülmektedir.⁸⁸

1.5. Osmanlı Hâkimiyetinin Makedonya Demografik Yapısına Etkisi ve Türkler

Yukarıda ifade edildiği üzere Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'a girişi ve tarihi süreçteki fetih hareketleri çerçevesinde Makedonya'da var olan Türklerin dışında XIII. yüzyıl itibariyle Anadolu'dan gelen Türklerin bölgeye yerleştiği görülmektedir. Batı Anadolu'dan bölgeye gelip yerleşen Selçuklu Türklerinin yanı sıra en yoğun hareket Osmanlı hâkimiyetinin başladığı XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kayıtlara derç edilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu, Rumeli'de ilerlediği her yeni bölgeyi uç bölgesi olarak yapılandırmış ve yapılandığı bu kritik yerlere savaşçı özelliği bulunan Yörükleri iskân ettirmiştir. Yeni bölgeler fethedildiğinde ise geride kalan uç bölgeleri şehir merkezi haline dönüşmüş ve önemi artmıştır.⁸⁹ Uç merkezi olarak kurulan Filibe, Serez, Sofya, Silistre, Üsküp, Vidin, Tırhala, Babadağ, Ergiri ve Manastır yeni fethedilen yerlerin uç ilan edilmesinden sonra önemli şehirler haline gelmiştir.⁹⁰ Osmanlı'nın Anadolu'dan bu bölgeye iskân ettirdiği Türk aileler, Manastır, Gostivar, Kalkandelen, Üsküp, Köprülü, Serez ve Selânik gibi şehirlerde nüfusun büyük

⁸⁵ Hande Devrim Küçükbebe, *a.g.m.*, s. 20.

⁸⁶ George Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 409.

⁸⁷ Osman Karatay, *a.g.m.*, s. 20.

⁸⁸ Hidayet İlimsever, Yıldırım H. Ağanoğlu, *Arka Bahçemiz Üsküp*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2010, s. 16-17.

⁸⁹ Halil İnalçık, *a.g.e.*, s. 59-61.

⁹⁰ Necati Çayırılı, “Makedonya ve Kosova Türkleri”, *Türkler Ansiklopedisi* 20, (ed.) Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 752.

çoğunluğunu oluşturarak Makedonya'daki Türk varlığını perçinlemiştir. Bu şehirlere yerleşen Yörükler kendi isimleriyle köyler kurarak lenuistik anlamda bir dönüşüm de gerçekleştirmiştir.⁹¹

Makedonya'ya iskân sonrası bölgede oluşan demografik yapıda Türklerin çoklu nüfusta baskınlık oluşturması, nüfus içerisinde hâkim durumda olması ve kendi dillerinde konuşması sosyo-ekonomik yapıyı da etkilemiştir. Makedonya'da yaşayan diğer halklar hem ticari hem de sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için Türkçe'ye yönelmiş ve Türkçe burada şehir ve medeniyet dili haline gelmiştir.⁹²

Müslüman Türklerin yerleşim planlarının kritik öneme sahip olan Meriç Vadisi ve Tuna çevresi başta olmak üzere Vardar Nehri'ni takip eden yola yerleşmek olması iskân ve istimâlet politikasının yansımasını göstermiştir.

Naldöken Yörükleri Eski Zağra ve Filibe'ye iskân ettirilmiştir. Eski Zağra, Yanbolu ve Kazanlık 94 ocaktan meydana getirilmiştir. Filibe ve Tatar Pazarcığı ise 65 ocak olarak kurulmuştur. Naldöken Yörükleri bu ocaklara Tınova'da 4, İhtiman'da 6, Haskova'da 3 ocak olarak yerleştirilmiştir. Bir kısmı da Edirne ve Elhova'ya yerleştirilerek iskân politikası uygulanmıştır. Tanırağı Yörüklerinin iskânında ise iki farklı yol tercih edilerek Drama'dan Keşan'a kadar bulunan 158 ocak ve Tırnova, Hırsova ve Tekirgöl'e kadar olan 103 ocak bu iki yol tercih edilerek iskâna tabi tutulmuştur. Makedonya'nın güney kısımları başta olmak üzere Larissa, Farsala, Serfice, Florina hattından Manastır'a uzanan 329 ocakla Yörük iskânı sağlanmıştır. Eniz, Vardar ve Kılıkış'tan Ustrumca'ya kadar olan hatta ise 28 ocaklık Yörük yerleşimi yapılmıştır.⁹³

Yıldırım Bâyezid döneminde Anadolu'dan Rumeli'ye kitlesel göçler devam etmiş ve Yörükler dışında Tatarlar ve Türkmenler bölgeye sevk edilmiştir. Yeni göçlerin Üsküp ve çevresine yerleştirilmesiyle bölgedeki Türk varlığı sağlanmış ve Üsküp, Balkanlar'daki en önemli Türk şehirlerinden birisi olmuştur.⁹⁴

⁹¹ Nimet Ayşe Bakırcılar, *Makedonya Coğrafyasında Sosyo-Kültürel Hayat (XIX. Yüzyıl Öncesi)*, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi), Danışman: Prof. Dr. İsrail Kurtcephe, Antalya 2010, s. 23.

⁹² Hande Devrim Küçükbebe, *a.g.m.* s. 21.

⁹³ Nikolai Todorov, *Society, the City and Industry in the Balkans, 15th-19th Centuries*, Ashgate Book, London 1998, s. 15-18.

⁹⁴ Gülfettin Çelik, "Osmanlı Devleti'nin Nüfus ve İskân Politikası", *Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 1999, s. 78-81.

Balkanlar'daki iskân ve istimâlet politikası Sultan II. Murad ve Fatih Sultan Mehmed dönemlerinde de devam ettirilmiştir. İstanbul'un 1453 yılında fethedilmesiyle birlikte Balkanlar'daki Ortodoks Hristiyan halk mutlak suretle Osmanlı tebaası haline gelmiştir. Bu yıllarda Üsküp'te 630 Müslüman aile bulunurken 200 Hristiyan aile ve 12 Yahudi aile Üsküp'ün demografisini oluşturmuştur.⁹⁵ Makedonya toprakları coğrafi yapısı sebebiyle İ'lâ-yı Kelimetullah davasının merkez üssü haline gelmiştir. Çünkü Türklerin ilerlemesine en uygun olan Vardar Nehri vadisi bu bölgede ilerlemeyi lojistik ve coğrafi olarak mümkün kılmıştır. İlerlemeyi devamlı kılmak adına Vardar Nehri çevresine Ofçabolu(Ovcapolje) Yörükleri yerleştirilmiş ve XVI. yüzyılda Rumeli'de Müslüman nüfus 194.958'e yükselmiştir. Üsküp ve Manastır'da nüfusun %65-70'ini, Niğbolu ve Tırnova'da %50'sini, Vidin, Sofya ve Filibe'nin %80'ini Müslümanlar oluşturmuştur.⁹⁶

⁹⁵ Namık Sinan Turan, "*Balkanlar'da Bir Osmanlı Kenti: Üsküp*", Türkiye-Makedonya İlişkileri, (ed.) Yeliz Okay, Tuncay Babalı, Doğu Kitapevi, İstanbul 2012, s. 93.

⁹⁶ Nikolai Todorov, *The Balkan City 1400-1900*, University of Washington Press, London 1983, s. 64-67.

II. BÖLÜM

2. OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN DAĞILMA DÖNEMİ VE MAKEDONYA'NIN KAYBEDİLMESİ

2.1. Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılma Süreci

XIX. yüzyıla girildiğinde Osmanlı İmparatorluğu Avrupa devletleri görünümünden farklıdır. İcracı sınıf Türklerden oluşmakta ve başat din İslâm olarak bilinmektedir. İmparatorluk, çeşitli ırksal ve dinsel gruplara mensubiyet duymaktadır. Orduda görev alanlar İslâm dinine mensuptur ve Müslüman olmayan tebaa askerlik hizmetinden muaf olmakla birlikte vergiye tabidir. Hukuk sistemi açısından dine mensubiyete göre mahkeme kurulması ilkesi geçerlidir ve din görevlileri kendi dindaşlarının sorunlarıyla ilgilenmekten sorumludur. Ancak Osmanlı halkından birisiyle gayrimüslim bir reaya arasındaki anlaşmazlıkta Osmanlı mahkemeleri yetkilidir. Osmanlı İmparatorluğu böyle bir görünüme sahipken Fransız Devrimi'nin ilkeleri tüm dünyada önemli gelişmeler meydana getirmiştir.⁹⁷

1775'te Rumeli'de üç imparatorluk hâkimiyet sürmektedir. Osmanlı İmparatorluğu başat güç olmakla birlikte Habsburglar ve Venedik de Balkan Yarımadası'nda etkilidir. Fransız Devrimi ve ardından gelen Napolyon dönemi Balkanlar'daki bu üç geleneksel gücü derinden etkilemiştir. Fransızlar 1797'de Venedik Cumhuriyeti'ni toparlanmamak üzere yıkarken, Osmanlılar ve Habsburglar önemli toprak kayıpları yaşamıştır.⁹⁸

Toprak kayıplarının yaşanmasını tetikleyen en önemli parametre milliyetçi refleksler olarak görülmüştür. II. Katerina döneminde (1762-1796) Rusya, Osmanlı Devleti'yle hem 1768-1774 hem de 1787-1792 yıllarını kapsayan süreçte savaşlar yapmış ve bu savaşlar Osmanlı'nın aleyhine olacak şekilde sonuçlanmıştır. Rusya, ilgili savaşlardaki başarısını Kırım'a ulaşarak neticelendirmiş ve 1774 yılında Küçük Kaynarca Antlaşması'yla Osmanlı tebaası olan Ortodoksların hamiliğini elde etmiştir. 1792 yılında Yaş Antlaşması'nı imzalamak ve imzalatmak suretiyle de Kafkasya ve

⁹⁷ Oral Sander, *Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e*, İmge Yayınevi, Ankara 2017, s. 289-290.

⁹⁸ Adrew Baruch Wachtel, *a.g.e.*, s. 85-87.

Balkanlar'a doğru genişlemeye başlamıştır.⁹⁹ Bununla beraber II. Katerina, II. Jozef ile birlikte "Grek Projesi" adı altında Bizans'ı tekrar canlandırma girişimlerine başlamış ve kendi aralarında bir toprak paylaşımı dahi planlamıştır. Paylaşımına göre Avusturya Bosna'yı, Sırbistan'ın bir bölümünü, Dalmaçya ve Karadağ'ı alacak, geriye kalan Rumeli topraklarını ise Rusya kontrolüne geçirecekti. II. Katerina'nın torunu olan Kostantin ise yeni kurulacak olan Bizans İmparatorluğu'nun hükümdarı ilan edilecekti. Katerina'nın bu projesi büyük güçlerin çıkarlarıyla çatıştığı için uygulamaya geçmemiş ve Rusya bu projede sadece Kırım'ı ilhak etmiş ve Ortodoksların hamiliğini alabilmiştir.¹⁰⁰

Rusya'nın Karadeniz'de ticaret hakkı kazanması, Osmanlı'nın ticari tekeline ciddi anlamda bir darbe olmuştur. Dinsel ve ticari kazanımlar ekonomik ilişkiler çerçevesinde yeni bir çatışmaya da zemin hazırlamıştır. Tüccar grubunun çıkışını milli düşüncelere sahip aydınlar takip etmiş ve Osmanlı yönetimiyle olan tüm bağlara karşı bir söylem geliştirilmiştir. Dinsel farklılıklar üzerinden şekillenen yeni süreç milliyetçilik düşüncesinin etkisiyle sadece Osmanlı yönetimine karşı olmakla kalmamış, günümüze kadar süren İslâm ve Türk karşıtlığının ortaya çıkmasına da sebep olmuştur.¹⁰¹

Balkanlar'da günümüze kadar gelen problemlerin sebebi Avrupa'nın Balkanlar'a müdahalesidir. Çünkü XIX. yüzyılda Balkan devletlerinin her biri Avrupa devletlerinin etkisi altına girmiş ve Balkanlar'a ait olmayan olgular baş göstermiştir.¹⁰² XIX. ve XX. yüzyılda Avrupa'nın etkisiyle başlayan bu milliyetçilik, ulusçu ayaklanmalarla devam etmiştir. Esasen çalışmamızın konusunun ana arterlerinden birisi olan ve XX. yüzyıl boyunca devam eden göç ve sürgün Avrupa'nın Balkanlar'a bu müdahalesinin neticesinde başlamıştır. Müdahale ve etki paradoksunun yansıması olarak 1806-1812, 1828-1829, 1832-1833, 1839-1840, 1853-1856, 1877-1878, 1911-1913, 1914-1918, 1919-1922'de yapılan savaşlar ve 1804, 1815-1817, 1821-1830, 1866-1868, 1875, 1876, 1896-1897 yıllarında büyük ayaklanmalar yaşanmıştır. Kısacası 118 yıllık bir kaos, savaş, ayaklanma, göç, sürgün, mezalim ve yok oluş

⁹⁹ Mehmet Hacısalıhoğlu, *Doğu Rumeli'de Kayıp Köyler*, Bağlam Yayınları, Ankara 2008, s. 28.

¹⁰⁰ Mark Mozewer, *a.g.e.*, s. 125.

¹⁰¹ Kemal H. Karpat, *a.g.e.*, s. 71-72.

¹⁰² İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Kronik Kitap, İstanbul 2019, s. 59.

döngüsü büyük güçlerin bölge üzerindeki hâkimiyet çabaları sebebiyle gerçekleşmiştir.¹⁰³ Božidar Jezernik, “*Batı’nın Balkanlar’daki Türk Şehirlerine Dair Algıları*” makalesinde hem İslâm dinine hem bu dinin yaşayış biçimine ve yine İslâm mimarisinin yapılarına olan nefret dolu sözlerinde aslında bu paradoksun yansımaları prototip şehir değerlendirmeleri ile özetlenmiştir.¹⁰⁴

Yaşanan bu kaotik ve dramatik süreç içerisinde Osmanlı’nın dağılmasını etkileyen diğer etkenler arasında birinci olarak Osmanlı’nın Aydınlanma Çağı’ndaki teknolojik gelişmelere ve endüstri devrimine uzak kalması olarak görülmüştür. Fransız Devrimi sonrası oluşan ulusal burjuva sınıfının Osmanlı içerisinde oluşmaması, azınlıklar arasından işbirlikçi bir burjuvanın ortaya çıkarak büyük güçlerin menfaatleri doğrultunda hareket etmesi zenginliğin azınlık tekeline geçmesine sebep olmuştur.

İkinci aşamada Endüstri Devrimi sonucunda Avrupa devletlerinin ordularının revize edilerek teknolojik gelişmeler ışığında donatılmasına Osmanlı yöneticilerinin kayıtsız kaldığı ya da etkili olamaması sonucunda girdiği savaşlarda üstünlüğü elde edememesi derç edilmiştir. Ayrıca Yeniçeri Ocağı’nın yozlaşması ve askerlik dışında faaliyet göstermeleri savaşların kaybedilmesinin bir diğer nedenidir. Her ne kadar II. Mahmud tarafından ortadan kaldırılrsa da Yeniçeri Ocağı’nın yerine Avrupa’daki teknolojileri kuşanan bir ordu ikame edilememiştir.

Üçüncü sıkıntı ulusçuluk paradoksu olarak baş göstermiştir. Fransız Devrimi sonrası Osmanlı’nın Balkan ve Ortadoğu topraklarındaki uluslar bağımsızlıklarını elde ederken, imparatorluklar parçalanmaya başlamıştır. İfade edilmesi gerekiyor ki Osmanlı Devleti teokratik bir yönetimi benimsemiş olsa da azınlıklara karşı genel olarak nezaketle ve naifçe davranmıştır. Egemenlik kurmuş olduğu halklar üzerinde kültürel ve dinsel baskı uygulamamış ve ulusal benliklerin sürdürülmesine yardımcı olmuştur.¹⁰⁵ Hatta Avrupa’nın mezhep mücadeleleri verdiği ve sırf mezhep temelli savaşların yapıldığı dönemde Osmanlı tebaası olan Hristiyan ve Yahudilere gösterilen hoşgörü Protestan gözlemcileri derinden etkilemiştir.¹⁰⁶ Ancak bu hoşgörü kültürünü

¹⁰³ Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, (çev.) Fatma Sarıkaya, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2022, s. 6.

¹⁰⁴ Božidar Jezernik, “Western Perceptions of Turkish Towns in the Balkans”, *Cambridge University Press Urban History*, Cilt 25, Sayı 2, 1998, s. 211-230.

¹⁰⁵ Oral Sander, *a.g.e.*, s. 290-292.

¹⁰⁶ Maria Todorova, *Balkanlar’ı Tahayyül Etmek*, (çev.) Dilek Şendil, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, s. 148.

kullanan Avrupalı devletler Osmanlı'nın içişlerine müdahale için din kardeşliği adı altında Osmanlı karşıtı milliyetçiliği yaratmıştır.¹⁰⁷ Kaldı ki Justin McCarthy Osmanlı'nın bu hoşgörü politikasını “*XV. yüzyıl Türkleri hoşgörülü olmasaydı, XIX. yüzyıl Türkleri yurtlarında kalmaya devam edebilirdi*” cümlesiyle vurgulamıştır.¹⁰⁸

Dördüncü büyük çözülme Osmanlı yönetimindeki liyakat sorunu olarak ortaya çıkmıştır. Merkezi otoriteden ziyade yerel beylerin, valilerin ve paşaların icracı olduğu bir yönetim anlayışı merkezi otoritede yıpranma yaratmıştır. Örneğin Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın valilik üzerinden özerklik talep etmesiyle başlayan ve merkezî otoritenin bu sorunla uğraşmak zorunda kalması devletin zayıflamasına ve diğer önemli dış problemlerle ilgilenememesine sebep olmuştur. Merkezdeki bozulma vergi sistemini etkileyince yüzyıllardır süren iltizam sisteminde tavize yol açılmış ve gayrimüslim halka toprak satışları başlamıştır. İlgili satışların ödemelerini çıkarmak isteyen toprak sahipleri ağır vergiler getirerek hazinenin yoksullaşmasına ve merkezî yönetimin etkinliğini yitirmesine sebep olmuştur.

Beşinci adımda hem Endüstri Devrimi'ni yakalayamamak hem de malî durumun olumsuzluğuna kapitülasyonların eklenmesi yüzünden Osmanlı toprakları Avrupa'nın açık pazarı haline gelmiştir. Böylesi bir ortamda yukarıda zikredilen Rusya ile yapılan savaşların faturasını yine dış borçla gidermeye çalışmak geçici çözüm olmaktan çıkıp dış borçlar sorununa dönüşmüştür. Osmanlı maliyesi ana borç bir kenara, almış olduğu borçların faizlerini dahi ödeyemez duruma gelmiştir. Dolayısıyla maliyedeki bu sıkıntı Osmanlı ekonomisinin Avrupalı devletlerin denetimine girmesine sebep olmuştur.

Son olarak tüm bu tablonun gösterdiği büyük fotoğraf devletin parçalanmasını işaret etmiştir. Rusya'nın sıcak denizlere inme arzusu ve İngiltere'nin Rusya'yı engellemek ve/veya Rusya yerine kendisinin hâkim olma planları doğrultusunda Osmanlı topraklarını parçalama isteği devletin daha da zayıflamasına kapı aralamıştır. Tüm bu gelişmeler karşısında Osmanlı sadece “denge politikası” izlemek pozisyonuna geçmiştir. Avrupalı devletlerin çıkar çatışmalarından faydalanan devletlerin ömrü uzatılmak istenmiş ve devlet adamları Rusya'ya karşı İngiltere, Fransa'ya karşı Rusya,

¹⁰⁷ Justin McCarthy, *a.g.e.*, s. 8.

¹⁰⁸ Justin McCarthy, *a.g.e.*, s. 15.

İngiltere, Fransa ve Rusya üçlüsüne karşı da Almanya'nın yanında durarak konum almaya ve topraklarını korumaya çalışmıştır.¹⁰⁹

2.2. Osmanlı-Rus Savaşı ve Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması (1877-1878)

Osmanlı “Millet Sistemi’nin” çözülüşünün ve ulusal hareketlere koşut olarak evriminin en net yansıması Balkanlar’da gerçekleşmiştir. Millet Sistemi’nin gereği olarak Fener Rum Patrikhanesi’ne bağlı olan Bulgarlar, Patrikhane’nin kararlarından rahatsız olmaya başlamıştır. 1767 yılında Patrikhane, Ohri Patrikhanesi’ni kapatma kararı almıştır. Bulgarların son dini kurumu olan Ohri Patrikhanesi’nin kapatılmasını ilerleyen süreçte Bulgar Kilise okullarının kapatılması ve kiliselerde Yunanca eğitimin kullanılması izlemiştir. Aynı zamanda Bulgar dilinde ayin yapmak, vaaz vermek yasaklanmıştır. Bulgar ulusçuluğu böylesi bir ortamda ilk isyanını Rum Patrikhanesi’ne karşı başlatmıştır. Rusya’nın 1856 yenilgisi, Osmanlı topraklarındaki Ortodoks tebaanın koruyucusu olma iddiasının ilgasını beraberinde getirmiş, Paris Kongresi ile gayrimüslim halk büyük güçlerin himayesine girmiş ve Rusya doğrudan yayılmacı politikasını revize etmek zorunda kalarak başta Balkanlar ve Boğazlar üzerinde hak iddiasından vazgeçmek durumunda kalmıştır.¹¹⁰ Paris Antlaşması, Osmanlı’nın doğrudan Avrupa Konseyi’ne kabul edilmesini ve herhangi bir saldırıya uğraması halinde Avrupa devletlerinin Osmanlı’nın toprak bütünlüğüne güvence vermeleri şerhlerini taşımaktadır.¹¹¹

Balkan toprakları bu süreçte dolaylı ya da doğrudan büyük güçlerin etkisi altına girmiş olmasıyla güç dengelerini değiştirmiştir. 1870 tarihinde başlayan Fransa-Prusya Savaşı’nda Rusya, Prusya’nın çıkarlarını gözetmek suretiyle tarafsızlığını ilan etme eğilimi göstermiş ve Paris Antlaşması’ndaki hezimetini telafi etmeye çalışmıştır. Savaşın seyri devam ederken Rusya özellikle Boğazlar’daki durumun kendileri lehine revize edilmesini başarmıştır. Rus hükümeti bu girişim neticesinde Karadeniz’de tekrar donanma bulundurma hakkı almış ve güney sahillerini silahlandırmıştır.

¹⁰⁹ Oral Sander, *a.g.e.*, s. 294-295.

¹¹⁰ Orhan Koloğlu, “Osmanlı Döneminde Balkanlar”, *Balkanlar*, (haz.) Halil İnalcık, Erol Manisalı, Orhan Koloğlu, OBİV, *Eren Yayınları*, İstanbul 1993, s. 78.

¹¹¹ Halil İnalcık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-V*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2021, s. 628.

Rusya'nın, şartlarını kendi lehine çevirmesi ve kazanımlar elde etmesi diğer büyük güçleri rahatsız etmiş ve Balkanlar'da Rusya'ya karşı blok siyaseti kurulmuştur.¹¹²

Rusya, kendisine karşı blok siyasetine direkt direnç göstermek yerine panslavist politikayı kullanarak cevap vermiştir. Böylelikle diplomatik kanallarda Osmanlı ile dostane ilişkiler gösterirken sahada politikasını yürürlüğe koyacak çalışmalara girişmiştir. Osmanlı maliyesinin kötü durumda olması, vergilerin artması ve milliyetçilik ikliminde bölgeye Çerkez ve Abaza gibi etnik unsurların yerleştirilmesi Rusya'nın Slav unsurları kışkırtması için fırsat olmuştur. Tüm bu gelişmeler ışığında Avrupa'nın da desteğini alan Bulgarlar 1876 yılında isyan başlatmış ve Tersane Konferansı'nın toplanmasına sebep olmuştur.¹¹³

Bulgarlar, isyan girişiminde hemen başarılı olamamış ancak Osmanlı'nın süreci hatalı yönetmesi ve Avrupa'nın ikircikli tutumu bağımsız Bulgaristan için zemin hazırlamıştır.

Osmanlı, Tersane Konferansı sonrası Meşrutiyet'i ilan ederek Balkanlar'daki diğer halkları tutmak istemiş olsa da Rusya, Slav politikası gereği önceden kaybettiği haklarını talep ederek Osmanlı'yı zor durumda bırakmıştır. Babiali bu talepleri İngiltere'nin beyanlarına güvenerek reddedince Rusya tek taraflı olarak Osmanlı'ya 24 Nisan 1877 tarihinde savaş ilan etmiştir. Ayrıca savaş hattını Avusturya'nın Bosna'yı ilhak etmesine göz yummak kaydıyla genişletmiş ve saflarını güçlendirmiştir. Diğer taraftan Osmanlı'nın yanında olduğunu beyan eden İngiltere, savaş başladıktan sonra Osmanlı'yı yalnız bırakarak Rus Ordusunun çok kısa bir sürede Tuna'dan Bulgaristan'a ulaşmasına sebep olmuştur.¹¹⁴

20 Ocak 1878'de Edirne'nin düşmesiyle Ruslar Meriç Nehri'ni geçerek İstanbul'a kadar ilerlemiştir. Osmanlı ordularının ağır hezimetini Rusya'yla bir antlaşmayı zorunlu hale getirmiş ve Rusya'yı Balkanlar'ın yegâne hâkimi haline getirecek olan Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması imzalanmıştır.¹¹⁵

Tarihe 93 Harbi olarak derç edilen bu savaş gerek Osmanlı için gerekse Müslümanlar için ciddi bir facia ve travma olmuştur. Özünde Osmanlı'nın çöküşünün

¹¹² Barbara Jelavich, *a.g.e.*, s. 382-383.

¹¹³ Zülküf Oruç, *a.g.e.* s. 119.

¹¹⁴ Justin McCarthy, *a.g.e.*, s. 66-70.

¹¹⁵ Andrew Baruch Wachtel, *a.g.e.*, s. 97.

başlangıcı anlamı taşımaktadır. Çalışmanın sacayaklarından birisi olan “göç” tam olarak bu savaştan sonra başlamıştır. Sadece Bulgaristan topraklarından göç etmek zorunda kalan 1,5 milyon insanın ancak 515 bini canlı olarak Anadolu’ya varabilmiştir. Balkan Türklüğü beş yüzyıl yurt edindiği toprakları terk etmek zorunda kalmış ve toplumsal hafıza unutulmayacak bir yıkıma maruz kalmıştır. Üsküp, Sofya ve Serez başta olmak üzere Tuna ve Edirne vilâyetlerinde yaşayan 1,5 milyon insan mezalim ve sürgüne maruz kalmıştır. Nüfusun %17’si ya katledilmiş ya da sürgün sırasında öldürülmüştür. Bu sebeplerle 93 Harbi halk arasında “Koca Bozgun” olarak anılmıştır.¹¹⁶

Savaş ve antlaşma neticesinde bir Bulgar devleti inşa edilmiştir ancak Bulgaristan’ın bu şekilde teşekkül edilmesi dış güçlerin Balkanlar’a verdiği en ciddi zarar olarak kayıtlara geçmiştir. Yeni kurulan Bulgar devleti, Simeon’un Orta Çağ imparatorluğuna nispet yapacak kadar büyük toprakları kapsamış ve Karadeniz’den hemen hemen Adriyatik’e uzana coğrafyaya hâkim hale gelmiştir. Sadece bununla da sınırlı kalmayarak kendisini Bulgar olarak gören kim varsa ve nerede yaşarsa yaşasın onları yönetme hakkını da kuşanmıştır.¹¹⁷

Ancak Rusya’nın aparatı olacak olan ve Bulgaristan’ı imparatorluk hükmünde donatan bu Ayastefanos Antlaşması sadece birkaç ay yürürlükte kalabilmiştir. Başta İngiltere olmak üzere Avrupalı devletler Rusya’nın aparatı olan bu yeni devletin Balkanlar’a hükmetmesine razı olmamıştır. Dolayısıyla Berlin Kongresi’ni toplamak suretiyle Bulgarlara verilen toprakların yarısını geri almayı amaçlamışlardır. Kongrenin imza edilen maddeleri gereğince Makedonya toprakları tekrar Osmanlı hâkimiyetine verilmiş olsa da bu sadece 30 yıl sürmüştür. Kısa süre içerisinde özerklikten bağımsızlığa giden Bulgaristan, Makedonya topraklarındaki tarihi miras iddiasından vazgeçmemiştir.¹¹⁸

¹¹⁶ Yıldırım H. Ağanoğlu, *Osmanlı’dan Cumhuriyete Balkanlar’ın Makûs Talihi Göç*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2011, s. 31-35.

¹¹⁷ Oral Sander, a.g.e., s. 314.

¹¹⁸ Mark Mazower, a.g.e., s. 141.

2.3. Makedonya Sorunu

Makedonya sınırları tarih boyunca net bir çizgi ile belirlenmemiş olsa da Osmanlı yönetiminde üç vilâyetten -Selânik, Manastır ve Kosova- oluştuğunu yukarıda açıklamıştık. Ancak hem sınırlarının belirsiz olduğu yıllarda hem de Osmanlı yönetiminde Makedonya egemenlik ve güç mücadelesinin yaşandığı bir coğrafya olmuştur.¹¹⁹

1878 yazında paraf edilen Berlin kararları Büyük Bulgaristan hayaline darbe vurmuş ve Rusya bu kararları kabul etmek zorunda kalmıştır. Büyük Bulgaristan üç parçaya bölünmek suretiyle; kuzey kısmı Osmanlılara vergi ödemek zorunda olan özerk bir prensliğe verildi. Doğu Rumeli olarak bilenen güney kısmı yine Osmanlı denetimine tabi özerk bir eyalet olarak bölünürken, Makedonya ve Trakya doğrudan Osmanlı hâkimiyetine verilmiştir. Antlaşma gereği Rusya'ya Tuna'nın sınırlarına kadar genişleme izni verilirken, Sırp yayılmacılığına karşı Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna'yı ilhak etmesine göz yumulmuştur.¹²⁰ Genel çerçevesi ve sonuçları ile Berlin Antlaşması hiçbir tarafı memnun etmemiş, üstelik Balkanlar'ı şiddet sahasına çevirmiştir. Tabii Balkanlar'ın bir güç sahasına dönüşmesi yeni ittifakları beraberinde getirerek I. Dünya Savaşı'na dek sürececek mücadele sathını da belirlemiştir. Rusya, Fransa ve Britanya bir ittifakı oluştururken, diğer tarafta Almanya, Osmanlı İmparatorluğu ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu toplanmıştır. Böylesi bir ortamda Balkan devletleri için esas sorun Makedonya olarak ortaya çıkmıştır.¹²¹

Ortaya çıkan bu sorun I. ve II. Balkan Savaşları'na kadar Osmanlı'nın Rumeli'deki varlığını ziyana uğratmış ve büyük devletlerin ihtiraslarını ilerletme alanı olmuştur. Ancak büyük devletlerin kendi aralarındaki bu güç savaşı Makedonya sorunu özelinden çıkıp Dünya Savaşı'na sebebiyet vermiştir.¹²²

¹¹⁹ Meltem Begüm Saatçi, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Makedonya Sorunu", *"Makedonya Sorunu Düinden Bugüne"*, (der.) Murat Hatipoğlu, ASAM Yayınları, Sayı 34, Dizi 6, Ankara 2002, s. 45.

¹²⁰ Süleyman Kâni İrtem, *Osmanlı Devleti'nin Makedonya Meselesi: Balkanlar'ın Kördüğümü*, (haz.) Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul 1999, s. 141.

¹²¹ Andrew Baruch Wachtel, *a.g.e.*, s. 97.

¹²² Ahmet Selahattin Bey, *Makedonya Meselesi ve Balkan Harb-i Ahîri*, (haz.) Hasan Ali Polat, Yedisu Yayınları, İstanbul 2021, s. 45.

Makedonya sorununun revize edilmesi ve yeni bir krizin başlaması çok sürmemiştir. 1885 yılında Avrupalı güçlere rağmen Makedonya hayalinden vazgeçmeyen Bulgaristan, Berlin Antlaşması hükümlerinin bir kısmını çiğnemek suretiyle Makedonya sorununun tekrar gündeme gelmesine sebep olmuştur. Kozmopolit yapısına rağmen ağırlıklı olarak Slavca konuşulan Makedonya topraklarındaki halkın Bulgar, Yunan ve Sırp oldukları dünyaya deklare edilmiş ve hatta deklarenin yanı sıra empoze edilmek istenmiştir. Empoze edilmek istenen fikirler çerçevesinde Makedonya topraklarındaki hak iddiaları sorunu daha da derinleştirmiştir. Nitekim Makedonya sorunu çözüme kavuşmuştur ancak bu çözüm Makedonyalılar tarafından olmadığı gibi Makedonyalıların da karşı çıktığı bir çözüm olmuştur.¹²³

2.3.1. Makedonya Sorununun Revize Edilmesi

I. ve II. Balkan Savaşları hem I. Dünya Savaşı'nın mukaddimesi hem de Makedonya Sorununun geri dönülmez şekilde çözümünü getirmiştir. Etnik milliyetçi ideolojilerin etkisiyle hareket eden uluslar, kendilerinin olduğunu düşündükleri topraklara kavuşmak için Balkan Savaşları'na tutuşmuştur. 13 Ekim 1912'de Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan ve Yunanistan Osmanlı Devleti'ne karşı kendi aralarında toprak taksimi yapmak suretiyle savaş ilan etmiştir. Tarihe I. Balkan Savaşı olarak derç edilen bu kalkışma 30 Mayıs 1913 tarihinde Londra Antlaşması'yla nihayete ermiştir. Antlaşma gereği Bulgaristan Gelibolu Yarımadası dışında tüm Trakya'ya hâkim olarak Ayastefanos Antlaşması'ndaki sınırlarına erişmiştir. Osmanlı Devleti bu antlaşmayla Rumeli toprakları üzerindeki hâkimiyetinden vazgeçmiş, ancak Trakya sınırlarını belirlemeye muvaffak olabilmıştır. Ayrıca bu kaybediş sadece toprak anlamında gerçekleşmemiştir.

1912 yılından önce 2.312.293 olan insan bakiyesi 870.114'e düşmüştür. 1.445.179 kişi hem savaşlar sırasında hem de savaşlardan sonra ya katledilmiş ya da sürgün edilmiştir.¹²⁴ Makedonya'nın geriye kalan toprakları ise Yunanistan ve Sırbistan arasında pay edilse de her bir devlet tarihi referanslarından hareketle

¹²³ Adrew Baruch Wachtel, *a.g.e.*, s. 99.

¹²⁴ Mustafa Kahramanyol, "Türkiye'den Makedonya'ya Bakış", *"Makedonya Sorunu Düünden Bugüne"*, (der.) Murat Hatipoğlu, ASAM Yayınları, Sayı 34, Dizi 6, Ankara 2002, s. 158.

Makedonya topraklarının tamamına sahip olmak istemiştir. Bu istek üç devleti birbirine düşürmüş, akabinde II. Balkan Savaşı'nı getirmiştir.¹²⁵

Makedonya özelinde gelişen II. Balkan Savaşı'nı fırsat bilen Osmanlı Devleti Enver Paşa komutasında Edirne'yi tekrar almayı başarmıştır. 1913 tarihinde Yunanistan ve Sırbistan'ın Bulgaristan'a saldırmasına Romanya'nın da eklenmesi savaşın kısa sürede neticelenmesini sağlamıştır. Ağustos 1913'te Bükreş Antlaşması yeni sınırları ilan etmiştir. Buna göre Bulgaristan Dobruca'yı Romanya'ya, Kavala'yı ise Yunanistan'a vermiştir. Makedonya topraklarından ise çok küçük bir parça alabilmiştir. Osmanlı Devleti ise Yunanistan ile Atina, Sırbistan ile İstanbul ve yine Bulgaristan ile İstanbul Antlaşmaları imzalayarak özellikle Müslümanlar/Türkler üzerinde haklarını garanti etmeye çalışmıştır.¹²⁶

2.4. Osmanlı Hâkimiyeti Sonrası Makedonya'nın Demografik Yapısı

Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'dan çekilmesiyle birlikte ciddi bir Müslüman-Türk nüfus ya katledilmiş ya da sürgün ve göç ile Balkan topraklarını terk ederek Anadolu'ya ulaşmıştır. Kaldı ki Balkan Savaşları öncesi Balkan topraklarının demografik yapısı incelendiğinde Müslüman nüfusun çoğunluğu oluşturduğu gözlemlenmektedir.¹²⁷

Tablo 2: Osmanlı'nın Din Temeline Dayalı “Millet” Topluluklarının Osmanlı'nın Avrupa Topraklarındaki Vilâyetlerine Göre 1911'deki Nüfus Dağılımı

Vilâyet	Müslüman	Rum	Bulgar	Toplam
Edirne	760.000	396.000	171.000	1.427.000
Selânik	605.000	398.000	271.000	1.348.000
Yanya	245.000	311.000	-	561.000
Manastır	456.000	350.000	246.000	1.065.000
İşkodra	218.000	11.000	-	349.000
Kosova	959.000	93.000	531.000	1.603.000
Toplam	3.242.000	1.558.000	1.220.000	6.353.000

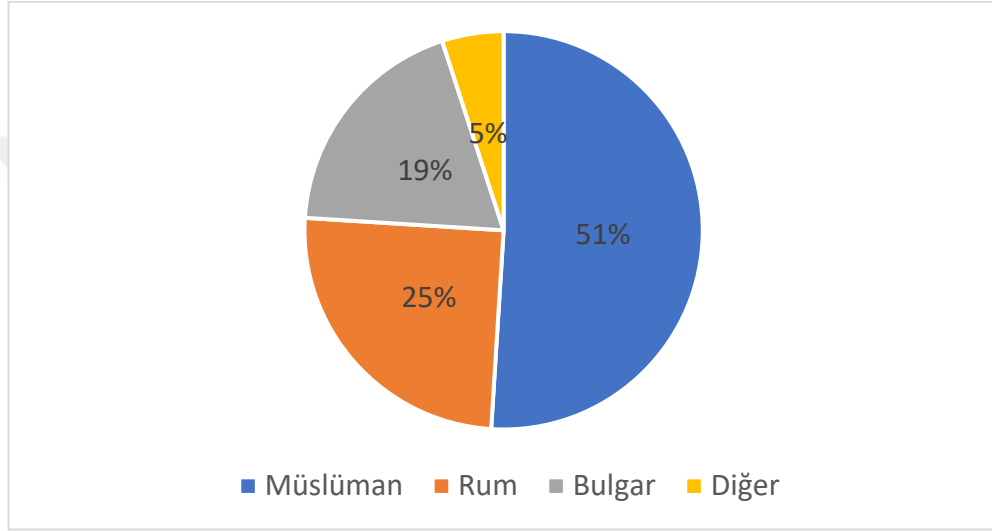
¹²⁵ Zülküf Oruç, *a.g.e.*, s. 121-122.

¹²⁶ Oral Sander, *a.g.e.*, s. 324.

¹²⁷ Justin McCarthy, *a.g.e.*, s. 141.

Justin McCarthy'nin "*Ölüm ve Sürgün*" adlı eserinde detaylıca incelediği yukarıdaki Tablo 2'ye göre Balkanlar'ın tüm vilâyetlerinde Müslümanların yoğun olarak yaşadığı belgelendirilmiştir. Dahası yine birçok vilâyette sadece var olmakla kalmayıp nüfusun büyük çoğunluğunu Müslümanlar oluşturmuştur.¹²⁸

Grafik 1: 1911'de Osmanlı Avrupası'nda "Milletlere" Göre Nüfus Dağılımı

Kaynak: Justin McCarthy, *a.g.e.*, s. 142.

Grafik 1'de görüleceği üzere Osmanlı Avrupası'nın %1 fark ile dahi olsa çoğunluğu Müslüman olarak karşımıza çıkmaktadır. Her iki tablonun ifade edilmesinin ana sebebinin "ulusların kendi kaderini tayin hakkının" konuşulduğu bir ortamda bu hak yerine silah zoruyla Balkanlar'ın nasıl şekillendiğini göstermesi olmuştur. 1912 baharında Osmanlı İmparatorluğu yapmış olduğu çeşitli anlaşmalarla Avrupa'daki kaderini kabul etmiştir.

Bir başka açıdan Balkan Savaşları öncesinde (1905-1906) yapılan nüfus tespit çalışmalarında Vilâyât-ı Selâse'nin Müslüman nüfus yoğunluğu Selânik vilâyetinde %32, Kosova vilâyetinde %31,5 ve Manastır vilâyetinde %29 olarak tespit edilmiştir. Tabii bu tespit vilâyetlerin yüzölçümleri -Selânik vilâyeti 35.000 km², Kosova vilâyeti 32.900 km² ve Manastır vilâyeti 28.500 km²- baz alınarak oranlanmıştır. Ayrıca

¹²⁸ Justin McCarthy, *a.g.e.*, s. 142.

Rumeli’de hak iddia eden ya da çıkarı olan her devlet kendi milletini ön plana çıkaracak şekilde nüfus sayım sonucu ilan etmiştir.¹²⁹

Tablo 3: Rumeli Vilâyetlerinde Milliyetçi Nüfus İstatistikleri

	Sırp İstatistik Verileri (1889)	Bulgar İstatistik Verileri (1900)	Yunan İstatistik Verileri (1904)
Türk	231.000	499.000	634.000
Bulgar	57.600	1.181.000	332.000
Yunan	201.000	228.700	852.700
Sırp	2.048.000	700	-
Eflaklı	69.000	80.700	25.100
Arnavut	165.000	128.700	-
Yahudi	64.000	67.800	53.100
Çingene	28.700	54.500	8.900
Diğer	3.500	16.500	18.600
Toplam	2.870.000	2.258.000	1.724.000

Kaynak: Güler Yarcı, *a.g.m.*, s. 100

İdeolojik etkiler ve çıkarlar gözetilerek ilan edilen bu nüfus sayımları günümüzde dahi tartışmalıdır. Kaldı ki Osmanlı yönetiminin 1894’te Rumeli vilâyetlerinde yaptırdığı nüfus sayımı ideolojik etkilerden uzak ve genel kabul gören verileri içermektedir.¹³⁰ Tablo 3 ortaya koyulan verilerdeki çarpık görüntü ve verilerin birbiri arasındaki tutarsızlık esasen meseleyi özetler niteliktedir. Söz konusu veriler Osmanlı’nın tasfiye edilmek istenmesinin sadece bir hâkimiyet mücadelesi olmadığını, aynı zamanda Rumeli’deki Türklerin de erilmek istendiğini gözler önüne sermektedir. Çünkü nüfusun bir yerde çoğunlukta olması ya da kök salması o topraklardaki hâkim güç olmayı doğrudan etkilemektedir.

¹²⁹ Güler Yarcı, “Osmanlı Diplomasisinde Makedonya Meselesi (1876-1913)”, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, Edirne 2013, s. 100.

¹³⁰ Halil İnalçık, “Türkler ve Balkanlar”, *Bal-Tam Türklük Bilgisi* 3, Bal-Tam Yayınları, Prizren 2005, s. 43.

Tablo 4: 1894 Yılı Rumeli Nüfus İstatistiği

Vilâyet	Müslüman	Yunan	Ermeni	Bulgar	Yahudi
Edirne	434.366	267.220	16.642	102.245	13.271
Manastır	630.000	228.121	29	-	5.072
Yanya	235.948	286.294	-	-	3.677
İşkodra	330.728	5.913	-	-	2.797
Girit	74.150	175.000	500	-	200
Adalar	30.809	226.590	83	2	2.956
Çatalca	18.701	35.848	585	5.586	966
Selânik	463.000	277.000	1.257	223.000	37.206
Kosova	419.000	29.393	-	274.826	1.706

Kaynak: Halil İnalçık, “*Türkler ve Balkanlar*”, *Bal-Tam Türklük Bilgisi* 3, Bal-Tam Yayınları, Prizren 2005, s. 43.

Bir başka nüfus sayımı 1904 yılında Hüseyin Hilmi Paşa komutasında yaptırılmış ve üç vilâyetin nüfusu aşağıdaki gibi ilan edilmiştir¹³¹:

Tablo 5: 1904 Yılı Vilâyât-ı Selâse Nüfus Sayım İstatistiği

Nüfus/Milliyet	Kişi
Müslümanlar	1.897.331
Patrikhane Mensubu	912.218
Eksarhâne Mensubu	619.020
Musevi	62.283
Toplam	3.490.932

Kaynak: Özgür Tilbe, *Hüseyin Hilmi Paşa'nın Rumeli Umumî Müfettişliği (1902-1908)*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi), Danışman: Zeynep İskefiyeli, 2018, s. 118.

¹³¹ Özgür Tilbe, *Hüseyin Hilmi Paşa'nın Rumeli Umumî Müfettişliği (1902-1908)*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi), Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Zeynep İskefiyeli, Sakarya 2018, s. 118.

Makedonya topraklarının paylaşılmasında en etkili yasal dayanak nüfus üstünlüğüne sahip olmak idi. Osmanlı yönetiminin 1905 yılında Müfettiş-i Umumi'ye nüfus sayım talimatı vermesi Vilâyât-ı Selâse üzerinde hak iddia eden unsurların paniğe kapılmasına sebep olmuştur. Sürecin şeffaflığı için nüfus sayımında sadece Osmanlı memurları değil mahallî idareciler ve bölgenin kanaat önderleri olan ve çoğunlukla cemaatlerin seçtiği kişiler de nüfus sayım komisyonunda bulunarak aktif görev almış ve Patrikhane ile Eksarhâne'ye bağlı nüfusların ayrı ayrı yazılması kararlaştırılmıştır.¹³² XIX. yüzyıla kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun lehine işleyen "Millet Sistemi" XIX. yüzyıl itibariyle bağımsızlıkçı-milliyetçi-ulusçu duyguların etkisiyle tersine dönmüş ve bu sistem ile varlığını sürdürüp hayat bulmuş olan kiliselerin dahi hedefi haline gelmiştir.¹³³

Balkan Savaşları'ndan önce Rus politikası olan "*Müslümanların Balkanlar'dan Arındırılması*" projesi Balkan Savaşları'ndan hemen sonra Balkanlı müttefikler aracılığıyla uygulamaya konulmuştur. Henüz yeni kurulan ya da bağımsızlığını ilan eden Balkan devletleri ulus-devlet paradigması ışığında etnik olarak ari olmayı ve kendi bünyesinden olmayanı eritmeyi amaçlamıştır. Hal böyle olunca bölgedeki Müslüman varlığı göç etmeye zorlanmıştır. Ancak bu zorlama sadece "göç" ile kalmamış, insanlık dışı zulümler, katliamlar eşliğinde sistematik şekilde yapılmıştır.¹³⁴ "Türk izini silmek" parolasıyla yolan çıkan devletler I. Balkan Savaşı'ndan hemen sonra tekrar Rumeli'ye dönen Müslümanları kesin olarak bu topraklardan göndermek için Müslümanların evlerini yıkmış, yiyecek ve tarımda kullanılan hayvanlarını çalmış, yaşamsal fonksiyonu olan tüm mallarına el koymuşlardır.¹³⁵

Osmanlı İmparatorluğu, Balkan devletlerinin bölgede Müslüman bırakmama telaşıyla yaptıkları eziyetlere rağmen kontrolsüz kitlesel göçe soğuk bakmıştır. Çünkü savaş mağduru olmayan ve sırf bölgedeki sefaletten kaçıp Anadolu'ya gelmek isteyen

¹³² Turgut Işıksal, "Makedonya Üzerinde Oynanan Oyunlar ve Bilinmeyen Bir Nüfus Sayımı", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı 43, Ankara 1971, s. 15.

¹³³ Caner Sancaktar, "Balkanlar'da Osmanlı Hâkimiyeti ve Siyasal Mirası", *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, İzmir 2011, s. 43.

¹³⁴ Bilal Şimşir, "Rumeli'den Türk Göçleri", Cilt 1, *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*, Ankara 1968, s. 10.

¹³⁵ Justin McCarthy, *a.g.e.*, s. 160-179.

farklı unsurlar tespit edilmiştir.¹³⁶ Mezalimin boyutları dayanılmaz olunca hicret etmek zorunda kalanların yanı sıra açlık ve çeşitli katliamlar neticesinde Osmanlı İmparatorluğu Rumeli'deki nüfusunun %69'unu ve Avrupa topraklarının %83'ünü kaybetmiştir.¹³⁷ Bir başka deyişle Balkan Savaşları sonrası 200.000 Balkan Türkü katledilmiş, mezalimden kurtulmak için Makedonya ve Batı Trakya'dan 440.000-640.000 olarak derç edilen Müslüman Anadolu'ya göç etmiştir.¹³⁸

Tablo 6: Balkan Savaşları Öncesi ve Sonrası Müslüman Nüfus Sayısı¹³⁹

	1911'deki Müslüman Nüfus	Geride Kalan Müslüman Nüfus	Ortaya Çıkan Fark
Yunanistan'da	746.485	124.460	622.025
Bulgaristan'da	327.732	179.176	128.556
Yugoslavya'da	1.241.076	566.478	674.598
Toplam:	2.315.293	870.114	1.445.179

Kaynak: Justin McCarthy, *a.g.e.*, s. 186.

Rumeli özelinde Makedonya coğrafyasından göç bu tarihten itibaren durmayacak şekilde devam etmiştir. Osmanlı'nın Balkanlar'dan tasfiyesi yeni sorunları da beraberinde getirmiştir. Bunun en görünen örneklerinden birisi yine Makedonya topraklarının paylaşılması meselesiyle ortaya çıkmıştır. Yunanistan, Makedonya'yı oluşturan en büyük parça olan 34.000 km²'lik Ege Makedonyası'nı, Sırp 25.575 km²'lik Vardar Makedonyası'nı ve Bulgarlar en küçük parça olarak 6.778 km²'lik Pirin Makedonyası'nı almıştır.¹⁴⁰

Makedonya coğrafyasının bu şekilde taksim edilmesi sonrası bölgeyi ziyaret eden İngiliz gezgin George Frederick Abbott, "*Buyurun işte, size kimsenin kimin kim olduğunu bilmediği, ama herkesin içgüdüsel olarak başka herkesin bir başkası*

¹³⁶ Yıldırım H. Ağanoğlu, *a.g.e.*, s. 139.

¹³⁷ Fuat Dündar, *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 24.

¹³⁸ Caner Sancaktar, "Balkanlar'da Osmanlı Mirasından Arınma Siyaseti", *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 5(3), Tekirdağ 2019, s. 23.

¹³⁹ Justin McCarthy, *a.g.e.*, s. 186.

¹⁴⁰ M. Murat Hatipoğlu, "Makedon Diasporası: Ege Makedonlarının Diasporasına Tarihsel ve Güncel Bir Bakış", *Makedonya Sorunu Düünden Bugüne*, (der.) Murat Hatipoğlu, ASAM Yayınları, Sayı 34, Dizi 6, Ankara 2002, s. 110.

olduğunu düşündüğü tam bir yanlışlıklar komedyası! Doğrusu Makedonya kadar bir kimlik dairesine ya da bir akıl hastanesine acilen ihtiyacı olan başka bir ülke yoktur. Makedonya, kendilerine birer vücut ararken kaybolan yeni doğmuş ruhlarla meskûn bir bölge olarak tanımlanabilir.” diyerek aslında Osmanlı sonrası parçalanmışlığı ve karmaşayı ifade etmiştir.¹⁴¹

Yeni oluşan toprakların göç, sürgün, mezalim, katliam ve ölümlere rağmen hemen her yerinde Türk varlığı devam etmiştir. Özellikle Pirin Makedonyası olan toprakların doğu kısmında -kuzeyde Pçinya nehrinden güneyde Doyuran civarına kadar, diğer taraftan Koçana mevkiinden Ofçabolı Ovası, İştıp civarı ve Köprülü’den güneyde Vardar’ın sol tarafına kadar- Türkler yaşamaya devam etmiştir. Ayrıca Üsküp, Manastır ve Pirlepe şehirlerinde Türk varlığı kendisini tutarak yitirilmesini engellemiştir.¹⁴²

¹⁴¹ George Frederick Abbott, *Makedonya: 20.Yüzyılın Başlarında Balkanlar’da Tarihsel Bir Gezi*, (çev.) Raşit Gürdilek, Akılçelen Kitapları, Ankara 2013, s. 83.

¹⁴² Dimitir Gacanov, *Birinci Dünya Savaşı’nda Makedonya Müslümanları (1916)*, (çev.) Hüseyin Mevsim, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2022, s. 82-83.

III. BÖLÜM

3. YUGOSLAVYA TARİHİNDE MAKEDONYA VE MAKEDONYA'DAKİ TÜRKLERİN DURUMU

3.1. Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Manzara

XIX. yüzyıl itibariyle hemen hemen tüm devletler blok siyasetine dâhil olmuş ve kendi başına hareket etmektense beraber güçlenmeyi yeğlemiştir. Özellikle eski düzene başkaldırımlar gençlik hareketleri üzerinden yapılmış, milliyetçi duygularla örgütlenmeler başlamıştır. Bu dönem, yine gençlerin başrolde olduğu radikal milliyetçi grupların terör ve suikast eylemi yaptığı sahnelerle konu olmuştur.¹⁴³ Bir başka deyişle 1900-1914 yılları suikast ve bombalama dönemi olarak tarihe derç edilmiştir.¹⁴⁴

1914 yılının en bilinen ve hafızalara kazınan olayı şüphesiz Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun varisi Arşidük Franz Ferdinand'ın Saraybosna'da hayatına mal olan suikast izahtan varestedir.¹⁴⁵ Arşidük Ferdinand'ın suikasta uğramasının arka planında Avusturya-Macaristan monarşisinin egemenliği altında olan Hırvatlar siyasi statü tanıma girişimi olduğu ve bu girişimin Güney Slavları için tehlike arz ettiği düşünülmektedir.¹⁴⁶

Franz Ferdinand'ın öldürüldüğü tarih bu açıdan manidardır çünkü Saraybosna ziyareti Sırpların milli bayramı olan 28 Haziran 1389 Kosova Savaşı yıldönümüne denk gelmiştir. Yukarıda ifade edildiği üzere radikal milliyetçilik, böylesi bir fırsatı geri çevirmemiş ve milli bayramlarına denk gelen 28 Haziran tarihinin 525. yıldönümünde radikal Sırp milliyetçisi bir tetikçi tarafından suikast gerçekleştirilmiştir.¹⁴⁷ I. Kosova Savaşı, Sırp milli tarihinin oluşmasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Sırp, her ne kadar yenilmiş olsalar da bu tarihi depresif bir motivasyona çevirmiştir. Mağlubiyet üzerinden kahramanlık öyküleri çıkarmış ve

¹⁴³ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl Cilt 2*, (çev.) Zehra Savan ve Hatice Uğur, Küre Yayınları, İstanbul 2006, s. 117.

¹⁴⁴ Misha Glenny, *Balkanlar 1804-1999: Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Göçler*, (çev.) Mehmet Harmancı, Sabah Kitapları, İstanbul 2001, s. 257.

¹⁴⁵ Ayşe Özkan, *Bağımsızlıktan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'na Sırp (1878-1918)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 320.

¹⁴⁶ Perry Anderson, *Antikiteden Feodalizme Geçişler*, (çev.) Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s. 316-317.

¹⁴⁷ Fahir Armanoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, Alkım Yayınevi, İstanbul 2012, s. 132.

destansı anlatımlarla Sırp milliyetçiliğinin oluşmasını sağlamışlardır. Böylelikle Sırp, 28 Haziran gününü “Vodov-dan” olarak bilinen milli bayram olarak kutlamaktadır. Aslında yenilgi ve hezimetten yaratılmış travmatik bir bayram ortaya çıkarmışlardır.¹⁴⁸

Suikastın ardından Avusturya-Macaristan monarşisi Sırbistan’a ultimatoma vermiş ve 48 saat süre tanımıştır. Ultimatoma içeriğinde Sırbistan’ın Habsburg görevlilerince suikast çerçevesinde soruşturulması, monarşi karşıtı faaliyetlerin bastırılması ve ortadan kaldırılması gibi maddeler yer almıştır. Sırp, 25 Temmuz’da bir madde dışında tüm talepleri kabul ettiklerini açıklamıştır.¹⁴⁹ Sırbistan’ın kendi toprakları üzerinde monarşi görevlilerinin araştırma yapmalarını öngören madde ise kabul edilmemiştir. Bu sebeple Avusturya-Macaristan İmparatorluğu 28 Temmuz 1914’te daha sonra I. Dünya Savaşı’na dönüşecek olan savaş ilanını Sırbistan’a karşı açıklamıştır.¹⁵⁰

Avusturya ile Sırbistan arasında başlayan savaş kısa sürede blok siyasetine dönmüş ve Rusya 31 Temmuz’da seferberlik ilan etmek suretiyle savaşa dâhil olmuştur.¹⁵¹ Hemen akabinde Fransa ve aynı gün Almanya, 4 Ağustos’ta ise İngiltere seferberlik ilan ederek savaşa katılmıştır.¹⁵²

Sırp yöneticiler ortaya çıkan bu manzara sonrası Belgrad’dan ayrılarak Niş’e yerleşmiştir. Başbakan 7 Aralık 1914’te Niş Deklarasyonu’nu yayımlayarak savaşın amacı hakkında görüşlerini açıklamıştır. Açıklamaya göre bu savaş, Avusturya-Macaristan hegemonyasında yaşayan tüm Güney Slav halklarının özgürlük mücadelesi ve neticesinde birleşmesini içermektedir.¹⁵³

Niş Deklarasyonu içeriği itibariyle kurulması öngörülen Güney Slav devletinin sınırları hakkında bilgi de vermektedir. Buna göre Macaristan, Avusturya ve Adriyatik

¹⁴⁸ Ersin Yılmaz, ‘2008 Sonrası Kosova’da İstikrar Sorunu: Tarihsel ve Yerel Dinamikler Üzerinden Bakış’, *Balkan Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, Cilt 6, No 1, Yalova 2018, s. 35-36.

¹⁴⁹ Ayşe Özkan, *a.g.e.*, s. 329.

¹⁵⁰ Ahmet Haluk Ülman, *I. Dünya Savaşına Giden Yol ve Savaş*, İmge Kitabevi, Ankara 2002, s.297.

¹⁵¹ Fahir Armanoğlu, *a.g.e.*, s. 137.

¹⁵² Keith Robbins, *Birinci Dünya Savaşı*, (çev.) Müfit Günay, Dost Kitabevi, Ankara 2005, s. 24-25.

¹⁵³ Sevdâ Abdula, “*Din ve Milliyetçilik: Sırp Ortodoks Kilisesi ve Sırp Milliyetçiliği Örneği*”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Danışman: Yrd. Doç. Dr. Edip Asaf Bekaroğlu, İstanbul 2013, s. 75.

boyunca ilerleyen ve Hırvat, Sloven ve Bosnalı Müslümanların yaşadıkları bölgeleri de kapsayan bölgeler yeni devletin sınırlarını oluşturacaktır.¹⁵⁴

Savaşın başlamasını takip eden takvimde imparatorluk topraklarının Sırp, Hırvat ve Sloven entelektüel ve siyasetçileri 30 Nisan 1915'e Paris'te toplanarak "Yugoslav Komitesi" isimli bir teşkilât kurdular.¹⁵⁵ 1916 yılına kadar komite başkanlık görevini icra eden Hırvat siyasetçi Supilo, kurulması öngörülen Yugoslav devletinin bileşenlerinin Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Bosna ve Karadağ'dan müteşekkil olması gerektiğini deklare etmiştir. Sırbistan ise "Büyük Sırbistan" merkezli bir anlayışla yine aynı bileşenlerle üniter bir devlet ikame etmeyi savunmuştur.¹⁵⁶

Tarih 1917 Mayıs'ına geldiğinde Viyana Parlamentosu'nda "Yugoslav Kulübü" kurularak Mayıs Deklarasyonu ilan edilmiştir. Deklarasyonla, Slovenler, Hırvatlar ve Sırlar krallık çapındaki tüm toprakların yek pare hale gelmesi için çağrıda bulunmuştur. Diğer bir ifadeyle Avusturya-Macaristan hâkimiyetinde yaşayan tüm Sırp, Hırvat ve Slovenlerin toprakları birleştirilecek ve bağımsız bir devlet kurulacaktır.¹⁵⁷

20 Temmuz 1917 tarihinde Korfu Adası'ndaki görüşmelerden sonra yine bir deklarasyon yayımlanmış ve bu deklarasyonda sadece üç halk zikredilmiştir. Sırp, Hırvat ve Sloven dışında kalan Makedonlar, Karadağlılar, Arnavutlar ve Bosna'da yaşayanlar tek bir halk olarak kabul edilmiştir. Ancak düşünce planı böyle olsa da Korfu Deklarasyonu'nun herhangi bir hukuki bağlayıcılığı ya da gücü bulunmamaktadır.¹⁵⁸

8 Ekim 1918'e gelindiğinde Sloven, Hırvat, Sırp Ulusal Konseyi kurulmuş ve Konsey kendisini Güney Slav topraklarında yaşayan halkların siyasi temsilcisi olarak ilan etmiştir. Siyasi anlamda da adım atılınca periferide kalan diğer halklar bu konseye katılarak bağımsız devletin çatısını oluşturmuştur.¹⁵⁹ Siyasi anlamda uluslararası

¹⁵⁴ Ayşe Özkan, *a.g.e.*, s. 338-339.

¹⁵⁵ Hakan Demir, "Federalizm-Üniterizm İkileminde Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nda Siyasal Yaşam (1918-1929)", *Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, 2013, s. 94.

¹⁵⁶ Tanıl Bora, *Yugoslavya: Milliyetçiliğin Provakasyonu*, Birikim Yayınları, İstanbul 1991, s. 33.

¹⁵⁷ Sevdâ Abdula, *a.g.m.*, s. 77.

¹⁵⁸ Barbara Jelavich, *a.g.e.*, 2006, s. 156.

¹⁵⁹ Georges Castellat, *Balkanların Tarihi 14.-20.Yüzyıl*, (çev.) Ayşegül Yaraman Başbuğu, Milliyet Yayınları, İstanbul 1995, s. 415.

tanınırılık sonrası 1 Aralık 1918'de Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı resmen ilan edilmiştir.¹⁶⁰

3.2. Sırp-Hırvat-Sloven (SHS) Krallığı (1918-1929)

SHS Krallığı kurulduğunda etnik çeşitlilik açısından Osmanlı İmparatorluğu'na nispet yapacak kadar geniş bir yelpazeye sahip olmuştur. Krallık nüfusu 12 milyon kişiyle dönem şartları düşünüldüğünde bünyesinde ciddi bir insan bakiyesi bulundurmaktadır. Bu nüfusun %38,83'lük kısmını Sırlar, %23,77'sini Hırvatlar, %8,53'ünü Slovenler, %6,05'ini Bosnalı Müslümanlar, %4,87'sini Makedon ve Bulgarlar, %1,40'ını Türkler ve %16,55'lik kısmını diğer etnik unsurlar oluşturmuştur.¹⁶¹

Krallığı ilk olarak Norveç tanımış ve Şubat 1919'da onu ABD izlemiştir. ABD'nin tanımmasının akabinde ise İngiltere ve Fransa yeni devletin uluslararası tanınırılığını ilan etmiştir.¹⁶² Ancak kısa süre sonra ülkede iç karışıklıklar başlamış ve bu sebeple 1929 yılında ülkenin adı Güney Slavları anlamına gelen "Yugoslavya Krallığı" olarak değiştirilmiştir.¹⁶³ SHS Krallığı kurulduğunda temel prensip tek dil, tek millet anlayışıyken, uygulamada Sırp milliyetçiliğinin baskınlığı gözlemlenmiştir. Dolayısıyla SHS Krallığı Sırbistan'ın bedel ödediği ve sonuç olarak Sırlar için teşekkül edilmiş devlet anlamına evrilmiştir.¹⁶⁴ Daha da ilerisi şu ki Sırlar, Hırvatlara derin bir nefret duymuş ve kendisini, Hırvatları Osmanlı ve Avusturya-Macaristan yönetiminden kurtaran kahraman olarak görmüştür.¹⁶⁵

Krallıktaki sorunların temelinde ideolojik etkilerin olması ülkenin siyasi hayatını da etkilemiştir. Sırp milliyetçiliği, karşısında katı bir Hırvat milliyetçiliği bulmuştur. Tartışmaların siyasi zemine yansımalarıyla siyasi hayat karmaşık bir hal almış ve 1928'te ülke felç olmuştur.¹⁶⁶ Lider odaklı kurulan milliyetçi krallık,

¹⁶⁰ Matthew Smith Anderson, *Doğu Sorunu: 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*, (çev.) İdil Eser, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. 358.

¹⁶¹ Gülşah Kurt Güveloğlu, *Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı Döneminde Yugoslavya'nın Siyasal Hayatı ve Türkiye ile Siyasi İlişkiler*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi), Danışman: Doç. Dr. Neşe Özden, Ankara 2009, s. 68-69.

¹⁶² Ayşe Özkan, *a.g.e.*, s. 360-361.

¹⁶³ Yıldırım H. Ağanoğlu, *a.g.e.*, s. 373.

¹⁶⁴ İvo Banac, *"Sırp Milliyetçiliği"*, (haz.) Kemal Saybaşı ve Gencer Özcan, Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1997, s. 98.

¹⁶⁵ Barbara Jelavich, *a.g.e.*, 2006, s. 161.

¹⁶⁶ Gülşah Kurt Güveloğlu, *a.g.m.*, s. 79.

liderlerin vefatıyla birlikte krizlerin ortasında kalmıştır. Çünkü Nikola Paşiç ve Protiç gibi isimler sert politika uygulasalar dahi ülke içi karışıklığı engelleyecek iradeye ve güce sahip isimlerdi. Onların vefatı 10 yıllık hoşnutsuzluk dönemini daha da körüklemiştir.¹⁶⁷ 6 Ocak 1929’a gelindiğinde tüm bu krizler ve siyasi ortamın kargaşasında Kral Aleksander SHS Krallığı’nda diktatörlüğünü ilan etmiştir. Anayasayı lağvederek parlamentoyu feshetmiştir. Ayrıca yeni kral ülkenin adını Yugoslavya Krallığı olarak değiştirmiştir.¹⁶⁸

3.2.1. Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı’nda Makedonya ve Türkler

Osmanlı İmparatorluğu’nun tasfiye edilmesi ve Balkan Savaşları sonrası oluşan boşluk Türk topraklarının paylaşılması konusunda ciddi sıkıntılarla kendini göstermiştir. Sırlar, Makedonya toprakları için Eski Sırbistan diyerek, SHS Krallığı’nın teşekkülü sırasında bu toprakları Güney Sırbistan ilan etmiş ve kendi bünyesine katmıştır.

Geçici anayasal duruma rağmen “eski Türk bölgelerinin” gerek siyasi ve ekonomik gerekse örgütsel-kadro anlamında kurgulanması ciddi krizlere sebep olmuştur. Türklerden arındırılmış bölgelere Sırlara bağlı Makedonların yerleştirilmek istenmesi -ki bu bağlı Makedonlar aracılığıyla Makedonya Sırp yurdu haline getirilecek- daha sonra Sırbistan’ın Makedonya’da yenilgisine sebep olmuştur.

SHS Krallığı Bakanlar Konseyi, Makedonya’nın coğrafi konumundan dolayı buraya özel önem atfetmiş ve yerel halka arazi dağıtımından tarımsal ve hayvansal faaliyetlere kadar bölgeyi planlamaya tabi tutmuştur. 1919 itibarıyla Türklerin Anadolu’ya göç etmesi SHS Krallık yöneticilerini harekete geçirmiş ve Türklerin arazileri ve mülkleri “en uygun şekilde” satın alınmıştır.¹⁶⁹

Bu dönemde Vardar Makedonyası’nda yaşamaya devam eden Türkler, SHS Krallığı’nda Sırbistan Müslüman Teşkilatı adı altında örgütlenmiştir. Ancak bu örgütlenme Türklerin hak ve özgürlüklerini sağlayamamış ve hatta uygulanan baskı, sömürü, istismar ve asimilasyon politikalarını engelleyememiştir. Türklerin, Balkan Savaşları’ndan itibaren giderek ve hızla kötüleşen durumları SHS Krallığı döneminde

¹⁶⁷ Barbara Jelavich, *a.g.e.*, 2006, s. 165.

¹⁶⁸ Georges Castellat, *a.g.e.*, s. 429.

¹⁶⁹ Vladan Jovanović, “Yugoslavya’da Makedonya (1918-1941)”, (ed.) Hakan Demir, *Yugoslavya Tarihi*, (çev.) Muharrem Rahte, Nobel Yayıncılık, Ankara 2021, s. 181-183.

de devam etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması sonrası Vardar Makedonyası'nda kalan ve aidiyet hissedenden Türkler Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmıştır. 1929 yılında dikte edilen “Altı Ocak Diktatörlüğü” farklılıkları tamamen yok saymış ve her türlü siyasi ve kültürel faaliyeti yasaklamak suretiyle neredeyse yok hükmünde olan hak ve özgürlükleri de askıya almıştır. Makedonya'daki siyasi partiler ve Türkçe yayın yapan gazeteler kapatılmıştır.¹⁷⁰

Bununla beraber Vardar Makedonyası'nın bazı şehirlerinde Müslüman mezarlıkları askerî depoya dönüştürülmüş, bazı mezarlıklar da Hristiyan çiftçilere tarım alanı olarak verilmiştir. Gostivar ve Radoviş gibi şehirlerde Türklerin mülklerine el konulmuş ve iş yerleri kapatılmış, vakıf malları kullanım amacının dışına çıkarılmıştır. Örneğin Ohri'deki İskender Bey Camii haziresiyle birlikte parka çevrilmiş, Üsküp merkezindeki Burmalı Camii polis güçleri tarafından yıkılmıştır. Yine Güney ve Güneydoğu Makedonya'daki Türk yerleşimlerinin yoğun olduğu bölgelerde Türklerin mülkleri izinsiz satışa çıkarılmış ve tapu kayıtları arşivlerden yok edilmiştir.¹⁷¹

SHS Krallığı'nda yaşanan bu tarihî kırılmalar kitlesel nüfus hareketlerine sebep olmuştur. Müslümanların temel insani hak ve özgürlüklerinden mahrum kalmaları ve maruz kaldıkları insanlık dışı muameleler sonrası Türkiye'ye göç ettikleri kayıtlara geçmiştir.¹⁷² Osmanlı Muhacirin Komisyonu'nun derç ettiği verilere göre 1919-1926 yılları arasında Makedonya'dan 131.000 insan Türkiye'ye göç etmiştir.¹⁷³ Farklı bir veriye göre de 1923-1933 yılları arasında Makedonya'dan Türkiye'ye 108.179 kişi göç etmiştir.¹⁷⁴

Vardar Makedonyası Osmanlı Devleti'nin uzun yıllar hâkimiyetinde kalması sebebiyle demografik anlamda zenginlik içermektedir. SHS Krallığı döneminde bu

¹⁷⁰ Emel Osmançavuşoğlu Oktay, “Çözülemeyen Düğün Makedonya Sorunu ve Makedonya Türkleri”, *Balkan Türkleri*, (der.) Erhan Türbedar, ASAM Yayınları, Ankara 2003, s. 124.

¹⁷¹ Sezgin Lutviyi, *1912-1990 Yılları Arasında Makedonya Türkleri: Eğitim, Kültür ve Toplum Hayatı*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Danışman: Doç. Dr. İbrahim Kelağa Ahmet, Edirne 2019, s. 28.

¹⁷² Muhammed Aruçi, Yugoslavya. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* 43, İstanbul 2013, s. 575.

¹⁷³ Nurcan Özgür Baklacioğlu, “Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçlerde Sayılar, Koşullar ve Tartışmalar”, (der.) M. Murat Erdoğan ve Ayhan Kaya, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015, s. 198.

¹⁷⁴ Sabahattin Zaim, “Son Yugoslavya Muhacirleri Hakkında Rapor”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 19, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1958, s. 435-447.

zenginlik nispeten korunmuş ve Türkler genellikle şehir merkezlerinde yaşamaya devam etmiştir. 31 Ocak 1921 tarihinde yapılan nüfus sayımı sonuçlara göre Vardar Makedonyası'nda 1.476.747 kişinin yaşadığı saptanmıştır. Bunların 739.278'i Ortodoks, 711.481'i Müslüman, 18.306'sı Katolik ve 5702'si diğer etnik unsurlardan oluşmuştur. Neticede %48,2 gibi ciddi bir oranda Müslüman varlığı söz konusudur. Türk-İslâm kökenli insanların bölgeden sürülmek, göçe zorlanmak ve dahi ikisini kabul etmedikleri yerde katliama maruz kalmalarının geri planında nüfusun yarısına yakını oluşturması ve bunun bir tehdit olarak algılanması yatmaktadır.

Vardar Makedonyası, Sırpların tarihsel hayallerine göre kurgulanmaya çalışılmış ve sadece Türkler değil Makedonlar dahi yok sayılmıştır. Sırp araştırmacı Kostantin Sokolov'un istatistiklerine göre 1921 yılı Makedonyası'nda %67,6 Makedon, %0,8 Sırp ve Hırvat, %13,9 Arnavut, %14,9 Türk ve %1,6 Romanın yaşadığı belirtilmektedir. Ancak Sırp devletinin verileriyle bu veriler kıyaslandığında aradaki fark korkunç derecede fazla çıkmaktadır. Dolayısıyla Sırp, kendileri dışındaki tüm etnik grupları eritmek ve yok saymak çabasında olmuştur.

Her ne kadar tüm etnik unsurlar yok sayılmış olsa da Türkler dayanılmaz haksızlık ve uygulamalara maruz kalmıştır. Özetle; keyfi hapis cezaları, ticari faaliyetlerin engellenmesi, ormanlık alanların yok edilmesi, tapuların ve şahsi mülkiyetlerin kabul edilmemesi, Müslüman mimarisinin evler dâhil yıkılması, Osmanlı'dan kalan mezar taşlarının dahi kırılması gibi sebeplerle Türkler özelinde Müslümanlar göç etmek zorunda kalmıştır.¹⁷⁵

3.3. Yugoslavya Krallığı, Makedonya ve Türkler (1929-1941)

6 Ocak Darbesi, 10 yıllık SHS Krallığına son vermiş ve ülkede yaşanan hoşnutsuzluk, siyasi kriz, kargaşa ve kaos Hırvat siyasetçi Radiç'in öldürülmesiyle daha da tırmanınca Kral Aleksander'in parlamentoyu feshedip, anayasayı ortadan kaldırması sonrası yeni bir dönemi ilanı ile sonuçlanmıştır: Yugoslavya Krallığı.¹⁷⁶

Kral Aleksander, ülkedeki tüm dini, milli ve bölgesel siyasi partileri kapatıp parlamento çalışmalarını askıya almıştır. Sadece ordu merkezli bir devlete

¹⁷⁵ Altan Deliorman, *Yugoslavya'da Müslüman Türk'e Büyük Darbe*, Bayrak Basım/Yayın/Tanıtım, İstanbul 2011, s. 186-191.

¹⁷⁶ Özer Sükan, *21. Yüzyıl Başlarında Balkanlar ve Türkiye*, Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul 2001, s. 34-35.

güveneceğini açıklayarak Sırp General Zivkoviç'i başbakanlığa ve diğer bakanlıkların çoğunluğuna da Sırp siyasetçileri atayarak hükümeti ilan etmiştir.¹⁷⁷ Kralın bu hamlesi Büyük Sırbistan fikrinin teoride pratiğe geçirilmesi anlamı taşımaktadır. Hem başbakanı hem de diğer bakanları Sırp kökenli isimlerden seçmesi, hem de slogan olarak "tek kral, tek millet, tek devlet" vurgusu Sırp hegemonyasının yansıması olarak değerlendirilmiştir.

Kralın hem siyasi sloganı hem de hükümet kurma tarzının Sırp hegemonyasına dönüşmesi elbette bir söylemden ibaret değildir. Yugoslav birliğini sağlamak için yapılan idari düzenleme coğrafi esaslara göre kurgulanmıştır. Ancak bu kurgu yine Sırp bölge isimleriyle 9 bölgeden oluşmuş ve ulusların tarihi sınırları dikkate alınmadan yapılmıştır.

Yapılan bu yeni idari düzenleme sonrası Belgrad özel statü elde ederek Sırbistan 6, Hırvatlar 2 ve Slovenler 2 banovidanada çoğunluk durumuna geçmiştir. Makedonlar, Boşnaklar ve Arnavutlar ise azınlık statüsüne düşürülmüştür.¹⁷⁸ Ayrıca bölgedeki Makedonların ve Türklerin bu yeni düzenlemeye tepkileri gecikmemiş ve örgütsel düzenlemelere gidilmiştir. Müslümanlar, Yugoslav İslâm Birliği Teşkilâtı kurarak Reis-ü'l Ulema'yı tek bir meclise bağlamak istemişse de Kral Aleksander Sırp yanlısı bir ismi Reis-ü'l Ulema'nın başına getirmiştir.¹⁷⁹

Eğitim sisteminde ise Büyük Sırbistan bilincinin empoze edilmesi ve Sırp tarihi derslerinin zorunlu olarak okutulmasına hem Hırvatlar hem Makedonlar tepki göstererek ayrılıkçı hareketler başlamıştır.¹⁸⁰ Ayrılıkçı hareketlere siyasi baskıların ve hapis cezalarının getirilmesi sonrası birçok Hırvat ve Makedon siyasetçi ya da fikir adamı ülkeden kaçmak durumunda kalarak silahlı örgüt kurmaya başlamıştır. Bunların en bilineni Hırvat Ustaşa (Hrvatska Revoluciona Organizacija) örgütü, devrim ve şiddet yoluyla Yugoslavya'dan ayrılıp Büyük Hırvatistan'ı kurmak hedefiyle yola çıkmıştır.¹⁸¹ Diğer Makedonya'da Yugoslav hegemonyasını ortadan kaldırmak

¹⁷⁷ Nesrin Kenar, *Yugoslavya Sorununun Ulusal ve Uluslararası Boyutu*, Palme Yayıncılık, Ankara 2005, s. 53.

¹⁷⁸ Hakan Demir, "Yugoslavya Krallığı Siyasal Yaşamında Hırvat Sorunu (1929-1941)", *Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, 2017, s. 62.

¹⁷⁹ Hakan Demir, *a.g.m.*, s. 92-93.

¹⁸⁰ Nesrin Kenar, *a.g.e.*, s. 55.

¹⁸¹ Barbara Jelavich, *a.g.e.*, 2006, s. 213.

isteyen İç Makedonya Devrimci Örgütü (VMRO- Внатрешна македонска револуционерна организација) olarak mücadeleye başlamıştır.¹⁸²

Türkler ise SHS Krallığı'nda olduğu gibi Yugoslav Krallığı'nda da temel hak ve özgürlüklerinden mahrum bırakılmıştır. Dini, siyasi, sosyal ve kültürel yaşam alanları engellenmiş ve faaliyette bulunmalarına izin verilmemiştir.¹⁸³ Özellikle Makedonya bölgesinde nüfus ve arazi açısından çoğunlukta olan Türkler, çıkan Zirai Islahat Kanunu sonrasında ciddi kayıplara uğramıştır. Türklerin ellerindeki hem tarımsal arazi hem de mülkleri istimlak edilmek suretiyle ellerinden alınmıştır. SHS Krallığı'nda olduğu gibi yine keyfi vergilendirme ve ekonomik baskılar Türklerin yaşam olanaklarını imkânsız hale getirdiğinden Makedonya'dan göç kaçınılmaz olmuştur.¹⁸⁴

Türkiye, Türklere uygulanan bu keyfi uygulamalar ve baskılar sonrası Yugoslav Krallığı'na nota vererek “*Karşılıklı Taleplerin Halledilmesine Dair Antlaşma*” yapmaya çalışsa da göç engellenememiştir. Hem SHS Krallığı hem de Yugoslavya Krallığı'nın 1923-1939 yıllarını kapsayan döneminde Türkiye'ye kontrolsüz bir şekilde 120.000 kişi göç etmiştir.¹⁸⁵

1918 yılında kurulan SHS Krallığı 10 yıllık bir dönemin sonunda Kral Aleksander'in 6 Ocak Darbesiyle diktatörlüğe ve akabinde isim değişikliğiyle Yugoslav Krallığı'na dönüşmesine rağmen gerek iç gerekse dış sorunların kısı kacında kalmıştır. Birinci Yugoslavya olarak anılan 1918-1941 dönemi Krallık, II. Dünya Savaşı'nda Mihver Güçlerin (Almanya, İtalya, Macaristan, Bulgaristan) işgaliyle yıkılmıştır.¹⁸⁶

3.4. İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Yugoslavya ve Makedonya

Tarihin nöbet değişimi yaşadığı bir dönemde Balkanlar, jeopolitik konumu ve içerisinde barındırdığı etnik çeşitliliğin getirdiği milliyetçi damarlar sebebiyle daima

¹⁸² Misha Glenny, *a.g.e.*, s. 353.

¹⁸³ Selçuk Ural, “Tarihi Perspektif Işığında Makedonya’da Türklerin Gündelik Yaşamı”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 14, Sayı 1, Manisa 2016, s. 389.

¹⁸⁴ Halim Çavuşoğlu, “Yugoslavya-Makedonya Topraklarından Türkiye’ye Göçler ve Nedenleri”, *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 41, Ankara 2017, s. 140-141.

¹⁸⁵ Bilgin Çelik, *Dağılan Yugoslavya Sonrası Kosova ve Makedonya Türkleri*, Güner Yayınları, İstanbul 2013, s. 64.

¹⁸⁶ Mario Jareb, “*Sırp-Hırvat-Sloven/Yugoslavya Krallığı’nda Hırvatlar ve Hırvatistan Toprakları*”, (ed.) Hakan Demir, *Yugoslavya Tarihi*, (çev.) Muharrem Rahte, Nobel Yayıncılık, Ankara 2021, s. 21.

“barut fıçısı” olmuştur. Hem I. Dünya Savaşı’nın çıkış noktası hem de II. Dünya Savaşı’nın arenası olması bölgenin kaynayan kazan olmasından kaynaklanmaktadır.¹⁸⁷

Özellikle değişen dengeler sürecinin ikinci perdesi olan II. Dünya Savaşı’nda Balkanlar’ın Akdeniz’in güvenliği ve Sovyetlere set alanı olarak görülmesi nedeniyle bu bölge, kontrolü bırakmak istemeyen devletlerin ilgi odağı olmaya devam etmiştir.¹⁸⁸ Dolayısıyla bu süreçte Balkanlar komünizm ile faşizm arasında sıkıştırılmış ve bu iki ideolojinin çatışma sahası haline gelmiştir. Almanya’nın bölgeyi kontrol altına alarak Sovyetlere saldırı planları ve Balkan ülkelerini kendi yanında durmaya zorlaması, kendi yanına geçmeyenleri yok etmekle tehdit etmesi tamamen bu sahanın yansıması olmuştur.¹⁸⁹

1941 yılında Hitler’in Yugoslavya’ya ittifak teklif etmesi bu durumun en açık örneğidir. İttifak teklifi Yugoslav halkı ve meclisi tarafından reddedilince Almanya, Belgrad’ı bombalamış, akabinde İtalya, Macaristan ve Bulgaristan ülkeyi parçalamaya başlamıştır. 1944 yılında Bulgaristan, Makedonya’nın büyük bir bölümünü işgal ederken Almanya, Hırvat-Sloven Devleti’nin kurulmasını sağlamıştır. Milliyetçi reflekslerin tırmandığı bu yıllarda Hırvatlar, Ustaşa hareketini başlatarak diğer halkları katletmeye girişmiştir. Partizan-Çetnik grupları Hırvatların bu uygulamalarına karşı hamlede bulunarak iç kargaşayı körüklemiştir.¹⁹⁰ Halk Kurtuluş Komitelerini örgütleyen isimlerin başında olan Tito, İtalya ve Almanya’nın saldırıları sonrası Bosna’nın Bihaç şehrine yerleşerek Sırp ve Hırvatları kendi yanına çekmeyi başarmıştır.¹⁹¹ Ayrıca 1942 yılında Yugoslavya’nın bağımsızlığını kazanması için bir konferans düzenleyerek *Yugoslavya Halk Kurtuluşu Antifaşist Kurulu (AVNOJ)* adı altında bir yapılanma kurmuştur. 1943 yılında Jajce’de ikinci AVNOJ oturumunda Tito’ya mareşal unvanı verilmiş, AVNOJ da Yugoslav hükümeti olarak ilan edilmiştir.¹⁹²

¹⁸⁷ Oral Sander, *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)*, İmge Yayınevi, Ankara 2018, s. 14.

¹⁸⁸ Hüseyin Emiroğlu, Muhammet Faruk Çakır, “Yugoslavya’nın Dağılması Sürecinde Trans-Atlantik Dış Politika Parametreleri (1990-1995)”, *Avrasya Etüdları*, 2008, s. 86-87.

¹⁸⁹ Oral Sander, *a.g.e.*, 2006, s. 18-19.

¹⁹⁰ Fahriye Emgili, “Tito Yugoslavya’sında Türkler ve Arnavutlar”, *Hikmet İlmi Araştırma Dergisi (Gostivar)*, Sayı 18, 2011, s. 81.

¹⁹¹ Noel Malcolm, *Bosna*, (çev.) Aşkın Karadağlı, Om Yayınevi, İstanbul 1999, s. 290.

¹⁹² Barbara Jelavich, *a.g.e.*, 2018, s. 286.

7 Ağustos 1945 tarihi Yugoslavya için hayati önem taşımaktadır. Çünkü bu tarihte üçüncü AVNOJ toplantısı yapılarak yeni devletin kararları alınmıştır. AVNOJ kendisini Yugoslav Parlamentosu ilan ederek yeni bir seçim yasası hazırlamış, seçim sonunda Tito tarihi bir oy olarak başbakan seçilmiş ve monarşiyi ilga etmiştir. Meclis ilk oturumunu 29 Kasım 1945'te yapmış ve aynı gün Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti (YFHC) ilan edilmiştir. Yeni devlet 6 cumhuriyete bölünerek tesis edilmiş ve iki otonom eyalet kurulmuştur. Bunlar; Bosna-Hersek, Makedonya, Hırvatistan, Karadağ, Sırbistan ve Slovenya cumhuriyetleri ve Kosova, Voyvodino eyaletleri olarak ilan edilmiştir. Ayrıca Makedonca, Hırvatça, Sırpça ve Slovence dört temel dil; Katoliklik, Ortodoksluk ve İslâm üç temel din olarak hayat bulmuştur.¹⁹³

Makedonya, Yugoslavya'nın ayrılmaz bir parçası olarak Sosyalist Makedon Devleti ismiyle kuruluşunu açıklamıştır. Başkent olarak Vardar Banovinası, vilâselanikyete merkezi olarak ise Üsküp'ü göstermiştir. Makedonca, az önce zikredildiği üzere Yugoslavya'nın resmî dillerinden birisi olmuş, Makedonlar ise ulus olarak kabul edilmiştir. 1946 yılındaki anayasa değişikliği ile adını Makedonya Halk Cumhuriyeti olarak değiştirerek ulus-devlet inşasını pekiştirmiştir.¹⁹⁴

3.5. Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti ve Türklerin Hukuki Statüsü

İkinci Yugoslavya, altı cumhuriyet, beş ulus, dört dil, üç din, iki alfabe, bir siyasi parti ve yalnızca bir Yugoslavya'dan (Tito) ibaret olarak kurulmuştur.¹⁹⁵ Balkanlar'ın Avrupa için tarih boyunca "barut fıçısı" olması kadar Makedonya'nın da Balkanlar'ın "barut fıçısı" olduğu hususu İkinci Yugoslavya'nın kurulumunda dikkate alınmıştır.¹⁹⁶ Dolayısıyla Tito ilk defa "kardeşlik ve birlik" sloganını kullanarak iç savaşın dinamitlerini imha etmek adına Sırbistan'ı pasif duruma getirecek adımı atarak Makedonya'yı Sırbistan'dan ayırmış ve bir ulus olarak Makedonların varlığını kabul etmiştir.¹⁹⁷ Bununla beraber nüfusu 500.000 olan Karadağ kurucu unsur kabul edilip devlet kurmasına izin verilirken nüfusu 1,5 milyon olan Müslüman Arnavutlar ve

¹⁹³ Barbara Jelavich, *a.g.e.*, 2006, s. 312-315.

¹⁹⁴ Peter Todorov, "Sosyalist Makedonya (1945-1991)", (ed.) Hakan Demir, *Yugoslavya Tarihi*, (çev.) Muharrem Rahte, Nobel Yayıncılık, Ankara 2021, s. 205-207.

¹⁹⁵ İrfan Kaya Ülger, *Yugoslavya Neden Parçalandı?*, Seçkin Yayınevi, Ankara 2003, s. 69.

¹⁹⁶ Oral Sander, *a.g.e.*, 2018, s. 51.

¹⁹⁷ Fahriye Emgili, *a.g.e.*, s. 82.

Türkler ne kurucu unsur olarak kabul edilmiş ne de herhangi bir devlet kurmalarına izin verilmiştir.¹⁹⁸

2 Ağustos 1944 tarihinde Makedonya Halk Kurtuluş Antifaşist Kurulu (ASNOM) Makedonya Devleti'nin kuruluşunu ilan etmiş, ayrıca Makedonya coğrafyasının tamamına egemen olma hedefi belirlemiştir.¹⁹⁹ Vardar Makedonyası, Nazi işgalinden kurtulduğu ve Tito'nun Makedonları bir ulus olarak kabul ettiği dönemde YFHC'nin ilk anayasasıyla birlikte eşit bir federal birim olarak ulus-devlet inşasına başlamıştır. Ocak 1946'da kabul edilen Yugoslavya Anayasasına göre, YFHC'nin tüm vatandaşları yasa önünde eşit sayılmış ve milliyeti, ırkı, dini, inancı ne olursa olsun ayırım yapılmayacağı açıklanmıştır. Hatta bu parametrelerden dolayı ayrımcılığa izin verilmeyeceği, etnik ya da dini sebeplerle hakları kısıtlamaya cezaî müeyyide uygulanacağını deklare edilmiştir.²⁰⁰ Bulgaristan, tarihi tartışmalara rağmen 1945-1946 yıllarında Makedonya'yı resmen tanımıştır.²⁰¹

Makedonya, içerisinde evlilik yoluyla olmayan birçok etnik çeşitliliği barındırmış ancak azınlıklar konusunda gerekli düzenlemeler yapılmamıştır. Hal böyle olunca ülkenin azınlık grupları sık sık iç çatışmalara, kargaşaya maruz kalmış ve bununla beraber göç etmeye başlamıştır.²⁰²

Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'ndan sonra Makedonya'yı terk etmeyen Türklere Saint Germain Antlaşması ile Yugoslav Krallığı tarafından azınlık statüsü verilmiştir.²⁰³ 1971 yılı nüfus sayımlarında azınlık grupları etnik aidiyetlerine göre değil dini inançlarına göre kayıt altına alınmıştır. Ülkedeki Sırp ve Hırvatlar etnik aidiyetlerine göre derç edilirken, Türk ve Arnavutların bu hukuki statüleri göz ardı edilmiş ve 1963 Anayasasına aykırı olacak şekilde garabete uğramıştır.²⁰⁴

¹⁹⁸ Hidayet İlimsever, Yıldırım H. Ağanoğlu, *Arka Bahçemiz Üsküp*, İstanbul 2010, s. 26.

¹⁹⁹ Ahmet Altıbaş, "Makedonya Sorunu ve Çete Faaliyetleri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, 2005, s. 9.

²⁰⁰ Vladimir Geiger, "Yugoslavya'da Alman Azınlık Mensuplarına Yönelik Baskılar (1944-1948)", *Yugoslavya Tarihi*, (ed.) Hakan Demir, (çev.) Muharrem Rahle, Nobel Yayınları, Ankara 2021, s. 351.

²⁰¹ Kaya Bayraktar, "Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902-1905)", *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 69, Ankara 2014, s. 5.

²⁰² Tahir Kodal, "Makedonya'nın Bağımsızlığını Kazanması ve Türkiye", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, İzmir 2014, s. 380.

²⁰³ Giray Saynur Bozkurt, "Tito Sonrası Dönemde Eski Yugoslavya Bölgesindeki Türkler ve Müslümanlar", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, İzmir 2010, s. 55.

²⁰⁴ Nesrin Kenar, *a.g.e.*, s. 77.

Yugoslavya'nın Arnavutluk ile birleşme isteği azınlık hakları için yapılan tanımlamaların ikircikli tutumuna da yansımıştır. Bu sebeple Makedonya'da yaşayan Arnavutlara azınlık hakları verilmiş ve hukuki olarak tanınmıştır. Dahası, Makedonya'da yaşayan Arnavutlar, milliyetçi tutumları sebebiyle Türkleri Arnavutlaştırma çabası içerisine girmiştir. Hatta 1946 yılında çıkarılan "*Soyadı Kanunu*" bunun en net yansıması olmuştur. Önceleri "-yeviç" eki eklenmek suretiyle Sırlara uyarlanan Türk soyadları, bu kanunla birlikte "-i" eki eklenmek suretiyle Arnavutlara çevrilmiştir. Özetle Türkler, soyad ekleri değişikliğiyle Arnavutlaştırılmak istenmiştir.²⁰⁵

Tito'nun Arnavutlarla arasının bu denli iyi olmasının ana saiklerinden birisi de Türklerin sırasıyla komünistleşmesi, Arnavutlaşması ve akabinde Yugoslav olması için yapılan sistematik harekete Arnavutların katkı vermesidir.²⁰⁶ Daha sonra Tito'nun Arnavutlarla arasının kötü olmasına yine bu sebep dolaylı ve doğrudan etki etmiştir. Çünkü Makedonya topraklarını da içerisine alacak şekilde Büyük Arnavutluk Devleti kurmak isteyen Arnavutlar, elde ettikleri bu haklarla Tito'nun düşüncesinin aksine hareket etmişlerdir. Tito'nun Türklerle arasını düzeltmiş olması ya da öyle görünmesi tamamen bu döngüden ibarettir. Ayrıca Yugoslavya'nın Cominform'dan çıkarılmasıyla Arnavutlar bir tehdit olarak görülmüştür. Tito'nun Arnavutlara bakışını değiştiren ve kötümser tavır almasına sebep olan bu gelişmelerden sonra Arnavutlar da Türklere yanaşmıştır.²⁰⁷ Arnavutların, göç iklimi başladığında kendilerini Türk göstermek suretiyle Makedonya'dan ayrılmak istemesi Tito'nun işine gelmiştir. Çünkü Üsküp ve Doğu Makedonya'da (ki yukarıda da değinildiği üzere bu bölge Türklerin göç etmeden önceki yaşadıkları köylerden oluşmaktadır) yoğunlaşan ve Büyük Arnavutluk Devleti'nin sınırları olarak düşünülen bu bölgede self determinasyon yöntemiyle oluşacak tehlike ancak bu şekilde ortadan kalkmıştır.²⁰⁸

Makedonya'da 1953 yılında yapılan nüfus sayımında 203.928 Türkün yaşadığı tespit edilmiştir. Nüfusun oransal istatistiğine göre ise Türklerin %36'sı şehirlerde,

²⁰⁵ Baskın Oran, "Balkan Müslümanlarında Dinsel ve Ulusal Kimlik" (Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya ve Kosova Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme)", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 48, No 1-4, 1993, s. 119.

²⁰⁶ Halim Çavuşoğlu, *a.g.m.*, s. 142.

²⁰⁷ Emel Osmançavuşoğlu Oktay, "Çözilemeyen Düğüm Makedonya Sorunu ve Makedonya Türkleri", *Balkan Türkleri*, (der.) Erhan Türbedar, ASAM Yayınları, Ankara 2003, s. 141-142.

²⁰⁸ Halim Çavuşoğlu, *a.g.m.*, s. 140.

%64'ü ise köylerde bulunmaktadır.²⁰⁹ Güney Yugoslavya'da Slav olmayanların bu bölgeden arındırılmasına yönelik milliyetçi söylemler yükselmiş ve böylelikle Kosova ve Makedonya bölgesinden Müslümanların arındırılması amaçlanmıştır. Bahse konu olan bu bölgenin hemen hemen bütün köylerinde yukarıda oransal olarak verilen ve %64 yoğunluğa haiz olan Türklerin yaşadığı bilinmektedir.²¹⁰ Makedonya'da yükselen bu ses ideolojik etkileri daha da hararetlendirmiş ve başta Sırp milliyetçileri olmak üzere Bulgar ve Makedon milliyetçilerini Türklere karşı harekete geçirmiştir. Türkler, kendilerine yapılan haksızlıkları üst mercilere bildirmelerine rağmen herhangi bir çözüm aksiyonu alamamıştır. Malî anlamda Türklere kredi verilmemiş ve ticari alandaki rekabet etme durumları ortadan kaldırılmıştır. Türklerin talep ettikleri haklar nispet yaparcasına Sırp unsurlara verilmiş ve bu durum artık çekilemez bir hâl almıştır.²¹¹

Tito'nun vadettiği "eşitlik" büyük oranda uygulanmasa da Türkler bazı azınlık haklarından faydalanmıştır. Eğitim alanındaki çeşitli haklarının yanı sıra Makedonya Türklerinin sosyal ve kültürel hafızasında önemli yer tutan Birlik Gazetesi Türkçe olarak yayımlanmış ve günde sadece beş dakika süren Türkçe radyo yayına başlamıştır. Yine kültürel ve sportif faaliyet yapılan ancak bir yıldan az bir süre aktif olmasına izin verilen Zafer Cemiyeti Türklerin hukuki anlamda elde ettikleri azınlık haklarından olmuştur.²¹² Bununla beraber komünizmin ülkede uygulamaya konulmasıyla Türklerin toprak, mal ve mülkleri devletleştirilmiş, bu durum maddi-manevi büyük kayıplara sebep olmuştur.²¹³

1945-1953 yılları arasında uygulanan kolektifleştirme önlemlerine göre kamulaştırma ve mülkî sınırlamalarla Türk kesimi yıldırılmıştır. Tarım reformu adı altında 10 hektar üzerindeki topraklara sınırlama getirilmiş ve özel mülkiyet ortadan kaldırılmıştır. Tarım ve hayvancılıkla geçinen Türkler bu kararlardan sürdürülebilirliğin kalmayacağı şekilde etkilenmiştir. Türkler için çözüm bu

²⁰⁹ Cemile Tekin, *a.g.m.*, s. 253.

²¹⁰ Ali Erken, "Demokrat Parti Döneminde Türkiye-Yugoslavya İlişkileri ve "Serbest Göç" Mutabakatı", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, İstanbul 2018, s. 943.

²¹¹ Cemile Tekin, *a.g.m.*, s. 253.

²¹² Emel Osmançavuşoğlu Oktay, *a.g.m.*, s. 138.

²¹³ Giray Saynur Bozkurt, *a.g.m.*, s. 60.

kararların hemen akabinde başlamıştır. Özellikle büyük toprak sahibi zengin Müslümanlar bu kararlardan sonra yeni Yugoslavya'yı terk etme kararı almıştır.²¹⁴

İnsan hak ve hürriyetlerinin, Türklerin hukuki haklarının ve özgürlük alanların engellenmesine en dramatik örnek Yücel Teşkilâtı olmuştur. Makedonya Türklerinin milli ve manevi değerlerine sahip çıkmak, örf, gelenek ve göreneklerini yaşatmak amacıyla kurulan bu teşkilât 1947 yılında komünist idare tarafından yasadışı örgüt ilan edilmiş ve yakın tarihin en dramatik yargılama yöntemiyle ciddi bir psikolojik savaşa maruz bırakılmıştır.²¹⁵

Makedonya Türklerine gözdağı vermek, sindirmek, ülkeden göndermek ve hiçbirisi olmuyorsa asimile etmek için teşkilât kurucu ve üyelerinin yargılama süreci şehir hoparlörlerinden halka dinletilmiştir. Haksız ve hukuksuz yargılama sonrası Şuayip Aziz Ali Abdurrahman, Nazmi Ömer Yakup, Ali Abdurrahman Ali ve Adem Ali Adem idama mahkûm edilmiş, çoğu öğretmen olan onlarca Türk genci ağır hapis cezası başta olmak üzere madenlerde çalıştırılmak üzere sürgüne gönderilmiştir. Cezası biten Yücel Teşkilâtı üyeleri ise göç etmenin serbest bırakılmasıyla ellerinde kalan mal ve mülklerini satmak suretiyle göç etmişlerdir. Yücel Teşkilâtı üyelerine yapılan bu sistematik işkence, saldırı, idam ve hapis cezalarından sonra Türk toplumu hicret etmeyi farz kabul etmiştir.²¹⁶

1948 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ile sorun yaşayan Tito'nun Cominform'dan çıkmasıyla Türkiye-Yugoslavya arasında ilişkiler yeniden tesis edilmiştir. 1953 yılında gelişen ilişkilerin çerçevesinde Tito'nun Türkiye'yi ziyaretinde imzalanan "Serbest Göç Antlaşması" sonrası Makedonya Türkleri kitlesel olarak Türkiye'ye göç etmiştir. Eriyen Türk nüfusu sonrası Türklerin azınlık statüsü 1974 anayasa değişikliğinde "devletin kurucu unsurları" arasında gösterilmiştir. İlişkilerin olumlu yönde seyretmesi için 1969 yılında Üsküp'te Türkçe televizyon yayına izin verilmiş, 1976 yılında Kiril ve Metodi Üniversitesi bünyesinde Türk Dili ve Edebiyatı bölümü açılmıştır.²¹⁷

²¹⁴ Cemile Tekin, *a.g.m.*, s. 252.

²¹⁵ Suat Engüllü, *Balkan Savaşlarından Sonra Makedonya'da Türkler*, ASAM Yayınevi, Ankara 1996, s. 53.

²¹⁶ Yıldırım H. Ağanoğlu, *a.g.e.*, s. 322.

²¹⁷ Giray Saynur Bozkurt, *a.g.m.*, s. 60-62.

Burada dikkat çeken bir diğer durum Boşnak unsurların statüleridir. 1974 Anayasası ile uzun yıllar hiçbir şekilde varlıkları tanınmayan, Yugoslav ya da sadece Müslüman olarak tanımlanan Boşnaklar azınlık olarak ilan edilmiştir. Yugoslavya çatısı altında etnik gruplar sosyalizm ile eritilmek istense de uluslararası denge gözetilmek zorunda kalınmıştır. Slav çatısı altında olan Boşnaklar bu çerçevede Türk ve Arnavut Müslümanlardan ayırmak ve yeni bir tanımlama yapmak adına azınlık olarak tanınmıştır.²¹⁸

Tito'nun dönemsel olarak değişen bu iyimser tavrı elbette Makedonya topraklarındaki iktisadî durumla yakından ilişkilidir. Çünkü Türklerin İştip, Köprülü, Ustrumca, Üsküp, Kalkandelen, Struga ve Radoviş gibi şehirlerden ve bu şehirlerde yaşadıkları köylerden göç etmesi ciddi bir ekonomik değişimi beraberinde getirmiştir.²¹⁹ Bu değişim, hayvan sayısındaki kayda değer düşüş, gayrimenkul değerlerinin düşmesiyle özel mülkiyetin artması -ki ülkenin ideolojik dönüşümüne de ters bir durum- göçmenlerden dolayı ve ikili anlaşmalar gereği Yugoslavya'nın Türkiye'ye malî yükünün artması ve yine göçmenlere tanınan malî kolaylıklardan dolayı bütçe oranının artması ülkenin ekonomik dengesinin bozulmasına ve malî anlamda sıkıntıya girmesine sebep olmuştur.²²⁰

3.5.1. Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti'nde Türk Nüfus

İkinci Yugoslavya'nın altı federe devletinden birisi olduktan sonra Makedonya'da 1948 yılında yapılan nüfus sayımında resmî rakamlara göre Türk nüfus 95.940 iken, 1953 yılında yapılan sayımda 203.938 olarak tespit edilmiştir. 1961'de yapılan sayımda bu sayı 131.481, 1971'de 108.552 ve 1981'de 86.591 kişiye kadar düşmüştür.²²¹ Yugoslavya'nın SSCB krizi sonrası Cominform'dan çıkmasıyla Arnavutluk ile bağlarının kopması aynı sebebe dayanmış ve Makedonya içerisindeki Arnavutlar ülke için tehdit olarak görülmüştür. 1953 yılı nüfus verilerinde Türklerin 95.940'tan 203.938'e yükselmesi, Arnavutların kendilerini Türk olarak kaydettirmelerine atfedilmiştir. Her ne kadar resmî rakamlar ilgili yıllık

²¹⁸ Ali Erken, *a.g.m.*, s. 944.

²¹⁹ Nurcan Özgür Baklacioğlu, *Dış Politika ve Göç: Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçlerde Arnavutlar*, Derin Yayınları, İstanbul 2010, s. 359.

²²⁰ Cemile Tekin, *a.g.m.*, s. 257.

²²¹ Republic of North Macedonia, *Statistical Yearbook 2021*, Üsküp 2022, s. 65.

istatistiklerinde Türkleri 80.000 küsur kişi gösterse de Türk kaynaklarında bu sayının 150.000 küsur kişi olduğu vurgulanmaktadır.²²²

²²² Altan Deliorman, *a.g.e.*, s. 202-203.

IV. BÖLÜM

4. MAKEDONYA'DAN GÖÇLER VE BOŞALAN TÜRK KÖYLERİ (1952-1991)- (1991-2023)

4.1. Yugoslavya Tarihi İçerisinde Yaşanan Türk Göçleri

Göçlerin başlıca nedenleri büyük savaşların yarattığı durumun sonrasındaki ortamdır. Yukarıda hem Balkan Savaşları öncesi hem Balkan Savaşları sonrası hem de I. ve II. Dünya Savaşları sonrası oluşan manzaralara yer verilmiştir. Dolayısıyla II. Dünya Savaşı sonrası oluşan tablodan Yugoslavya da nasibini almıştır. İki dünya savaşının ulus-devlet pratiği ve etnik temelli devletlerin inşası, kendinden olmayanı barındırmak istememiştir.²²³

Bu iki dünya savaşı arası dönemde günümüz Kuzey Makedonya topraklarından Türklerin göçü kesintisiz devam etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti ile Yugoslavya Krallığı arasında Türk halkının göçü müzakere edilmiş, Türkçe konuşan ve Türk kültürüne sahip insanların göç etmesine olanak sağlayan göç antlaşması imzalanmıştır. Bahse konu antlaşmaya göre 200.000 kişinin altı yıl içerisinde düzenli olarak göç etmesi öngörülmüştür. Tabii hukuki anlamda Türklerin haklarının korunması için her bir insanın göç etmesi durumunda kişi başı tazminat ödenmesi paraf edilmiştir. Makedonya topraklarında kalan mülkler için Yugoslav hükümeti her bir aileye 500 lira ödeyecek, Türkiye Hükümeti de Anadolu'ya gelen Türklere bıraktıkları mülkleri değerinde yeni bir mülk tahsis edecektir. Ancak bu antlaşma II. Dünya Savaşı'nın başlaması sebebiyle uygulanamamıştır. Sonrasında ise Türk ahalisinin göç etmesine razı olan Yugoslav hükümeti, II. Dünya Savaşı'ndan önceki dönemin aksine Türklerin göç etmesine karşı çıkmış ve durdurmaya çalışmıştır.²²⁴

Ancak söylem ile eylemdeki farklılıklar Türklerin göç etme isteğini kıramamış ve kitlesel göç hareketleri çeşitli sebeplerle başlamıştır. 1945-1953 yılları arasında komünist idarenin kamulaştırma ve mülkî sınırlamaları Türk toplumunu derinden

²²³ Cemile Tekin, "Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçün Nedenleri (1950-1958)", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 39, Konya 2018, s. 251.

²²⁴ Nuredin Iseynovski, *Makedonya'dan Göç*, Tilki Kitap Yayınevi, İstanbul 2021, s. 10-11.

etkilemiştir. 10 hektardan fazla olan topraklar bedelsiz olarak ellerinden alınmış ve dini ritüeller tamamen yasaklanmıştır.²²⁵

SHS Krallığı döneminde çıkarılan Zirai Islahat (Ağar) Kanunu (1931) ile başlayan ve Türkleri ekonomik olarak yıkıma maruz bırakan süreç, Türklerin emlak sahibi olmalarını engellemekle kalmamış, ellerinde olan mülklerini kaybetmelerine de sebep olmuştur. Söz konusu kanun marifetiyle Türklerin ellerinde olan topraklar istimlak edilmiş, arazi ve çiftliklerine el konulmuştur.²²⁶ Kurulan kooperatiflerde köylülerin kızları ve eşlerinin çalıştırılması zorunlu yapılmış, esnafın işletmeleri kapatılarak yine bu kooperatiflerde zorunlu çalışmaları dayatılmıştır.²²⁷

Bunun yanı sıra II. Dünya Savaşı sırasında Türk köylerinin uğradığı saldırılara savaş sonrası komünist yönetimin Pınarlı, Alikoç, Kocalı, Poçuval, Orlak ve Süpürge gibi Türklerin yaşadıkları yerlerde ekili tarım arazilerini yakması eklenmiştir.²²⁸ Kıtılığa sebep olan bu durumdan sonra göç başlamış ve nüfus yok denecek kadar azalarak köyler metruk hale dönmüştür.²²⁹ Makedonya’da 1953 yılında yapılan nüfus sayımı istatistiklerine göre Türk nüfusun %36’sı şehirlerde, %64’ü köylerde yaşamaktadır. Durum bu açıdan düşünüldüğünde Türk köylerinin durumu daha net anlaşılacaktır.²³⁰

Komünist rejimin kentleşme çabası köylerden kentlere zorla insan getirmeyle devam etmiş ve insan yığılmasından dolayı ciddi anlamda konut ihtiyacı baş göstermiştir. İktidar, “*Konut Yeri Yasası*” getirerek konut sorununu çözmeye çalışsa da bu uygulama hane sahiplerini sarsmıştır. Türk aileler geniş evlerde yaşadığından dolayı yeni yasa ile kişi başı konut alanı uygulaması Türkleri evlerinden etmiştir. Türk ailelerin evlerine birden fazla işçi-aile yerleştirilmiş ve Türklerin mülkleri bu yasa kapsamında dolaylı olarak ellerinden alınmıştır.

Tarım reformu adı altında köylerde kapitalizme savaş açılmış ve sosyalizmin yerleşmesi amaçlanmıştır. Ancak bu sadece zirai alan, araç ve gereçleri değil köylülerin hayvanlarını da etkilemiştir. Bunun en bariz ve acımasız örneği Geyveli

²²⁵ Cemile Tekin, *a.g.m.*, s. 252.

²²⁶ Halim Çavuşoğlu, *a.g.m.*, s. 140-141.

²²⁷ Fahri Kaya, “*Gün Bugündür*”, Yeni Balkan Yayınevi, Üsküp 2009, s. 313.

²²⁸ Yusuf Akbaba, “Makedonya’dan Türkiye’ye Kitleli Türk Göçleri ve Sözlü Tarih Denemesi”, *I. Uluslararası Göç ve Kültür Sempozyumu*, Amasya 2016, s. 618-620.

²²⁹ Yusuf Akbaba, *a.g.m.*, s. 616.

²³⁰ Cemile Tekin, *a.g.m.*, s. 253.

yöresindeki Türk köylüsüne uygulanmıştır. “*Keçilerin yok edilmesi yasasıyla*” köylünün elindeki 11.826 keçi itlâf edilmiştir. Türk ahalisinin temel geçim kaynağı olan bu keçiler, kapitalist girişim olarak değerlendirilmiştir.²³¹

Komünizm etkisiyle Makedonya’da Türklerin dini ritüelleri ve inanç merkezleri ağır tahribata uğramıştır. Gayriinsani ve gayri medeni uygulamalarla vakıf mallarına el konulmuş, camiler ve ibadet merkezleri talan edilerek yıkılmıştır. Müslümanların inanç ve gelenek bağlamında inşa ettikleri avlu duvarları özellikle yıkılmış ve Müslüman evlerine “yoldaşların” yerleştirilmesi amaçlanmıştır. Yeni camii ve ibadet merkezi yapılmasına katıyyen müsaade edilmemiş, açık olan Kur’an kursları kapatılmıştır. Öğretmenler aracılığıyla Komünizm propagandası yapılarak Müslüman öğrenciler ve velilerine baskı uygulanmıştır. Ezanın hoparlörden okunması yasaklanmış ve din görevlileri istihbarat elemanları tarafından sürekli baskı ve gözetim altına alınmıştır. İslâmî giyim tarzı olan ferace ve başörtüsü yasaklanmış, Müslümanların anadilde eğitim alması engellenmiştir.²³²

Makedonya Türkleri bu cenderede kaldığından ve gerek ekonomik gerekse manevi sebeplerle yaşam artık sürdürülebilir olmadığından göç etmeye karar vermiştir. Ancak Komünist Partisi, Türk azınlığın göç etmesinin sosyalizme zarar vereceğini düşündüğünden göç izni vermemiştir. Buna rağmen Türkler vatandaşlıktan çıkmak pahasına dilekçe vermeye devam etmiş ve Türkiye’ye göç için tüm şartları zorlamıştır. Nihayetinde Türkiye ile Yugoslavya arasında göç müzakereleri başlamış, belirli gereklilikler yerine getirilmek kaydıyla Türklerin Türkiye’ye göç etmesine izin verilmiştir.²³³

4.1.1. Makedonya’dan Göç Etme Şartları ve Uygulamalar

Türklerin göç etmesi kaçınılmaz hale gelince uluslararası toplumun tepkisini çekmemek ve sosyalizmi iyi göstermek adına bazı kararlar alınmıştır. Buna göre Türkler göç etmeden önce mülklerini diledikleri gibi satabilecek, satılmazsa kamulaştırılacaktır. Pasaportlar ve 300.000 dinarı geçmeyen mallar vergiden muaf

²³¹ Nuredin Iseynovski, *a.g.e.*, s. 25-30.

²³² Süleyman Recebi, “Makedonya’da Müslümanların Dini Yaşayışının Organize Edilmesi”, *Balkanlar’da Gelecek Tasavuru: Kültür, Siyaset, Örgütlenme ve İşbirliği Alanları*, (ed.) Ümmühan Özkan, Selda Şen, *İHH İNSAMER*, İstanbul 2008, s. 23-24.

²³³ Nuredin Iseynovski, *a.g.e.*, s. 45-46.

olacak, ev eşyaları, at arabaları ve iki adet büyükbaş hayvanlarını beraberlerinde götürmelerine izin verilecektir. Ancak tüm bu hakların uygulanmasında öncelik devlete verilmiş ve özellikle mülk satışlarını gerçekleştirmek için sadece 45 günlük süre tanınmıştır.²³⁴

Makedonya'dan göç edecek olanlarda Türkiye'de bir aile tarafından himaye edilmesi, asgari bir gelire sahip olduklarına dair belgelendirme, özellikle Türkçe konuşuyor olması aranmış ve bu prosedür süreci işletilmiştir.²³⁵

İşletilen prosedürlere göre Türk konsolosluğu tarafından göç etmek isteyen kişinin yerel makamlardan etnik kökeninin Türk olduğuna dair belge alması istenmiştir. Sadece bu belge yeterli görülmeyerek gerekli mülakat süreci işletilmiştir. İlgili kişinin Türkçe bilip bilmediği, etnik olarak Türk soyundan olup olmadığı ve Türk kültürüne bağlılığı test edilmiştir. Mülakatta Türkçe konuşmaları istenmiş ve az da olsa Türkçe bilenler göç izni almaya çalışmıştır.²³⁶ Göç edecek kişiden, Türkiye'deki akrabalarının varlığının belgelendirilmesi talep edilmiştir. Tüm prosedür süreci tahkik edildikten sonra göç etmek isteyen kişiye “serbest göçmen vizesi” verilip verilmeyeceği bölgedeki Türk temsilcilikleri ve Türkiye'nin resmî makamlarınca karara bağlanmıştır.²³⁷

Osmanlı döneminde “dindaşlık” dikkate alınıp göç olgusu bu parametre üzerinden düşünülürken, Cumhuriyet döneminde ümmet bilinci yerine kültür anlayışıyla hareket edilmiştir. Osmanlı döneminde göç için doğrudan ve tek ölçü olarak “Müslüman” olmak şartı aranmıştır. Dinin ve mezhebin ortak olması “ümmet olma bilinci” ve dolayısıyla göç için kapıların açılmasında yeterli kriter olarak kabul görmüştür. Cumhuriyet döneminde ise bağımlı bir ölçüte dönüşerek “dindaş” yerine “soydaş” bilinci kabul edilerek kriter haline getirilmiştir. 2510 sayılı Göçmen Kanunu bu minvalde düzenlenmiş ve “*Türk soyundan olan veya Türk kültürüne aidiyet duyan/bağlı bulunan*” şerhi ölçüt olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla göç vizesi almak isteyenlere ilk etapta dindaşlıktan değil soydaşlıktan izin verilmesi planlanmıştır. Diğer dindaş etnik gruplar ise aidiyetleri ne olursa olsun Türk kültürüne bağlılıkları

²³⁴ Cemile Tekin, *a.g.m.*, s. 254.

²³⁵ Yılmaz Altuğ, “Balkanlar’dan Anayurda Yapılan Göçler”, *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt 55, Sayı 212, Ankara 1991, s. 115.

²³⁶ Ali Erken, *a.g.m.*, s. 944.

²³⁷ Hande Devrim Küçükbebe, *a.g.m.*, s. 32.

ölçüsünde değerlendirilmiş ve ümmet yerine soydaş kavramı bağlamında dikkate alınmıştır.²³⁸

Bu bağlamda değerlendirildiğinde 1950 sonrası bölgedeki Türk nüfus sayısı gerçeği yansıtmamaktadır. Arnavut ve Pomaklar göç vizesi alabilmek için “nüfus defterinde milliyet düzeltmesi” yaparak kendilerini Türk olarak derç ettirmiştir. 1951 yılında Türkiye’ye göç fikri olgunlaşınca Yugoslav hükümeti nüfus gücünden dolayı tehdit olarak gördüğü Arnavutları zorluk çıkarmadan Türk mensubiyetine kaydetmiş ve bu girişimden dolayı Yugoslavya’daki Türk nüfus bir anda yaklaşık iki kat artmıştır. 1948 yılında yapılan nüfus sayımında 95.940 olarak belirlenen Türk nüfus, 1953’te yapılan nüfus sayımında 203.928 olarak tespit edilmiştir.²³⁹ Yine aynı mantıktan hareket ederek 129 köyde Makedonya Pomakları nüfus sayımında Türk olarak belirlenmiştir. Türkiye ise 1955 yılındaki karar değişikliğiyle Arnavut ve Pomakları “insani sebeplerden dolayı” göç iklimine dahil etmiştir ve kolaylık sağlamıştır.²⁴⁰

4.2. Makedonya’dan Türkiye’ye Kitlesele Göç (1952-1967)

XIX. yüzyılda Osmanlı’nın Balkanlar’dan çekilmesi sancılı bir dönemle birlikte savaşları beraberinde getirmiş ve bu topraklarda yeni bir düzen kurulmaya çalışılmıştır. Başta Türkler olmak üzere bölgedeki Müslümanlara baskı, şiddet, yağmalama, tecavüz, tecrit, idam, katliam ve sürgün gibi birçok mezalim uygulanmış, bu sebepler neticesinde Müslüman/Türk ahalisi göç etmek zorunda bırakılmıştır. Bugünkü Kuzey Makedonya topraklarında yaşayan Müslüman/Türkler Osmanlı-Rus Savaşı sonrası başlattıkları göç hareketine Balkan Savaşları sonrası kitlesele olarak devam etmiştir. 1923’ten 1952’ye kadar büyük oranda bireysel ve aile bazlı göçler kesintisiz devam etse de üçüncü büyük göç dalgası 1952 itibariyle başlamıştır.²⁴¹

1948 yılında yapılan nüfus sayım istatistiklerinde Makedonya nüfusu 1.152.986 kişiyken Türk nüfus bilinçli bir şekilde 95.940 kişi ve nüfusa oranı %8,3 olarak gösterilmiştir.²⁴² Türk varlığının bu şekilde inkâr edilmesi yine Yugoslav

²³⁸ Halim Çavuşoğlu, *a.g.m.*, s. 132-146.

²³⁹ Giray Saynur Bozkurt, *a.g.m.*, s. 60.

²⁴⁰ Cemile Tekin, *a.g.m.*, s. 254-255.

²⁴¹ Halim Çavuşoğlu, *a.g.m.* s. 123.

²⁴² Borçe Ilievski, “The Ethno-Oemogmphic Changes in the 1950s in the People’s Republic of Macedonia: The Emigration Process of the Turkish and Muslim Population”, *Ss.Cyril and Methodius Universty Macedonian Historical Review*, Cilt 4, Skopje 2010, s. 174.

kaynakları tarafından ikrar edilmiştir. Çünkü Üsküp, Debre, Resne, Radoviş ve İştîp gibi şehirlerde Türk varlığı yok sayılarak burada yaşayanlar Arnavut olarak kaydedilirken, 1953 nüfus sayımında Türk nüfusun %15,06 oranında ilan edilmesi kısa sürede bu denli bir değişimin olmayacağını gösterdiğinden bilinçli bir şekilde 1948’de az gösterilmiş olmasını doğrulamaktadır. İlgili yılda Türk nüfus 203.938 kişi olarak ilan edilerek bu konudaki tezatlık gün yüzüne çıkarılmıştır.²⁴³

Osmanlı-Rus Savaşı ve Balkan Savaşları sonrası Müslümanlara uygulanan mezalim Tito Yugoslavyası döneminde de devam etmiştir. Yukarıda detaylıca değinildiği üzere ekonomik, sosyal, kültürel ve dini sebepler neticesinde Makedonya Türkleri sindirilmeye ve asimile edilmeye çalışılmış, tüm bu sebepler neticesinde göç kaçınılmaz olmuştur. 1950 yılına kadar Makedonya’dan 14.494 kişi Türkiye’ye göç ederken, 1953 yılı itibarıyla kitlesel göçler başlamıştır. 1953 yılında Türkiye ile YFSC arasında imzalanan “*Serbest Göç Antlaşması*” ve gizli olduğu vurgulanan Yugoslav ve Arnavut kaynaklarında deklare edilen “*Split Centilmenlik Antlaşması*” sonrası Türk toplumuna tek taraflı göç izni verilmiştir. 1954 yılında Türkiye ile YFSC arasında “*Münakit Dostluk ve İşbirliği Antlaşması*”, “*Yugoslavya’daki Türk Emlak ve Menfaatlerinin Tazminine Müteallik Protokolü*” ile “*Tazminatın Tediye Şekillerine Müteallik Protokolü*” imzalanmıştır. Seri bir şekilde imzalanan bu antlaşma ve protokoller kitlesel göçü hızlandırmış, 1952-1967 yılları arasında Yugoslavya’dan Türkiye’ye 305.158 kişi göç etmiştir.²⁴⁴

Aynı yıllarda Makedonya’dan Türkiye’ye göç eden kişi sayısı 1952-1960 yılları arasında 150.000 kişiyken, 1963 yılına gelindiğinde 165.000 ve 1968 yılında 170.000 kişiyi geçkin rakama ulaşmıştır. Yine ilgili yıllarda göç etmeyip Makedonya’da kalan soydaşlarımızın 180.000-200.000 kişi arasında olduğu derç edilmiştir.²⁴⁵ Burada şu çekinceyi belirtmek gerekiyor; Sancak bölgesindeki Boşnaklar ve Kosova Arnavutları ile Makedonya’daki Arnavutlar bu göç dalgasının içerisinde

²⁴³ İzet Osman, *Göçün Mekânsal ve Ekonomik Etkileri: İştîp Türkleri Örneği*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Danışman: Dr. Bekir Yüksel Hoş, Edirne 2019, s. 23.

²⁴⁴ Cemile Tekin, *a.g.m.*, s. 258.

²⁴⁵ Halim Çavuşoğlu, “Yugoslavya-Makedonya’dan Türkiye’ye 1952-67 “Kitlesel” Göçü ve Bursa’daki Göçmen Kesimi”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı 10, İzmir 2006, s. 127.

yer almıştır. Dolayısıyla bu harekette kaç kişinin etnik Türk olduğunu tespit etmek imkânsızdır.

Tablo 7: 1952-67 Yıllarında Makedonya’dan Türkiye’ye Göç İstatistiği

Yıllar	Nüfus		Yıllar	Nüfus	
	Sayı	Aile		Sayı	Aile
1952	73	32	1960	13.304	3.417
1953	1.113	303	1961	7.091	1.801
1954	9.728	2.437	1962	3.399	1.286
1955	17.000	4.047	1963	2.603	996
1956	31.969	8.083	1964	1.288	318
1957	30.162	8.250	1965	1.998	333
1958	30.137	8.741	1966	3.672	783
1959	18.403	4.795	1967	3.452	716

Kaynak: Halim Çavuşoğlu, “Yugoslavya-Makedonya’dan Türkiye’ye 1952-67 “Kitlesele” Göçü ve Bursa’daki Göçmen Kesimi”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı 10, İzmir 2006, s. 127.

1952-1967 yılları arasındaki bu kitlesele göç demografik yapıyı derinden etkilerken aynı zamanda Türklerin göç ettiğı bölgelerin stratejik önemini de ortaya çıkarmıştır. Arnavutların Batı Makedonya’yı da kapsayacak şekilde ulaşmaya çalıştıkları “Büyük Arnavutluk” hayali Doğu Makedonya’da yaşayan Arnavutların -ki Türklerle iç içe yaşadıklarından Türk kültürünü benimsemiş ve aidiyet oluşmuş- Türkleşmiş olması neticesinde Türklerle birlikte Türkiye’ye göç ettikleri görülmüştür. Ulusların kendi kaderini tayin etme hakkı çerçevesinde Doğu Makedonya kritik duruma dönmüş ve bu durum Makedon makamlarını rahatsız etmiştir.²⁴⁶

Göç edip Trakya, Marmara ve Ege başta olmak üzere ölkemize gelen soydaşlarımız serbest göçmen statüsünde olduklarından basında yok denecek kadar az yer almıştır.²⁴⁷ Bir başka deyişle bu göçün basındaki karşılık bulmaması ve dönemin

²⁴⁶ Halim Çavuşoğlu, *a.g.m.*, 2006a, s. 135.

²⁴⁷ Bilal Şimşir, *Balkan Savaşlarında Rumeli Türkleri Kırımlar-Kıyımlar-Göçler 1821-1913*, Bilgi Yayınları, Ankara 2017, s. 283.

şartları göz önünde bulundurulduğunda “Sessiz Göç” olarak değerlendirildiği görülmektedir.

1952 yılına kadar Türkiye’ye gelen göçmenler kitlesel ya da bireysel fark etmeksizin “iskânlı göçmen” statüsünde değerlendirilmiş ve resmî yardım almışken, bu tarihten sonra gelenler “serbest göçmen” statüsünde olduğundan herhangi bir yardım olmaksızın kendi imkânlarıyla hayatta kalmaya çalışmıştır.²⁴⁸

4.2.1. Asimilasyon, Marjinalleşme, Ayrılma, Entegrasyon

1951 yılında başlayan ve artarak devam eden Türk toplumunun göç hareketleri 1955 yılında zirveye çıksa da 1958 itibarıyla gözle görülür bir düşüş yaşamıştır. Elbette bu durumun birçok sebebi olmakla birlikte en belirgin ortaya çıkan durum göç masraflarının karşılanamayacak ölçüde fazla/pahalı olmasıdır. Yukarıda da ifade edildiği üzere “serbest göçmen” statüsünden kaynaklı herhangi bir devlet yardımı olmadığından gerekli süreç sağlıklı olarak ilerleyememiştir. Belgelerin tedarik edilmesinden tutun da Türkiye’ye ulaşıldığında yerleşim yeri masraflarına kadar birçok kalem göç etmek isteyen ahali için külfet oluşturmuştur.

Ayrıca Yugoslav vatandaşlığından çıkma hükümlerinde yapılan köklü değişiklik sebebiyle de vatandaşlıktan çıkma taleplerinin onaylanma süreçleri yavaşlatılmış ve hatta zorlaştırılmıştır. Uluslararası siyasi sorunların ülkeler arası ilişkileri etkilemesi göç sürecini yavaşlatan diğer bir sorun olarak göçmenlerin karşısına çıkmıştır. Tito ile Stalin arasındaki anlaşmazlık sonrası Yugoslavya’nın Cominform’dan çıkması ve NATO’ya bağlanma niyetinin olmadığını açıklaması üçüncü bir bloğu ortaya çıkarmıştır: Bağlantısızlar Hareketi. Uluslararası arenada gelişen bu siyasi durum Türklerin göç dalgasının seyrnelmesine sebep olmuştur.²⁴⁹

Göç etmek isteyen Türk toplumunun yaşadığı malî sıkıntılar sebebiyle ilk etapta yalnızca varlıklı olan aileler göç edebilmiştir. Hem malî sebeplerle göç edemeyip yerinde kalanlar hem de Bağlantısızlar Hareketi ortaya çıktıktan sonra durağanlaşan ortamın etkisiyle göç isteğinden vazgeçen Türk toplumunu ilerleyen süreçte yeni sorunlar karşılamıştır.

²⁴⁸ Hande Devrim Küçükbebe, *a.g.m.*, s. 32-34.

²⁴⁹ Nuredin Iseynovski, *a.g.e.*, s. 60-62.

Geride kalan Türk ahalisinin topraklarına el konulmuş, ticari faaliyetleri tahdit suretiyle müsadere edilmiş, işçi kesimine ideolojik baskı uygulanmış, vergilendirme keyfiyete bırakılmıştır. Göç hareketleri öncesi Türk evlerinin mahremiyetine saldırı, kadınların örtülerine müdahale, camilerin kapatılması ve yıkılması, İslâmî faaliyetlerde bulunanların tedriç edilmesi ve idama sürüklenmesi gibi zulümler Müslüman ahalinin dini, milli, kültürel ve sosyal düşünce ve yaşayış tercihlerini değiştirmek için uygulanmıştır.²⁵⁰

Türk toplumunun fakirleşmesi ve manevi anlamda yoksul bırakılması için uygulanan sistematik zulümler daha sonra yerini “ikna metoduna” bırakmıştır. Geçimini sağlamak isteyen Müslümanların ihtiyaçlarını karşılamak için papazlar görevlendirilmiş ve bu papazlar maddi zorluktan kurtarmak vaadiyle dini bağlılıklarını kırmaya yönelik telkinlerde bulunmuştur.

Komünist yönetim, rejim ve sisteme mukavemet edecek tüm ihtimallere karşı program geliştirmiş, dini bağlılık ve gelenekleri yok etmeyi amaçlamıştır. Bu bakımdan ilk hedef olarak Türkler özel olarak baskıya maruz kalmıştır. Konut mahremiyetinin kaldırılması (bahçe duvarlarının yıkılması, pencerelere perde yasağı vb.) ve “konut yasası” çerçevesinde Müslüman evlerinin ellerinden alınması ya da evlerinin yanına komünist ajanların “kiracı” adı altında yerleştirilmesi bu amacın yansıması olarak görülmüştür.

Müslüman/Türk kadınlarının geleneksel ve mahallî kıyafetlerine müdahale edilmiş, ferace yasaklanmıştır. Kadınların dini ve kültürel kıyafetleri köy meydanlarında yırtılıp yakılmış, karşı çıkanlar derdest edilerek hapse atılmıştır. Türk kadınının zorla evlendirmek suretiyle Slavlarla karışmaları amaçlanarak asimile edilmesi istenmiştir. Yetişmiş neslin bu uygulamaya canı pahasına razı olmayacağı görüldüğünden yeni yetişen nesil hedef alınarak okullara AFJ ajanları yerleştirilmiştir.²⁵¹

1945 yılı itibariyle Makedonya’daki Arnavut milliyetçiliğinin etkisiyle “Türküm” demenin yasak olduğu bir dönem yaşanmıştır. Yugoslavya’nın Arnavutluk ile birleşme çabaları sebebiyle Arnavutlar millet olarak tanınırken Türkler

²⁵⁰ Orhan Derman, *Ötekileştirme Üzerine Kurulan Kimlikler Makedonya*, Akademisyen Kitapevi, Ankara 2020, s. 20-21.

²⁵¹ Altan Deliorman, *a.g.e.*, s. 205-207.

tanınmamıştır. 1946 yılında çıkarılan “soyadı kanunu” bunun en net yansıması olmuştur. Daha önce “-yeviç” eki sebebiyle Sırp isimlerine uyarlanan Türk soyadları, kanun çerçevesinde “-i” eki alarak Arnavut isimlerine uyarlanmıştır. Kısacası Türkler Arnavutlaştırılmaya çalışılmıştır.²⁵²

Tito sonrası yönetime gelenler 1989 yılında yaptıkları anayasa değişikliği ile Makedonya’yı Makedonların ulusal devleti ilan ederek 1974 Anayasası’nda kurucu unsur olarak görülen Türk ve Arnavutları azınlık statüsüne düşürmüştür. Böylelikle zaten oldukça sınırlı olan haklar tamamıyla kaybedilmiştir.²⁵³

4.3. Makedonya’nın Bağımsızlığı ve Türkiye’nin Tutumu

Osmanlı hâkimiyeti sonrası Makedonya’ya egemen olmak isteyen Yunan, Bulgar ve Sırp güçleri çeşitli girişimlerde bulunsalar da “Makedonya Makedonlarıdır” sloganlarının yükseldiği milliyetçi hareketler ülkenin geleceğini şekillendirmiştir. Çünkü Balkanlar’daki çeşitliliğin numunesi olan Makedonya konumu itibarıyla ciddi önem arz etmiştir. Tarihi süreçler Makedonya’daki barışın Balkanlar’da barış, savaşın ise yine tüm Balkanlar’da savaş anlamına geldiğini göstermiştir.²⁵⁴

Makedonya’nın bu özel durumu çerçevesinde Makedon kimliği, Makedonya üzerindeki Bulgar ve Yunan tarihsel hak iddialarını temelsiz bırakmak için Tito tarafından uygulanan ulus inşa sürecinin ürünü olarak netlik kazanmıştır. Balkanlar’daki kılcal damarların anatomik yapısını iyi bilen Tito, öncelikle bağımsız bir Makedon Kilisesi kurulmasını sağlamış, sonrasında Makedoncayı Bulgarca ve Sırpçadan ayrı bir dil olarak tanımıştır.²⁵⁵

Herkese hoşgörü ve eşitlik adı altında yola çıkan Tito hem birinci Yugoslavya döneminde hem de “milletler üstü” sloganıyla kurguladığı ikinci Yugoslavya döneminde İslâmî yapılara ciddi zararlar vermiştir. Camii ve medreseler başta olmak

²⁵² Baskın Oran, *a.g.m.* s. 119.

²⁵³ Birgün Demirtaş-Coşkun ve Emir Türkoğlu, “Makedonya Bıçak Sirtında: Balkanlar’ın Eski “Model Ülke”si Yeni İstikrarsızlık Unsuru Mu?”, *Makedonya Sorunu Düünden Bugüne*, (der.) Murat Hatipoğlu, ASAM Yayınları, Sayı 34, Dizi 6, Ankara 2002, s. 124.

²⁵⁴ Mehmet Dalkılıç, “Ohri Çerçeve Anlaşması Sonrası Makedonya’da Etnik Ayrımcılık ve Kalıcı Barışın Tesisinde Türkiye’nin Rolü”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 12, Rize 2017, s. 99-101.

²⁵⁵ Nihat Durak, “Tarihsel Bağlamda Kuzey Makedonya Birleşik Metodist Kilisesi”, *Dergiabant*, Cilt 9, Sayı 1, Bolu 2021, s. 180-181.

üzere eğitim kurumlarındaki dini motifleri yasaklamıştır. Yeni bir camii ya da medrese yapılmasına müsaade etmemiş ancak ikinci Yugoslavya döneminde bazı camii ve medreselerin restorasyonuna izin vermiştir. Her ne kadar tutumunu yumuşatmış gibi görünse de Müslümanların hak ve hukuklarını çiğnemekten geri durmamıştır.²⁵⁶ Diğer taraftan Üsküp İsa Bey Medresesi'nde imam-hatip eğitimine sınırlı da olsa izin vermiştir. Ancak Yugoslavya Diyanet İşleri Başkanlığı bu kurumlarda eğitim alan öğrencilerin fakültelere girmesini yasaklamış ve sadece “imam” olabilecekleri bir fakülteye kayıt yaptırmalarına müsaade etmiştir. Kaldı ki Yugoslavya'yı oluşturan bileşenlerin hemen her ülkesinden Müslümanlar bu baskı ve zulümlerden dolayı göç etmiştir.²⁵⁷

Tito'nun ölümüyle (1980) birlikte federe cumhuriyet statüsü kazanmak isteyen Kosova'daki Arnavutların baskısı Makedonya'yı da etkileyince Makedon yetkililer 1989 yılında anayasa değişikliği yapmak suretiyle Makedonya'yı sadece Makedon ulusunun ulus devleti olarak ilan etmiştir.²⁵⁸ Bu durum ülkenin geçmişinde yaşanan ırkçılığın alevlenmesine sebep olurken, etnik güçleri kuvvetlendirmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle “anahtar rolü” ortadan kalkan Yugoslavya'nın dağılma süreci hızlanınca iç savaşlar ve çatışmalar başlamıştır. Ancak Makedonya tüm bu krizlere rağmen barışın sağlandığı ender yerlerden biri olarak 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir.²⁵⁹

Makedonya'nın bağımsızlığı için yapılan referanduma Türklerin %99'u katılım sağlayarak bağımsızlığı destekler yönde irade beyanlarını sandığa yansıtmıştır. Ancak bağımsızlık sonrası yürürlüğe giren anayasada Makedonya Cumhuriyeti'nin Makedonların ulusal devleti olduğuna yönelik madde hem Türkleri hem de diğer etnik grupları “azınlık” olarak tanımlamıştır. 1974 Anayasası'nda devletin kurucu unsuru olarak tanımlanan Türkler, bu değişikliklerle ciddi bir hak kaybına uğramıştır. Türkler ve

²⁵⁶ Zeynep Işıl Hamziç, “Tito Dönemi ve Müslümanlar”, *Balkan Günlüğü Gazetesi*, <https://balkangunlugu.com.tr/tito-donemi-ve-muslumanlar/>, (10.05.2024).

²⁵⁷ Mehmet İbrahim, “Yugoslavya'da Son Durum”, Röportaj: Halil Kaya, *Diyanet Dergi*, <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=17850>, (10.05.2024).

²⁵⁸ Zülküf Oruç, *a.g.e.*, s. 213-215.

²⁵⁹ Mehmet Dalkılıç, *a.g.m.*, s. 102.

diğer azınlıklar siyasi, kültürel ve sosyal alanlar başta olmak üzere birçok alanda izole edilmek istenmiş ve marjinalleşme eğilimi gözlenmiştir.²⁶⁰

Bu hak kayıplarını geri almak ve seslerini duyurmak için harekete geçen Türk toplumu, çok partili hayata geçişle birlikte siyasi yapılanma içerisine girmiştir. Türk Demokratik Partisi (TDP) 27 Haziran 1992 yılında Avni Engüllü başkanlığında kurularak Türk Demokrat Birliği (TDB) ismiyle seçimlere katılmıştır. Seçim sonrası yine kuruluş ismini alarak (TDP) yoluna devam etmiş ve 1994 yılında 1 milletvekili ile parlamentoya girmiştir. TDP'nin söylem ve eylemlerini beğenmeyen diğer bir grup ise Türk Hareket Partisi'ni (THP) 20 Ekim 1999 yılında kurarak siyasi hayata dahil olmuştur.²⁶¹

Makedonya'nın sükûnet içerisinde bağımsızlığını ilan etmesini çok geçmeden iç ve dış politika krizleri takip etmiştir. Ülkenin köklü bir devlet geleneği olmaması ve mozaik benzeyen etnik-demografik yapısı istikrarsız bir ortama sebep olmuştur. İç politikadaki bu sorunu, dış politikada öne çıkan ülkenin ismi ve Makedon dili gibi sorunlar izlemiştir. Yunanistan, Makedonya ismini kabul etmeyerek kriz, Bulgaristan ise ülkenin dili ve kimliği bağlamında gerilim yaratmıştır. Ayrıca diğer ülkelerin bağımsızlık süreçlerinde yaşanan savaş ve çatışmalar Arnavut milleti özelinde Makedonya'da da kıpırdanmaları başlatmıştır. Makedonya Cumhuriyeti'nin ulus-devlet amacıyla anayasaya ekledikleri madde sonrası Türkler gibi haklarından mahrum kalan Arnavutlar, Makedon devlet kurumlarını tanımama, reddetme ve kendi koşut kurumlarını inşa etme girişimlerine başlamıştır. Makedonya'nın bağımsızlığı için referandumu boykot ederek Arnavutların Makedonlarla eşit ulus olarak tanınmasını istemiştir. Bu istekleri reddedilen Arnavutlar daha sonra Makedon polisleri tarafından baskı altına almıştır ve çıkan şiddet olaylarında bir Arnavut katledilmiştir. Arnavut siyasileri ve eylemciler gözaltına alınarak tutuklanmış, devlet kurumlarında çalışan Arnavutlar ise işten çıkarılmıştır. İlk önce siyasi boykot ile başlayan bu tepkisel süreç, Makedonların Arnavutlar üzerindeki baskı ve yıldırma politikaları sebebiyle şiddet

²⁶⁰ Abdülmecit Nuredin, "Dünden Bugüne Makedonya Türkleri", *Hikmet İlmi Araştırma Dergisi*, Yıl 6 Sayı 11, Gostivar 2008, s. 178-179.

²⁶¹ Kahraman Uzan, "Kuzey Makedonya Siyasetini Belirleyen Etmenler ve Ülke Siyasetinde Türklerin Temsiliyeti", *Yazıt Kültür Bilimleri Dergisi*, Çanakkale 2023, s. 271-272.

sarmalına evrilmiştir. 1991'den 2001 yılına kadar iç çatışma süreci Ohri Çerçeve Anlaşması'yla bitmiştir.²⁶²

Bağımsızlık ilanıyla birlikte yaklaşık 2 milyon olan nüfusun etnik dağılımı %64 Makedon, %25 Arnavut ve %11 diğer unsurlardan oluşmuştur. Türk nüfus resmî rakamlara göre 80.000 kadar olarak açıklanmıştır.²⁶³

Türkiye, azınlıkta olan soydaşlarının yaşadığı Makedonya'yı 6 Şubat 1992 yılında tanımasının yanı sıra, 1993 yılında Makedonya'da büyükelçilik açan ilk ülke olmuştur. Ayrıca Yunanistan'ın Makedonya üzerindeki tahakküm kurma çabasına karşı net şekilde Makedonya'dan taraf olmuş ve desteklemiştir. İki ülke arasında "Güvenlik Protokolü", "Türkiye-Makedonya Dostluk, İyi Komşuluk ve İş Birliği Anlaşması" imzalanmıştır. Buna ek olarak 1990 yılında Arnavutluk-Makedonya-Bulgaristan arasında imza edilmiş olan Doğu-Batı Otoyolu Projesine 1993 yılında dahil olarak Balkan devletleriyle bağlantısını İstanbul'a uzatmayı amaçlamıştır. Yunanistan'ın ambargosunu kırmak için Makedonya'ya petrol verilmiş, çeşitli insani yardımlarla birlikte ticari krediler açılmıştır. Avrupa Konseyi, AGİK, BM ve NATO gibi uluslararası alanlarda Makedonya'nın tanınması için diplomatik çaba gösterilmiş, Yunanistan ambargosunun kaldırılması için diğer devletlerin desteği alınmaya çalışılmıştır. Diğer taraftan Türkiye, BM Güvenlik Konseyi kararıyla Makedonya-Sırbistan sınırında gümrük denetleme komisyonuna katılarak Makedonya'nın haklarını gözetmiştir. Türkiye'nin Makedonya için yaptığı bu girişim, çaba ve destekler Makedon hükümet ve halkında büyük teveccüh görürken Yunanistan ve Sırbistan tarafında tepkiyle karşılanmıştır.²⁶⁴

Makedonya'nın bağımsızlık ilanından sonra yapmış olduğu anayasa değişikliğinde Türkler ve Arnavutlar Makedonlarla eşit sayılmıştır. Ancak bu eşitlik

²⁶² Zabihullah Dashti, "Makedonya'daki Azınlık Sorunu", *Journal Of Justice*, https://www.researchgate.net/Dashti/publication/355157962_MAKEDONYA'DAKI_AZINLIKLAR_SORUNU_THE_ISSUE_OF_MINORITIES_IN_MACEDONIA/links/6167036a25be2600ace1d13e/MAKEDONYADAKI_AZINLIKLAR-SORUNU-THE-ISSUE-OF-MINORITIES-IN-MACEDONIA.pdf, s. 44-48, (02.02.2024).

²⁶³ Kader Özlem, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD'nin ve Türkiye'nin Balkanlar Politikalarının Bosna-Hersek, Kosova ve Makedonya Krizleri Örneğinde İncelenmesi", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 2012, s. 34.

²⁶⁴ Caner Sancaktar, "Türkiye'nin Balkanlar Politikası: 1990 Sonrası Balkan Açılımı", *Türk Dış Politikasında Yeni Yönelimler*, (ed.) Hasret Çomak ve Caner Sancaktar, Beta Yayınevi, İstanbul 2013, s. 652-653.

hem Türklerin hem de Arnavutların 1974 Yugoslavya Anayasası ile elde ettikleri “kurucu millet” statüsünü 1946 yılındaki “azınlık statüsüne” indirgemıştır ve dolayısıyla kaybedilen hak ve statünün, bütün azınlık grupları tarafından tepkiyle karşılandığı yukarıda detaylıca açıklanmıştır.²⁶⁵

4.3.1. Ohri Çerçeve Antlaşması ve Azınlık Hakları

Makedonya’nın toprak bütünlüğünü direkt etkileyen azınlık haklarından ve Kosova sorununun Arnavut milliyetçiliği etkisinden kaynaklı Arnavut hareketliliği Yunanistan ile yaşanan sorunlardan daha tehlikeli bir durumu ortaya çıkarmıştır. Ülkenin yaklaşık %25’lik nüfusunu oluşturan Arnavutlar, Makedon devleti ile ilk anlaşmazlığa bağımsızlık referandumunun düzenlendiği tarihte düşmüştür. Arnavutlar, yapılan referandumu boykot ederek “Büyük Arnavutluk” devletini kurmak için Batı Makedonya topraklarını almak isteyen milliyetçi hareketlere destek vermiştir.²⁶⁶ Bu amaçla Kosova, Kosova Kurtuluş Ordusu (Ushtria Çlirimtare Kombëtare) ile temas kurarak UÇK üyelerinin Makedonya topraklarına girmesini sağlamıştır. UÇK üyeleri, ülkedeki Arnavutların da desteğini alarak 21 Ocak 2001 tarihinde Makedonya’da silahlı eylemler gerçekleştirmiş ve Tearçe Köyü’ndeki polis merkezinde görevli olan bir Makedon polisi öldürmüştür.²⁶⁷

Arnavutlar bir yandan silahlı eylem gerçekleştirirken diğer taraftan devletin yönetiminde söz sahibi olmak için adımlar atmaya devam etmiştir. Her ne kadar bağımsızlık referandumunu ve nüfus sayımını boykot etseler de 1991 yılında yapılan genel seçimlere katılarak 120 sandalyeli parlamentoda 23 sandalye kazanmıştır.

Eğitim alanında üniversitede Arnavutça eğitim hakkının verilmemesini protesto ederek hak aramaya çalışan öğrencilerle Makedon polisi arasında çıkan çatışmada 1 Arnavut genci hayatını kaybederken 28 kişi yaralanmıştır.

Kalkandelen ve Gostivar kentlerinde Arnavut belediye başkanları belediye binalarına Arnavutluk bayrağı asmış, bu durum yeni bir krize sebep olmuştur.

²⁶⁵ Hamza Aktan, *Makedonya-Arnavutluk İlişkilerinde Arnavut Sorunu*, Lagos A, Üsküp 2006, s. 32.

²⁶⁶ Caner Sancaktar, *a.g.m.*, 2013, s. 655.

²⁶⁷ Ömer Göksel İşyar, Ergin Ahmed, “Makedonya Cumhuriyeti’nde Arnavut Azınlık Sorunu”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 3, 2005, s. 225.

Makedon polisi ile Arnavutlar arasında çıkan çatışmada üç Arnavut hayatını kaybederken çok sayıda kişi de yaralanmıştır.²⁶⁸

Ülkede gerilimin tırmanması ve UÇK merkezli silahlı eylemlerin gerçekleşmesi uluslararası toplumu harekete geçirmiştir.²⁶⁹ 2001 yılının başlarında zirveye ulaşan çatışmalar bölgesel güvenlik ve istikrarı tehdit edince Bosna ve Kosova krizlerinden ders almış olan uluslararası yapılar Makedonya'ya müdahale etmekte tereddüt etmemiştir.²⁷⁰ ABD ve AB'nin devreye girmesiyle Makedon hükümeti ile Arnavut azınlığı arasında “*Ohri Çerçeve Antlaşması*” imzalanmıştır. 13 Ağustos 2001 yılında paraf ve imza edilen bu antlaşma sonrası ülkeye NATO birlikleri konuşlandırılmıştır.²⁷¹

Anlaşmaya göre; Arnavutların çatışmaya son verip silahlarını NATO güçlerine teslim etmek için şartlarını yetersiz bulsalar da isteklerini kabul ettirdikleri görülmüştür. Paraf edilen maddelerde, Arnavutların hukuki statülerinin iyileştirilmesi, hak ve özgürlüklerinin hatırı sayılır oranda artırılması ve anayasa değişikliğiyle bu taleplerin resmîyete dökülmesi kararlaştırılmıştır. Makedon liderlerin bu anlaşmadan rahatsız oldukları ve uluslararası toplumun baskısı sebebiyle imzaladıkları gözlemlenmiştir. Bu anlaşma Arnavutların taleplerini yerine getirmek üzerine kurulmuş olsa da Arnavutları da memnun etmemiştir. Uygulamada anlaşmanın gerekliliğine uyulmadığı, takvimde gecikmelerin yaşandığı ifade edilmiştir.²⁷²

Anlaşmanın kilit taşları olan maddeler şu şekilde dizayn edilmiştir:

- Arnavutça sınırları olmak kaydıyla ikinci resmî dil olarak tanınacak ve talep eden vatandaşlara Makedonca ve Arnavutça kimlik belgesi verilecek.
- Ülkenin polis teşkilatında 2004 yılı itibariyle %25 oranında Arnavut polis görevlendirilecek.
- Etnik dilde eğitim yapılabilmesi ve desteklenmesi için eğitime daha fazla fon ayrılacak.
- Ülkede en yaygın olan dinler (Hristiyanlık ve İslâm) anayasal olarak eşit muameleye tabi olacak.

²⁶⁸ Birgün Demirtaş-Coşkun ve Emir Türkoğlu, *a.g.m.*, s. 125-127.

²⁶⁹ Mehmet Dalkılıç, *a.g.m.*, s. 103.

²⁷⁰ Kader Özlem, *a.g.m.*, s. 35.

²⁷¹ Caner Sancaktar, *a.g.e.*, 2013, s. 655.

²⁷² Zabihullah Dashti, *a.g.m.*, s. 50-51.

- Ülkede yaşayan bütün etnik unsurlar eşit sayılacak.
- Anlaşma maddelerinin tamamı yine tüm etnik unsurlarca onaylanacak.”²⁷³

Makedonya'nın bağımsızlığından itibaren her platformda Makedonya'yı destekleyen ve toprak bütünlüğünü savunan Türkiye, “Makedonya'nın istikrarını Balkanlar'da barışın ön koşulu olarak görmesi” sebebiyle Ohri Çerçeve Antlaşması'ndan memnun olduğunu, Türk azınlığın hakları üzerine hiçbir talep olmadan açıklamıştır. Ancak bu memnuniyet Makedonyalı Türklerin memnuniyetsizliğine ve hatta hayal kırıklığı yaşamalarına sebep olmuştur.²⁷⁴

Makedon yetkililer doğrudan olmasa da dolaylı olarak Makedonya Türklerinin banisi olarak Türkiye'yi görmekte ve bu durumu fırsata çevirmek suretiyle kullanmaktadır. Özellikle TİKA'nın yumuşak güç olarak Balkanlar'da ve özelde Makedonya'da bulunması Makedon hükümetinin gider harcamalarının azalmasına vesile olmaktadır. Türklerin yaşadıkları bölgelere yapılan yatırımlar ve iyileştirmeler hem Kuzey Makedonya'nın faydasına hem de orada yaşayan Türklerin bölgede tutulmasına katkı sağlamaktadır. TİKA, AK Parti'nin iktidara gelmesiyle çalışmalarını daha yoğun hale getirmiş ve sadece 2010 yılındaki harcamalarına bakıldığında en büyük pay Balkanlar olarak yansımıştır.²⁷⁵

TİKA'nın doğrudan Makedonya'ya 2010 yılında 28.28 milyon dolar²⁷⁶, 2011 yılında 69 milyon dolar²⁷⁷, 2012 yılında 12 milyon dolar yatırım yaptığı açıklanmıştır.²⁷⁸ Bu çerçevede 2011 yılında Makedonya'da 6 köy okulu inşa edilmiş ve yine aynı yıl Ocalı Köyü, Celevez Köyü, Çiftlik Köyü'nde 3 okul yapılmıştır. Bu okullardaki öğrenciler için yurt yapılmış ve eğitimleri için gerekli olan ekipman ve donanımlar sağlanmıştır.²⁷⁹ 2012 yılında Tstetova Köy Okulu tadilattan geçirilmiş ve Banistsa Köyü'nde okul inşa edilerek hizmete sunulmuştur. Ayrıca Jupa

²⁷³ Abdulmecid Nuredini, *Makedonya'nın İç ve Dış Politika Sorunları (1990-2005)*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Danışman: Doç. Dr. Ömer Anayurt, Sakarya 2006, s. 49.

²⁷⁴ Kader Özlem, a.g.m., s. 36.

²⁷⁵ *Türkiye'nin Kalkınma Yardımları Raporu 2010*, Rapor 10, TİKA, Ankara, 2010, s. 67.

²⁷⁶ *Türkiye'nin Kalkınma Yardımları Raporu 2010*, Rapor 10, TİKA, Ankara, 2010, s. 67.

²⁷⁷ *Türkiye'nin Kalkınma Yardımları Raporu 2011*, Rapor 11, TİKA, Ankara, 2011, s. 67

²⁷⁸ *Türkiye'nin Kalkınma Raporu 2012*, Rapor 12, TİKA, Ankara, 2012, s. 75.

²⁷⁹ TİKA, a.g.r., 2011, s. 90.

Belediyesi'nin içme suyu projesi tamamlanarak 2030 yılına kadar olan su sıkıntısı giderilmiştir²⁸⁰

Yine TİKA aracılığıyla Yörük köylerine arıcılık²⁸¹ ve tarımsal destekler²⁸² sunulmuş, köylerin şenlenmesi için yatırım projeleri geliştirilmiştir. Sadece bu örnekler dahi Türkiye'nin Makedonya'ya olan yaklaşımını göstermektedir. Türkiye, Makedonya Türkleri için tarihi bir rol üstlenmiş ve hem şehirlerde hem yaşam devam eden köylerde hem de metruk halde olan köylerin yeniden canlanması için yatırımlar yapmıştır.²⁸³

OÇA sürecinde Arnavutlar dışındaki diğer etnik topluluklar hiçbir suretle gözetilmemiştir. Özellikle Müslüman toplumunun en fazla temsil edildiği ikinci etnik topluluk olan Türkler dikkate alınmamış ve istişare edilmemiştir. OÇA'nın hem yazıldığı dönemde hem de üzerinden yıllar geçmesine rağmen Türk toplumunun sorunları unutulmuşçasına ilgilenilmemiştir. Bugün hala OÇA'da Arnavutlara tanınan hakların hemen hiçbirisi Türklere tanınmamıştır ve temel sorunlar devam etmektedir.²⁸⁴

Ohri Çerçeve Antlaşması sonrası Arnavutların hakları iyileştirilirken Türk azınlık daha kötü duruma düşmüştür. Kamu kurumlarında iş bulma durumu liyakat esasına göre değil siyasi parti gücüne göre belirlenince Arnavutların yaptırımını yüksek olduğundan Türk toplumu elindeki imkânları da kaybetmiştir.²⁸⁵ Örneğin; OÇA hükümlerine göre bir topluluk bulunduğu belediyede nüfus çoğunluğu sağlıyorsa ya da %20'lik temsil oranına sahipse o belediyede Makedon dilinin yanı sıra kendi anadilini ve bayrağını kullanma hakkına erişmektedir. Ancak anlaşmadan önce özellikle eğitim kurumlarında kendi dilinde eğitim alan Türkler, bu değişiklikle

²⁸⁰ TİKA, *a.g.r.*, 2012, s. 106-110.

²⁸¹ "TİKA'dan Kuzey Makedonya'daki Arıcılara Destek", *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tika-dan-kuzey-makedonya-daki-aricilara-destek/2927712>, (5.05.2024).

²⁸² "TİKA'dan Kuzey Makedonya'da Çiftçilere Tarımsal Destek", *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/tikadan-kuzey-makedonyada-ciftcilere-tarimsal-ekipman-destegi/3166129>, (15.05.2024).

²⁸³ Mehmet Dalkılıç, "2001 Ohri Çerçeve Anlaşması Sonrası Makedonya'da Sürdürülebilir Etnik Barış ve Politik Bütünlük Sağlanması Bağlamında Türkiye'nin Rolü, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Yıl 8, Sayı 1, Düzce 2018, s. 92.

²⁸⁴ İbrahim Enes, "Ohri Çerçeve Anlaşması'nın 10. Yılında Türkler", *Ufuk Dergisi*, Sayı 15, Üsküp 2011, s. 2-3.

²⁸⁵ Orhan Derman, *a.g.e.*, s. 31.

birlikte çoğunluğu sağlayamadığından anadilde eğitim alma hakkından mahrum kalmış ve belediyelerde resmî yazışma dili olarak Türkçe'nin varlığını yitirmiştir. Ayrıca aidiyet duymuş oldukları Türkiye bayrağı belediye binalarından indirilmiştir.²⁸⁶

Azınlık hakları temelinde başlayan bu çatışma ve sonrasında imza edilen anlaşma bir yandan çözüm üretirken diğer taraftan çözümsüz kalan durumları ortaya çıkarmıştır. Bunlar;

- Yapılan anlaşma silahlı çatışmaya son vererek krizi çözmüştür ancak çatışmayı ortaya çıkaran durumları ortadan kaldıramamıştır.
- Bu anlaşma Makedonya'nın toprak bütünlüğünü ve egemenliğini korumuştur fakat azınlıkların ulusal birlik ve beraberliğini tesis edememiştir.
- İmza edilen anlaşma etnik problemlerin bölgesel çözümüne dikkat etmiştir lakin ülkenin üniter yapıya kavuşmasını ve etnik unsurların bu üniter devlete aidiyet duymasını başaramamıştır.
- Anlaşma toprak elde etmek için tüm yurttaşların eşitliği için yapılmıştır ama Arnavutlar haklarını alırken diğer etnik unsurlar unutulmuştur.

²⁸⁶ Çiğdem Aydın Koyuncu, Samet Yılmaz, "Makedonya'daki İstikrarın Sürdürülebilirliğinin Ohrid Çerçeve Anlaşması Bağlamında Analizi", *International Journal of Society Inquiry*, Cilt 11, Sayı 1, Bursa 2018, s. 166.

V. BÖLÜM

5. NÜFUSU BOŞALAN/ERİYEN VE METRUK HALE GELEN TÜRK KÖYLERİ

5.1. Türklerin Göç Etmelerinden Sonra Boşalan Köyler

1953 yılında başlayan kitlesel göç hareketleri sonrası Türklerin nüfusu sürekli azalmış ve yaşadıkları köyler metruk hâle gelmiştir. 1953-1994 yılları arasında en fazla göç yine Makedonya'nın doğu ve güneydoğu bölgelerinde yaşanmıştır. Dolayısıyla göçün yaşanmadığı varsayıldığında 500.000 kişi olması beklenen nüfus 1994 yılına gelindiğinde sadece 87.019 kişi olarak kalmıştır. Günümüzde Makedonya'nın hemen her yerinde ancak dağınık olarak yaşayan Türkler bölge olarak daha çok ülkenin kuzeyinde yoğunlaşmıştır. 1950 itibariyle en fazla göç veren bölge olan Makedonya'nın doğusunda oldukça seyrek vaziyette Türk nüfus yaşamaya devam etmektedir.²⁸⁷

1953'te imzalanan “*Serbest Göç Anlaşması'ndan*” sonra Makedonya'nın güneydoğu bölgesindeki köyler büyük oranda boşalmıştır. Örneğin; Radoviş kasabasındaki Karacalar, Sarıgöl, Köseli, Hüdaverli, Aranli, Arazli, Barali, Başali, Veyselli, Guleli, Plavuş, Çavuşli, Cumaboz, Durutli, Aliobası, Şentaş, Yeniköy, Karalobası gibi köylerde 1953 yılına kadar %40 oranında Türk nüfus yaşarken, bugün bu köylerin tamamı ya boşalmış ve metruk hale gelmiş ya da buralara Makedonlar yerleşmiştir.²⁸⁸

Günümüz Kuzey Makedonya'sındaki Türk varlığı ülkenin tamamına dağılmış şekilde görünmektedir. Ancak buradaki dengesiz nüfus dağılımı Türklerin çeşitli sosyal ve siyasal haklarından mahrum kalmalarını beraberinde getirmiştir. Özellikle ülkenin doğu ve güneydoğu bölgesinde yaşayan Türkler nüfus azlığı, ekonomik sorunlar ve imkânların yetersizliğinden dolayı köylerini terk ederek batı bölgelerine ya da şehir merkezlerine yerleşmişlerdir. Hâl böyle olunca ve ülkeden göç edenlerin

²⁸⁷ Ömer Turan, “Makedonya Türkleri”, *Makedonya Sorunu Düinden Bugüne*, (der.) Murat Hatipoğlu, ASAM Yayınları, Sayı 34, Dizi 6, Ankara 2002, s. 171-172.

²⁸⁸ Leyla Şerif Emin, “Dağlardaki Türk Köyleri”, *Gerçek Hayat*, <https://www.gercek hayat.com.tr/yazarlar/daglardaki-turk-koyleri/>, (15.05.2023).

sayısı önemli bir yekûn meydana getirince köylerin tamamen boşalması kaçınılmaz olmuştur.²⁸⁹

Bununla beraber Radoviş'e bağlı Alikoç, Karadağlar, Çeşme Mahalle, Negretovtsi, Gorna Vraštitsa köylerinin büyük bir kısmının Türkiye'ye göç ettiği kayıtlara derç edilmiştir. Esasen bakıldığında 1900 yılında Radoviş'te 6.230 kişiden 4.000'ini yani nüfusun 2/3'ünü Türkler oluşturmuştur. 1991 yılına gelindiğinde bu nüfusun neredeyse tamamı erimiştir.

Aynı şekilde 1953 yılında Kiliseli'de 6.569, Kumanova'da 19.165, Köprülü'de 20.985, Ustrumca'da 19.536, Manastır'da 14.962, Pirlepe'de 14.189, İştîp'te, 8.953, Kiçevo'da 8.545 kişi yaşarken, 1991 yılı sayımlarında nüfusun sırasıyla Kiliseli'de 817, Kumanova'da 2.314, Köprülü'de 4.325, Ustrumca'da 7.076, Manastır'da 3.158, Pirlepe'de 4.942, İştîp'te 2.909 ve Kiçevo'da 4.241 kişiye indiği görülmüştür.²⁹⁰

Göç izni verildikten sonra ilk etapta zanaat sahibi olan esnaf ve çarşı ahalisi harekete geçmiş, Doğu Makedonya'daki köy halkı köylerde yalnız kalmamak için kitlesel bir biçimde göç etmeyi tercih etmiştir. Bu çerçevede İştîp, Köprülü ve Pirlepe, Geyveli yöresinin Türkleri yani yedi köyün tamamı, Kırçova yöresinden Drugovo, Planitsa, Lisiçani ve kısmen Çelopek köylerinden kitlesel olarak göç etmişlerdir. Koçana yöresinden bir köyün tamamı ve bununla beraber dört köy büyük oranda boşalmıştır. Valandovo yöresinden Kazandol, Dedeli, Çalıkli, Tatarlı, Pırsten, Başıbozu, Bayrambosu, Organcalı, Sevendikli, Koçoğlu, Zleşevo, Rabrovo, Terzeli, Ayralı, Güreli, Baraklı, Arazlı, Başalı, Kalkovo ve Plavuş köylerinin tamamına yakını metruk hale gelmiştir. Göçten önce yörenin %30'unu oluşturan 5.105 kişiden sadece 709 kişi kalmıştır.²⁹¹ Radoviş'te Ayrınlı, Arazlı, Hüdaverli, Karadağlar, Karlobasi, Kjoselija, Saridol, Saintas, Sipkovitsa ve Çeşme köyleri başta olmak üzere 35 köyün tamamı boşalmıştır.²⁹²

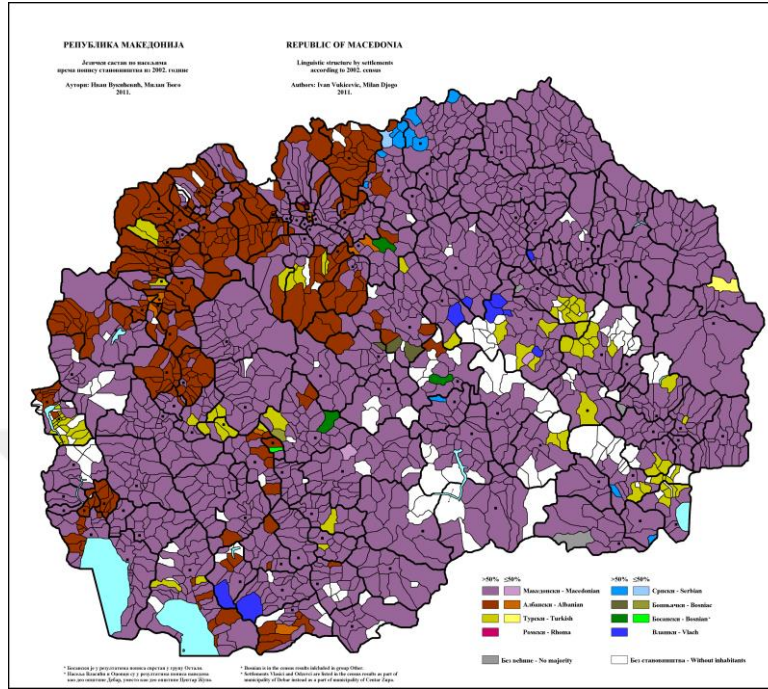
²⁸⁹ Zeynel Ödemiş, "Kuzey Makedonya'da Türk Varlığı ve Günümüz Varlık Mücadelesine Kısa Bir Bakış", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı 12/1, Bursa 2023, s. 448-467.

²⁹⁰ Borçe Ilievski, *a.g.m.*, s. 175-179.

²⁹¹ Nuredin Iseynovski, *a.g.e.*, s. 47-58.

²⁹² Seda Adiloğlu Eklemezler, "Çok Kültürlü Bağlamda (Kuzey Makedonya'da) Yer Adları", *Erdem Dergisi*, Sayı 84, Ankara 2023, s. 20.

Harita 6: Kuzey Makedonya’da Boşalan Türk Yerleşimleri²⁹³

Ustrumca’ya bağlı 62 köyün neredeyse tamamı savaşlar ve göçler sebebiyle metruk hale gelmiştir. Ayrıca bölgede Türklerden sonra yaşayan Bulgarların tamamı Makedon olarak değil Bulgar olarak kaydedilmiştir.²⁹⁴ Boşalan ve metruk hale gelen Türk köylerinin tamamı Harita 6’da beyaz renkli alanlarda görülmektedir.

Türkler, göç esnasında ellerinde olan taşınır-taşınmaz mülklerini satamadıklarından bunları terk etmek zorunda kalmışlar ve Makedon yetkililer bu mülklere el koyarak oldukça düşük fiyattan Hristiyan ahalie vermek suretiyle bölgedeki Müslüman varlığını ortadan kaldırmak istemişlerdir.²⁹⁵

5.2. Kuzey Makedonya Vatandaşlık Yasasında Değişiklik

Makedonya’nın 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmesi aynı zamanda yeni bir anayasa değişikliğini de getirmiştir. Türkler, her ne kadar Makedonya’nın bağımsızlığı

²⁹³ Mircea Bric, Islam Jusufi, István Polgár, “The Role Of The Albanian Community The European Integration Process Of North Macedonia”, *International Relations and Area Studies: Focus on Western Balkans*, (ed.) Laura M. Herta, Adrian G. Corpădean, Presa Universitară Clujeană, Cluj 2021, s. 74.

²⁹⁴ Erdovan Shabanovski, *19.Yüzyılda Ustrumca’da Sosyo Ekonomik Hayat*, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Danışman: Prof. Dr. Ali İhsan Karataş, Bursa 2019, s. 14-15.

²⁹⁵ Sezgin Lutviyi, *a.g.m.*, s. 243-244.

için “evet” oyu verseler de yapılan anayasa değişikliğinde “kurucu millet” statüsü yerine “azınlık” olarak tanımlanmışlardır. 1991 Anayasası’nda “Makedonya Cumhuriyeti, Makedonların ulusal devletidir” ibaresi yer almıştır. Yine 1997 yılında Makedonya Anayasa Mahkemesi’nin aldığı kararda “azınlıkların başka bir devletin bayrağını ve sembollerini kullanmalarını yasaklaması” milli benliklerini muhafaza etmekte ısrar eden Türkler nezdinde karşılık bulmamış, bunun üzerine bu kalk grubunun sosyal ve siyasal alanda hak ve özgürlükleri kısıtlanmıştır.²⁹⁶

Azınlık kavramı kendi içerisinde birçok farklı tanımlamayı barındırmakla birlikte genel olarak etnik azınlık, ulusal azınlık, dinsel azınlık, dilsel azınlık, otokton (yerli) azınlık, alokton (göçebe) azınlık gibi sıfatlamalarla literatürde yer almaktadır.²⁹⁷

Ulusal azınlık hem tarihsel hem kültürel hem de dilsel anlamda etnik olarak bağlı olduğu anavatanının dışında başka bir devletin egemenliği altında yaşayan ya da bir devletin ulusal sınırları içerisinde yaşamını idame ettiren ve yine yaşadığı devlete vatandaşlık bağı ile bağlı bulunan azınlıkları tanımlamaktadır.²⁹⁸

Etnik azınlık ise ulusal azınlıktan farklı olarak kendi ülkesi olmayan ancak yaşadığı ülkende tarihsel olarak ortak bir kültüre, geleneğe ve dile sahip olan azınlıkları tanımlamaktadır. Etnik azınlığa mensup insanlar, yaşadıkları ülkede çoğunlukta olan insanlardan ten rengi, aile adları veya soyadları, hal ve hareketleri gibi parametrelerle ayırmakta ya da farklılıkları tanınmamaktadır.²⁹⁹

Makedonya’nın karar vericileri bu çerçevede Türkleri etnik azınlık olarak görmüşler ve ne kurucu millet ne de ulusal azınlık olarak tanımlanmışlardır. Ayrıca Makedonya’da yer alan azınlıklar için 1991 yılında yapılan düzenlemeler anayasal çerçeveye oturtularak ülkenin anayasasının başlangıç bölümü şu şekilde düzenlenmiştir:

²⁹⁶ Selçuk Ural, “Tarihi Perspektif Işığında Makedonya’da Türklerin Gündelik Yaşamı”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 14, Sayı 1, Manisa 2016, s. 391-392.

²⁹⁷ Amet Dervişev, *Kuzey Makedonya Cumhuriyeti’ndeki Azınlıklar Üzerine Bir İnceleme*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi), Danışman: Prof. Dr. Hasan Buran, Edirne 2023, s. 12.

²⁹⁸ Naz Çavuşoğlu, *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları*, Su Yayınevi, İstanbul 2001, s. 41.

²⁹⁹ Amet Dervişev, *a.g.m.*, s. 13.

- “Makedonya, Makedon ulusunun milli devletidir ve Makedonya’da yaşayan Türk, Arnavut, Ulah, Rom ve diğer etnik mensubiyete sahip halkların vatandaşlık eşitliği temin edilmek suretiyle Makedon halkıyla daimî ortak yaşamı sağlar.
- Makedonya Cumhuriyeti, demokratik ve yurttaş temelli kurulacak.
- İnsan hakları, vatandaş hürriyetleri ve milli eşitlik sağlanacak.
- Barış temin edilerek Makedon halkının Makedonya Cumhuriyeti’nde yaşayan diğer halklarla birlikte yaşaması sağlanacak.”³⁰⁰

Makedonya Cumhuriyeti Anayasası’nın 8. maddesi anayasal sistemin temel değerlerini düzenlemektedir. İlgili madde, vatandaşların uluslararası düzeyde kabul görmüş temel hak ve özgürlükleri, etnik aidiyetin serbestçe açıklanması ve kamu kurum ve kuruluşlarında temsil hakkı, hukukun üstünlüğü, yönetimin yasama, yürütme ve yargı şeklinde paylaşılması, çok partili siyasal hayat ve demokratik seçim ilkesi, sosyal devlet ve âdemi merkezîyetçilik, uluslararası hukukun kabulü ve benzeri yargıları içermektedir.

17 Kasım 1991’de kabul edilen bu anayasa farklı yıllarda değişikliğe uğrasa da özellikle Ohri Çerçeve Antlaşması anayasaya entegre edilmiştir. 2001 yılında bu kapsamda yapılan anayasa değişikliğinde vatandaşlık tanımı düzenlenerek “Makedon ulusu, Makedonya Cumhuriyeti içerisinde yaşayan Arnavut, Türk, Ulah, Sırp, Romen, Boşnak ve diğer etnik gruplarla eşitlenmiş, hepsi “Makedonya Cumhuriyeti Vatandaşı” olarak ilan edilmiştir.”

Yine aynı yıl yapılan değişikliğin 5. maddesine göre vatandaşların en az %20’sinin kullandığı dil resmî dil olarak kabul edilerek vatandaşların etnik mensubiyetine göre kimlik belgesi, pasaport ve benzeri evraklarının Makedoncanın yanı sıra kendi anadillerinde verilmesine olanak sağlanmıştır.³⁰¹

Gerek resmî dilin kullanımı gerekse kamu kurum ve kuruluşlarında temsil hakkı ve diğer tüm sosyal ve siyasal görünürlük anayasanın öngördüğü %20’lik çoğunluk şartına bağlı olduğundan Türkler ciddi anlamda sorun yaşamaktadır.

³⁰⁰ Bilyana P. Netkova, “Makedonya Cumhuriyeti Anayasasına Göre Milliyetlerin Durumu ve Hakları”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı 12, İstanbul 2010, s. 206.

³⁰¹ Ayfer Arif, *Makedonya Cumhuriyeti’nin Azınlık Politikası ve Eğitime Etkisi*, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Danışman: Doç. Dr. Elçin Macar, İstanbul 2008, s. 8-10.

Tablo 8: Makedonya'daki Türk Toplumunun Tarihsel Nüfus Dağılımı³⁰²

Yıl	Türk Nüfus	Genel Nüfus	Oran
1953	203.938	1.304.514	%15,63
1961	131.484	1.406.003	%9,35
1971	108.552	1.647.308	%6,58
1981	86.591	1.909.136	%4,53
1991	77.080	2.033.964	%3,78
1994	78.019	1.945.932	%4
2002	77.959	2.022.547	%3,85

Kaynak: Zülküf Oruç, *a.g.e.*, s. 227.

Tablo 8’de görüleceği üzere Türklerin nüfusa göre oranı 2002 yılında 2.022.547 kişi içerisinde 77.959 kişi olarak sadece %3,85 olarak çıkmıştır. Tartışmalı olarak ilan edilen ve Türk toplumu tarafında kabul görmeyen bu rakamlar resmî açıklamaların ve kabullerin gölgesinde kalmış ve kalmaya devam etmektedir. Bununla beraber Türkler, Makedonya’da dağınık bir şekilde yaşadıklarından, bulundukları bölgelerde çoğunluğu temsil edememektedirler. Bu dezavantajlı durumdan dolayı özellikle Ohri Çerçeve Antlaşması sonrası elde edilen kazanımları Arnavut toplumu ciddi anlamda kullanırken, Türkler ne sosyal ne de siyasal alanda görünmekte ve taleplerini var olan haklarına rağmen elde edebilmektedir.³⁰³

Kuzey Makedonya’da 2021 yılında yapılan anayasa değişikliğiyle vatandaşlık hakkı yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye göre daha önce “ana vatana göç edenler hariç” ibaresinden dolayı vatandaşlık hakkını kaybeden azınlık unsurlarının tekrar Kuzey Makedonya vatandaşlığı almalarına olanak sağlanmıştır. Süreçle ilgili tüm şartları yerine getiren ve daha önce ana vatana göç eden azınlıklar başvuru yaparak yeniden Kuzey Makedonya vatandaşı olabilecektir.³⁰⁴

³⁰² Zülküf Oruç, *a.g.e.* s. 227.

³⁰³ Ayfer Arif, *a.g.m.*, s. 30-31.

³⁰⁴ “Kuzey Makedonya’da ‘Türkiye’ye Göç Edenleri’ de Yakından İlgilendiren Vatandaşlık Yasası Meclisten Geçti”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kuzey-makedonyada-turkiyeye-goc-edenleri-de-yakindan-ilgilendiren-vatandaslik-yasasi-meclisten-gecti/2318324>, (10.05.2023).

Yapılan değişiklik hakkında daha önce Kuzey Makedonya Anayasa Mahkemesi Başkanlığı yapmış olan Salih Murat'ın değerlendirmesi şöyledir:

“Söz konusu maddenin birinci fıkrasında (8/1) 2 sayısından sonra 6 sayısı eklenmekte. Bu maddenin ikinci fıkrasında (8/2) yer alan “kendi ülkesi hariç” olmak üzere ibaresi silinmektedir ve göçmenlik tanımı yeniden yapılarak herkesi eşit şekilde kapsamaktadır.

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nden bir göçmen ve birincisi kan bağından oluşan hısımlık kişi, 7. Maddenin 1. Fıkrasının 2. 6. ve 10. Bentlerindeki koşullarını taşımasa bile, vatandaşlığa başvurarak Kuzey Makedonya Cumhuriyeti vatandaşlığını kazanabilir.”³⁰⁵

Şüphesiz alınan bu karar ve yapılan bu değişiklikte en önemli husus “anavatana göç edenler hariç” ibaresinin kaldırılmış olmasıdır. Çünkü anavatan olarak Türkiye'ye göç eden Türkler hiçbir suretle vatandaşlığa geri alınmıyorken, örneğin yine aynı sebeplerle aynı yıllarda Almanya'ya göç eden Türkler için bu kural geçerli değildir. Ayrıca hak kaybının yaşanmaması ya da hakların ve itibarın iadesi için sadece birinci kuşak değil, kendisinden sonraki ikinci ve üçüncü kuşak soya kadar bu hakkın tanınmış olması dikkat çekicidir.³⁰⁶

Vatandaşlık yasasındaki değişiklikten sonra Türk parti liderleri şu görüşleri paylaşmışlardır: Kuzey Makedonya vatandaşlığı alıp ülkeye geri dönmek isteyenler hakkında Türk Hareket Partisi (THP) Genel Başkanı Enes İbrahim, “Sürecin kolay olmadığını, şu ana kadar yaklaşık 2.500-3.000 kişinin gerekli şartları sağlayarak başvuru yaptığını ancak kaç kişinin başvurusunun onaylandığı hakkında bilgi vermesinin doğru olmayacağını” açıklamıştır.³⁰⁷

Vatandaşlık yasasında yapılan değişiklik hakkında hem uyarı hem de dikkat çekici bir açıklama yapan Türk Milli Birlik Hareketi (TMBH) Genel Başkanı Erdoğan

³⁰⁵ Balkan Araştırma Enstitüsü, *Balkan Raporları*, <https://balkanraporu.trakya.edu.tr/news/-vatandaslik-yasasiyla-ilgili-merak-edilen-sorular->, (10.05.2023).

³⁰⁶ Galip Çağ, “Kuzey Makedonya'da Değişen Vatandaşlık Yasası ve Temkine Davet”, *Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi*, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/66943/kuzey_makedonyada_degisen_vatandaslik_yasasi_ve_temkine_davet, (17.05.2024).

³⁰⁷ Ali Kemal Erdem, “Balkan Kökenliler Geldikleri Ülkelerden Vatandaşlık Alma Peşinde: Sadece Kuzey Makedonya'ya Bir Yılda 3 Bine Yakın Başvuru Oldu”, *Independent Türkçe*, <https://www.indyrturk.com/node/542491/haber/balkan-kokenliler-geldikleri-ulkelerden-vatandaslik-alma-peşinde-sadece-kuzey>, (10.05.2023).

Saraç, Gostivar'daki parti genel merkezinde yaptığımız görüşmede şu sözleri ifade etmiştir:

“Aslına bakılırsa bu değişiklik Eski Yugoslavya’da yaşayan Arnavutlara yarayacak. Türkler için sadece 8. maddenin değişmesinden kaynaklı “anavatan” kelimesinin kaldırılmasından kaynaklı vatandaşlığa başvuru hakkı getirilmiştir. Ancak Arnavutlar hem uluslararası hukukun onlara tanıdığı mevzuattan hem de yapılan bu yasa değişikliğinden faydalanarak direkt vatandaşlık alacaklar. Makedonya’daki diğer Türk partileri bunu başarı olarak açıklayarak aslında yanlış yapmaktadır. Zaten azınlıkta olan ve temsil anlamında dağınık yerleşimden kaynaklı haklarımızı yeterince elde edemeyen bir toplum olduğumuzu unutuyorlar. İlgili maddenin değişmesi vatandaşlık elde etmek için yeterli değildir. Çünkü Makedonya’dan göç etmiş vatandaşlarımızın hepsini kapsamaktadır. Bu yasa sadece göç eden vatandaşlarımızın birinci kuşak yakınlarına yönelik olarak düzenlenmiştir.”

Bununla birlikte çok kritik bir gelişme de Kuzey Makedonya Parlamentosunda oylanarak yasalaştı. Değişikliğe göre Kuzey Makedonya vatandaşlığına başvuru yapmak için “anavatana göç edenler hariç” ibaresi kaldırıldı ve anavatana göç eden Makedonya Türkleri göçmen olarak kabul edildi.³⁰⁸ İbarenin bu şekliyle güncellenmesi Türkiye’ye göç eden ancak yasanın önceki halinde yer alan ibareden dolayı vatandaşlık başta olmak üzere hiçbir hakkından faydalanamayan Makedonya göçmeni Türkler, değişiklikle birlikte haklarını talep edebilecekler.³⁰⁹

Yasanın yürürlüğe girmesiyle birlikte Türkiye’ye göç etmiş olan Makedonya Türklerinin vatandaşlık almaları için başvuru yapmalarına yönelik çeşitli basın, yayın ve sosyal medya hesaplarından duyuru ve çağrılar yapılmıştır. Şu ana kadar 5.000 kişinin başvuru yaptığı tahmin edilmekle birlikte Kuzey Makedonya’nın AB sürecinden mütevellit bu eğilimin artması beklenmektedir. Kuzey Makedonya vatandaşlığına geri dönme ya da çifte vatandaş olma seçenekleri henüz netleşmemekle

³⁰⁸ “Vatandaşlık Yasası Meclisten 57 Evet Oyla Geçti”, *Yeni Balkan*, <https://yenibalkan.com/tr/gundem/vatandaslik-yasasi-meclisten-57-evet-oyla-gecti>, (23.11.2023).

³⁰⁹ Bahriye Eseler, A. Baran Dural, “Kuzey Makedonya Cumhuriyeti’nin Yeni Vatandaşlık Yasası Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme”, *Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Uluslararası Çalışmalar-1*, (ed.) C. Cansın Selin Temana, İstanbul 2023, s. 11.

beraber sadece Türk pasaportunun AB ile olan açmazları sebebiyle dahi genel olarak bu vatandaşlığı almaya yönelik eğilim olumlu olarak seyretmektedir.³¹⁰

Kuzey Makedonya hükümeti, bu yasa değişikliğini insan hakları ve adaletin sağlanması açısından önemli bir reform olarak nitelendirmiştir. Devlet yetkilileri, bu adımı atarken göçmen topluluklarla bağları kuvvetlendirme ve tarihi adaletsizlikleri giderme amacı güttüklerini vurgulamaktadırlar. Vatandaşlık yasasında yapılan değişikliklerin, özellikle bu topluluklarla kültürel ve siyasi ilişkilerin güçlendirilmesine katkı sağlayacağını düşündüklerini ifade etmişlerdir.³¹¹

Konuyla ilgili Kuzey Makedonya Başbakanı Zoran Zaev (2020-2022), “Bu yasa değişikliğiyle yıllar önce Makedonya'dan Türkiye'ye göç eden insanların yaşadığı mağduriyetlerin giderilmesini amaçladık ve vatandaşlık yasası da dâhil olmak üzere birçok yeni yasal düzenleme yaptık. Türkiye’de yaşayan Makedonya göçmenlerinin anavatanlarıyla olan ilgilerinin, iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişiminde verimli süreçler yarattı. Bu bağlamda ülkemizi el birliği ile yeniden inşa edeceğimizden hiç şüphem yok. Bu reform, Türkiye ve Kuzey Makedonya arasındaki diplomatik ilişkilerin geliştirilmesine de olumlu bir etki yaptı ve Türk yetkililer tarafından memnuniyetle karşılandı. Göçmenlerin vatandaşlıklarını yeniden kazanabilmesi, iki ülke arasındaki tarihi bağların da güçlenmesine olanak sağlayacaktır.” diyerek devlet yetkililerinin olumlu yaklaştığını en üst düzeyde açıklamıştır.

Dönemin İçişleri Bakanı Oliver Spasovski ise, “Bu şekilde, geçmişte geçerli nedenlerden dolayı vatandaşlık alamamış kişilere bu vatandaşlık hakkının sunulması gerektiğini düşünüyoruz” diyerek yasaya destek vermiştir.³¹²

Yasanın değişmesine ve azınlıkların haklarının iadesine destek veren Makedon yetkililer kadar karşı olanların olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Yasa teklifi parlamentoda geldiğinde 57 lehte 32 aleyhte oy kullanılmıştır. Özellikle muhalefetteki VMRO-DPMN bu yasa değişikliğine sert bir şekilde karşı çıkmıştır.³¹³ Hatta bu yasa

³¹⁰ Bahriye Eseler, A. Baran Dural, *a.g.m.*, s. 12-13.

³¹¹ “Една од точките на дневен ред на 47. собраниска седница е Законот за државјанство.”, *Слободен Печат*, <https://www.slobodenpecat.mk/tr/zakonot-za-drzhavjanstvoto-e-edna-od-tochkite-na-dnevniot-red-na-47-sobraniska-sednica/>, (03.10.2024).

³¹² “Spasovski: Vatandaşlık Kanunu Ulusal Çıkarlara Uygun Olmalı”, *Yeni Balkan*, <https://yenibalkan.com/tr/makedonya/spasovski-vatandaslik-kanunu-ulusal-cikarlara-uygun-olmali>, (03.10.2024).

³¹³ “Донесен Законот за државјанство”, *ТЕЛМА*, <https://telma.com.mk/2021/07/29/>, (07.10.2024).

değişikliğinin devletin varlığını tehdit ettiğinden anayasaya aykırı olduğunu savunmuştur.³¹⁴

Bir diğer sert tepki de Levica Partisinden gelmiştir. Levica'ya göre bu değişikliğin amacı hak kayıplarını gidermek değil, Arnavut partilerini memnun ederek hükümetin iktidarda kalmasını sağlamaktır.³¹⁵

5.2.1. Yasadaki Değişiklik Sonrası Türklerin Tutumu

Kuzey Makedonya Anayasası'nın vatandaşlığı düzenleyen 8. maddesindeki değişiklik Türkiye'ye göç etmiş olan Makedonya Türkleri tarafından farklı görüşlerle karşılanmıştır. Konuyla ilgili İstanbul'un Bayrampaşa ilçesinde yürütülen çalışmada, Makedonya yurttaşlığına yönelik algıların derinlemesine incelenmesi yapılmaya çalışılmıştır. Buna göre; katılımcılar arasında yapılan mülakatlar, yurttaşlık yasasına dair bilgi düzeylerini ve bu yasaya yönelik tutumlarını ortaya koymuş, genel olarak yasadan memnuniyet duyulduğu ancak bazı katılımcıların ise hukukun geç değiştiğini belirttikleri gözlemlenmiştir.

Görüşülen katılımcıların bir kısmı, Makedonya vatandaşlığına başvurma sürecindedir ve bu durum özellikle AB ülkelerine vizesiz giriş ve malların serbest dolaşımı gibi avantajlardan kaynaklanmaktadır. Bazı katılımcılar, bu başvuruların geçmişle bağ kurma ve gelecekteki fırsatları değerlendirme isteğiyle ilgili olduğunu belirtirken, vatandaşlık almak istemeyenler ise süreçteki masrafları ve gereksiz buldukları ikinci bir vatandaşlık durumunu dile getirmektedirler. Genel olarak katılımcılar, gerekli belgeleri toplama konusunda zamana ihtiyaç duyduklarını ifade etmektedirler.

Araştırmaya katılanlar, Kuzey Makedonya vatandaşlığına başvurmanın kendilerine ve ülkeye karşılıklı faydalar sağlayacağına dair olumlu görüşler belirtmişlerdir. Katılımcılar, vatandaşlığın AB'ye vizesiz seyahat imkânı, Makedonya'da iş kurma fırsatları gibi avantajlar sunduğunu ifade etmişlerdir. Bununla

³¹⁴ “ВМРО – ДПМНЕ бара јавна дискусија за Законот за државјанство”, *A1onmk*, <https://a1on.mk/macedonia/vmro-dpmne-bara-javna-diskusija-za-zakonot-za-drzhavjanstvo/>, (07.10.2024).

³¹⁵ “Измените на Законот за државјанство не се за усогласување со Европско законодавство, туку за одржување на владеечко мнозинство!”, *ЛЕВИЦА*, <https://levica.mk/pres-centar/soopshtenija-reakcii/izmenite-na-zakonot-za-drzhavjanstvo-ne-se-za-usoglasuvane-so-evropsko-zakonodavstvo-tuku-za-odrzhuvane-na-vladeachko-mnozinstvo/>, (07.10.2024).

birlikte, vatandaşlığın sadece bireysel kazanç sağlamakla kalmayıp aynı zamanda Kuzey Makedonya'nın nüfusunu artırarak ekonomik katkı da sağlayabileceği vurgulanmıştır. Ancak bazı katılımcıların Kuzey Makedonya'yı sadece Avrupa'ya geçiş noktası olarak görmeleri ve bu ülkenin iş gücü piyasasının yeterince cazip olmadığını belirtmeleri, bu durumun karmaşıklığını ortaya koymaktadır.³¹⁶

Yukarıdaki çalışmayı referans alarak benzer sorularla Ankara'da bulunan Rumeli derneklerinin üyeleriyle yaptığımız çalışmada ise iki farklı yaklaşımla karşılaşılmıştır. Buna göre katılımcılar tarafından; Kuzey Makedonya'nın vatandaşlık yasasında yapılan değişikliğin, öncelikle Türkiye'ye göç etmiş Makedonya Türkleri için büyük bir fırsat olduğu ifade edilmiştir. Yıllar önce Türkiye'ye göç eden aileler, bu değişiklikte birlikte Makedonya'ya geri dönme ve aynı zamanda Türkiye vatandaşlıklarını koruyarak çifte vatandaşlık elde etme hakkı kazanacaklarından süreci olumlu gördüklerini açıklamışlardır. Bu yeni durumun hem bireysel hem de toplumsal düzeyde önemli avantajlar sunacağını düşünmektedirler. Çifte vatandaşlığın, iki ülke arasında sosyal, ekonomik ve kültürel köprüler kurarak, özellikle göçmen ailelerin daha geniş bir hareket özgürlüğüne sahip olmalarına olanak tanıyacağını düşünmektedirler. Türkiye ve Makedonya arasında daha kolay seyahat edebilme, çalışma ve eğitim gibi konularda elde edilen esneklikler, birçok aile için bu düzenlemeyi cazip hale getirmiştir.

Özellikle Makedonya'ya geri dönme arzusu taşıyanlar için bu düzenleme, bir nevi "yeniden köklerine dönme" fırsatı olarak değerlendirilmektedir. Türkiye'ye göç eden birçok aile, geçmişte çeşitli sebeplerle ayrılmak zorunda kaldıkları Makedonya'ya geri dönerek burada emeklilik, yatırım ya da yeni bir yaşam kurma planları yapmaktadır. Aynı zamanda, çifte vatandaşlık sayesinde çocuklarına hem Makedonya hem de Türkiye kültürlerini öğretme fırsatını elde ettiklerini ifade eden aileler, bu durumun kültürel zenginlik açısından büyük bir katkı sunduğunu belirtmektedirler. Çifte vatandaşlığa sahip olmanın, özellikle iş ve eğitim fırsatlarına erişimde önemli avantajlar sağladığını dile getirenler, bu yasayı olumlu bir gelişme olarak görmektedirler.

³¹⁶ Bahriye Eseler, A. Baran Dural, *a.g.m.*, s. 12-17.

Bu yasa değişikliği, Türkiye’ye göç eden birçok aile için kültürel kimliklerini yeniden keşfetme ve iki ülke arasındaki bağlarını güçlendirme açısından büyük bir fırsat olarak değerlendirilmektedir. Türkiye’de doğup büyüyen ve Makedonya’yla bağları kopmuş olan genç nesiller için, ifte vatandaşlık onların hem Makedon hem de Türk kimliğini sahiplenmelerini sağlayarak, iki kültür arasında bir köprü kurma şansı sunmaktadır. Birçok aile, çocuklarının her iki ülkede de vatandaşlık haklarına sahip olmalarının, onların gelecekteki eğitim ve kariyer planları açısından önemli avantajlar sunduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, ifte vatandaşlık, iki ülke arasında iş yapma imknlarını artırmakta, özellikle sınır ötesi ticaret ve yatırım olanaklarının genişlemesine katkı sağlamaktadır. Türkiye’de ticaretle uğraşan ve aslında Türkiye’de kurulu bir düzeni olan Makedonya göçmeni iş insanları, bu yeni düzenlemeyle Makedonya’daki iş fırsatlarına daha rahat erişim sağlayabileceklerini ve iki ülke arasında ticari ilişkilerin daha da güçlenebileceğini düşünmektedir.

Diğer yönden ise yasa değişikliği bazı aileler için önemli zorluklar ve olumsuz sonuçlar da doğurmuştur. Birçok aile, ifte vatandaşlık elde etmenin kimlik ve aidiyet sorunlarına yol açabileceğinden endişe etmektedir. Türkiye’ye göç eden nesiller, zaman içinde Makedonya’dan kopmuş ve tamamen Türk kimliğiyle bütünleşmiştir. Çifte vatandaşlığın, özellikle gençler için bu iki kültür arasında bir kimlik çatışmasına neden olabileceği kaygısı ailelerce dile getirilmiştir. Katılımcılar böyle bir çatışmanın, özellikle genç nesillerin kimlik bunalımına girmesine ve aidiyet duygusunu kaybetmesine neden olabileceğine vurgu yapmıştır.

Ayrıca, Makedonya’ya geri dönüş fikrinin her aile için cazip olmayacağı ifade edilmiştir. Türkiye’de ekonomik olarak belirli bir düzeye ulaşmış aileler, Makedonya’da yeniden bir yaşam kurmanın, iş bulmanın ve ekonomik açıdan ayakta kalmanın zorluklarıyla karşı karşıya kalacaklarını düşünmektedirler.

Makedonya’daki iş fırsatlarının sınırlı olması, yaşam standartlarının Türkiye’deki kadar yüksek olmaması ve bürokratik işlemler, bazı ailelerin geri dönüş kararını gözden geçirmesine neden olmaktadır. Ekonomik uyum sürecinde karşılaşılan bu zorluklar, geri dönüş fikrini bazı aileler için daha az cazip hale getirmektedir. Bu nedenle bazı aileler ifte vatandaşlık hakkını elde etse bile Makedonya’ya dönmek yerine Türkiye’de yaşamayı tercih etmektedir.

Sonuç olarak; Kuzey Makedonya vatandaşlık yasasında yapılan bu değişiklik, Türkiye'ye göç eden aileler için hem olumlu hem de olumsuz yönler içermektedir. Yasa değişikliği, çifte vatandaşlık imkânı ve geri dönüş hakkı sayesinde, Türkiye'de yaşayan Makedonya kökenli bireylerin hem kültürel bağlarını yeniden güçlendirmelerine hem de iki ülke arasında yeni fırsatlar yaratmalarına olanak tanımıştır. Ancak bu değişiklik aynı zamanda kimlik ve aidiyet sorunlarını da beraberinde getirmiş, bazı aileler için ekonomik zorlukları gündeme taşımıştır.

Bu bağlamda, yasa değişikliğinin uzun vadeli etkilerini değerlendirmek için daha fazla araştırma yapılması gerekmektedir. Özellikle çifte vatandaşlık elde eden bireylerin toplumsal entegrasyon süreçleri, ekonomik ve kültürel uyumları üzerinde daha kapsamlı çalışmalar yapılmalı, bu düzenlemenin toplumsal dinamiklere olan etkileri daha derinlemesine incelenmelidir.

5.3. Kuzey Makedonya'nın Jeopolitik Konumu ve Yansımaları

Jeopolitik konum; bir ülkenin ya da bölgenin siyasi coğrafyaya göre nerede olduğunu gösteren belirlemedir. Bu konum, coğrafi konumundan daha kapsamlı ve birçok değişkene haiz parametreler içermektedir. Bir ülkenin coğrafi konumu, sınır özellikleri, yüzölçümü, nüfusunun yoğunluğu, yeraltı ve yerüstü kaynakları, ekonomik verileri, askeri envanterinin güçlü olması gibi parametreler, o ülkenin küresel ölçekteki yerini gösterir ki bunlar jeopolitiğin en belirgin unsurlarıdır.³¹⁷ Jeopolitik tanımını “jeopolitik” ismini kullanmadan “Politik Coğrafya” kitabında açıklayan Friedrich Ratzel, “bir devletin coğrafi özelliklerinin o ülkenin siyasetiyle ilişkisi ve irtibatını inceleyen bilim” olduğunu ifade etmiştir.³¹⁸

XX. yüzyılın kendine has özelliklerine göre şekillenen jeopolitik yaklaşımlar hem I. ve II. Dünya Savaşlarına hem de Soğuk Savaş yıllarına doğrudan etki etmiştir. XX. yüzyılın son yıllarında ise bu teorik altyapı değişime uğramış ve etkisini kaybetmiştir. Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte kıtasal ve bölgesel alan hâkimiyet teori bileşenlerinde çok önemli parametre değişimleri yaşanmış, jeopolitik anlayış ve

³¹⁷ Emin Atasoy, “Bulgaristan’ın Coğrafi-Jeopolitik Konumu ve Yansımaları” *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 11 Sayı 18, 2010, s. 21-22.

³¹⁸ Sait Yılmaz, “Jeopolitik ve Jeostrateji”, *Jeopolitik Aylık Strateji Dergisi*, Cilt 8 Sayı 61, İstanbul 2007, s. 3.

yaklaşım tamamen farklı bir desene algılanmaya başlanmıştır. Yeni jeopolitik desende beşerî parametrelerin daha önemli olduğu görülmüştür. Bu görünüm kendisini kanıtlarcasına kavramsal boyutta algılanan jeopolitik kurgulamasına atıfta bulunmuş ve hem demografik yapının hem de kültür tabanlı bileşenlerin yeni jeopolitik analizin başarılı olmasının ana hatları olacağı müşahade edilmiştir.³¹⁹

Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Balkanlar'da demokratikleşme süreci başlamış ve bu süreç Balkanlar'daki ülkelerin bağımsızlık ilanıyla devam etmiştir. Her bir bağımsızlık ilanı yine bu coğrafyada yeni jeopolitik stratejileri beraberinde getirmiştir.³²⁰

Balkanlar'daki çıkarlarını korumak için özellikle Kuzey Makedonya'da barış, huzur ve istikrar olmasını elzem gören ABD, hemen hemen bütün Balkan coğrafyasındaki stratejiyi Kuzey Makedonya'nın jeopolitik konumu üzerinden kurgulamıştır.³²¹ Çünkü iki kutuplu sistemin çökmesi sonrası ideolojik paradigmlar yerini kimlik merkezli, etnik ve dini çerçevelere bırakmıştır. Haliyle bu yeni paradigma tarihsel etnik hamasetler ve çatışmalar etrafında hayat bulmuştur.³²²

Kuzey Makedonya'daki Arnavutların vakti geldiğinde “Büyük Arnavutluk Devleti'ni” kurmak istemeleri, Makedonların, Makedon milliyetçiliği üzerinden Yunanistan ve Bulgaristan üzerinde hak iddia etmesi, yine aynı refleksle Yunanistan ve Bulgaristan'ın Makedonya topraklarının kendilerine ait olduğu tezleri etnik ve dini motifler üzerinden başlayacak bir savaşın tüm bölgeye yayılacağını göstermektedir.³²³

Soğuk Savaş sürecinin diğer aktörü olan ve aktif olarak savaş sahasında bulunan Rusya ise Balkanlar'da Batı merkezli örgütleri engellemek istemektedir.

³¹⁹ Timuçin Kodaman, Haktan Birsal, “21.Yüzyıl Balkan Jeopolitiğinin Çok Boyutlu Bir Bakış Açısı ile İncelenmesi ve Türkiye'ye Etkilerinin Değerlendirilmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 19 Sayı 1, 2014, s. 50-51.

³²⁰ Nikolaos Zahariadis, “Nationalism and Small-State Foreign Policy: The Greek Response to the Macedonian Issue, *Oxford University Press*, Cilt 109, Sayı 4, Birmingham 1994, s. 661-666.

³²¹ Julie Kim, “Macedonia: Country Background and Recent Conflict”, UNT Digital Library, <https://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metacrs1899/>, (02.09.2024).

³²² İbrahim Fevzi Güven, “Revisiting Ethnic Framing in Conflicts: Challenging the Concept of Ethnic Conflict”, *Journal Of Humanity, Peace and Justice*, Cilt 1, Sayı 1, İstanbul 2024, s. 52.

³²³ Asiye Şimşek, “Makedonya'nın Nato Üyeliğinin Türkiye ve ABD Desteği Kapsamında Tartışılması”, *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, Yalova 2014, s. 29-30.

Etnik ve dini argümanlar üzerinden Avrasyacılık idealini gerçekleştirmek için milliyetçi çevreleri desteklemekte ve bu çevreler üzerinden devletleri hâkimiyetine alarak Avrupa'yı çevreleme politikası gütmektedir.³²⁴

Ukrayna Savaşı ile yeniden tartışılmaya başlanan ve uyandığı söylenen Soğuk Savaş dinamiği, Balkan ülkelerinin AB'ye katılma girişimlerini hızlandırmış ve jeopolitik olarak stratejik konumda olan Kuzey Makedonya'nın AB'ye tam üye olmasının bölgesel ve küresel anlamda önemini artırmıştır.³²⁵ Ancak Kuzey Makedonya'nın özellikle doğalgaz arzında %100 olarak Rusya'ya bağımlı olması yine iki kutup arasında sıkışması anlamına gelmektedir. Ayrıca bu durum tüm dünyada olduğu gibi petrol ve doğalgaz başta olmak üzere gıda fiyatları üzerinde de ciddi artışa sebep olduğundan Kuzey Makedonya yüksek enflasyona ve hayat pahalılığına maruz kalmıştır.³²⁶

5.3.1. Kuzey Makedonya'nın Göçmen/Mülteci Politikası

Balkanlar, Kıta Avrupası'nın bir uzantısı olarak, ekonomik ve siyasi açılardan Ortadoğu ile Asya'ya açılan stratejik bir kavşak konumundadır. Bu durum, bölgenin AB için önemini artırmaktadır. Jeostratejik ve reel ilişkiler bağlamında incelendiğinde, etnopolitik ve dini hassasiyetlerin yüksek seviyede olduğu anlaşılmaktadır. Uzun yıllar komünizm etkisi altında kalmış olan Balkanların, günümüzde AB'nin dikkatini çekmesinin nedenleri arasında bu tarihsel arka plan yer almaktadır. Bulgaristan, AB'ye katılan görece yeni bir üye olarak, eski ve yeni sistem arasında geçiş sürecini büyük ölçüde sorunsuz bir şekilde gerçekleştirmiştir. Ancak Makedonya, Bosna-Hersek ve Sırbistan gibi Yugoslavya'nın dağılmasından sonra özgürlüğünü kazanan devletlerdeki yüksek gerilimli atmosferin devam ettiği gözlemlenmektedir. Bu durumun, ekonomik geri kalmışlık ve sosyal kalkınmanın yavaşlamasına neden olduğu, dolayısıyla göç trendlerini etkilediği değerlendirilmektedir. AB genişlemesinin son döneminde,

³²⁴ Gamze Arşimen, Volkan Tatar, "Batı Balkan Devletleri ve Avrupa Birliği Genişlemesine Etkisi", *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 11, Sayı 1, 2022, s. 217.

³²⁵ "Russia and The Western Balkans Geopolitical Confrontation, Economic Influence and Political Interference, *Europen Parliament*, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/747096/EPRS_BRI\(2023\)747096_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/747096/EPRS_BRI(2023)747096_EN.pdf), (02.09.2024).

³²⁶ Çağdaş Duman, a.g.m., s. 125-130.

potansiyel aday ülkeler "geri" olarak nitelendirilmekte ve kaynak ülke olarak tanımlanmaktadır. Eski kurucu üyeler tarafından belirlenen "her yeni katılım, üye için koşulsuz bir tam üyelik anlamına gelmez" yaklaşımı, beşinci genişleme paketinde de tekrar etmiştir.³²⁷

Orta ve Doğu Avrupalı aday ülkeler, ekonomik ve siyasi açıdan farklı sistemlerden gelmektedir. Beşinci genişleme sürecini önceki genişlemelerden ayıran bir diğer önemli unsur, yeni üyelerin büyük bir kısmının planlı ekonomilerden pazar odaklı sistemlere geçiş sürecinde olmalarıdır. Bu ülkeler, AB'ye katılım çabalarının yanı sıra, aynı zamanda kapsamlı ve zorlu ekonomik reformları hayata geçirmek zorunda kalmışlardır.³²⁸

Sermaye ve emek hareketlerine dair "sermaye nerede daha nadir/değerli ise oraya akar" kuralı gereğince, sermayenin doğuya, emeğin ise batıya doğru akması beklenmektedir. Frontex verilerine göre, 2013 yılında AB'ye yasadışı yolla giriş yapan göçmen sayısı 107 bin iken, AB içinde yasadışı bulunan göçmen sayısı yaklaşık 345 bin civarındadır. Genişleme ve olası üyelik konularında en önemli tartışmalardan biri, yeni üyelerden eski üyelere doğru bir göç dalgasının olup olmayacağıdır. Bu konudaki endişeler derin bir şekilde mevcuttur.³²⁹

Mevcut istihdam piyasası sorunlu olan AB içerisinde, yeni üyeliklerin işsizlik sorununu daha da derinleştireceği, genişleme karşıtlarının temel argümanını oluşturmaktadır. Bireysel göç kararlarının "beklenen fayda-maliyet" hesaplaması üzerinden alındığı düşünülürse, doğu ile batı arasında, AB üyeliği ile birlikte göçün artacağı öngörülmektedir. Ayrıca, serbest dolaşımın başlamadığı yeni üye (kaynak) ülkelerden, AB sınırları içindeki müreffeh devletlere doğru yasal olmayan yollarla bir göç akımının gerçekleşeceği düşünülmektedir. Ancak, zamanla doğu bölgelerindeki

³²⁷ İlyas Sözen, Fatih Çam, Volkan Öngel, "Avrupa Birliği Göç İlişkileri: Makedonya Odaklı Bir Analiz", *International Conference On Eurasian Economies*, Üsküp 2014, s. 4.

³²⁸ Cengiz Dinç, Avrupa Birliği'nin "Beşinci Genişleme Süreci: Ekonomik ve Siyasi Boyutlar", *Ege Akademik Bakış*, Cilt 12, Sayı 1, İzmir 2012, s. 79.

³²⁹ Lorenzo Bini Smaghi, "Why Enlarge The EU? A Look At The Macroeconomic Implications", *The International Spectator*, Cilt 37, Sayı 2, Roma 2002, s. 51-63.

bu yeni ülkelerde artan ticaret, istihdam artışı, ihracat ve yabancı yatırımlar gibi etkenler nedeniyle göç olgusunun azalacağı tahmin edilmektedir.³³⁰

Son göç raporlarına göre, dünya genelinde yaşanan göç miktarının üçte biri AB ülkelerine gerçekleşmektedir. AB'nin genişlemesinin göç etkilerine dair otuzdan fazla çalışma yapılmış olup, bu çalışmaların çoğu Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinden AB'ye uzun vadede %2 ila %4 oranında bir göç potansiyeli öngörmektedir. Bu süreçte, 15 yıl içinde net göçmen sayısının yaklaşık 3 milyon kişi olacağı tahmin edilmektedir. Bu sayı, 2020 projeksiyonlarına göre eski AB ülkelerinin çalışabilir genç nüfusunun yaklaşık %1,2'sine tekabül etmektedir. Tamamen sınırsız bir iş gücü hareketliliği varsayımı altında yapılan kısa vadeli tahminlere göre, genişlemenin ilk yıllarında yıllık göç akışının 300 ila 350 bin kişi civarında olacağı öngörülmektedir.³³¹

Mülteci grupların Balkanlar üzerinden Avrupa'ya geçiş güzergâhında bulunan Kuzey Makedonya, göç politikasını AB'nin tutumuna göre değerlendirmektedir. Her ne kadar sınırlarına tel çekmiş olsalar da bu durum düzensiz göçmenlere yöneliktir.³³² AB'nin ihtiyacı olan ekonomik göçmenler ise BM yetkililerinin sürece dâhil olması sonrası ülkeye giriş yapmıştır.³³³

Düzensiz göçmen konusu dışında Kuzey Makedonya, yıllık ortalama 5.000 yabancıya çalışma vizesi vermektedir ancak ülkedeki gayri resmi yabancı işçi sayısının bu rakamın oldukça üzerinde olduğu tartışılmaktadır. Özellikle inşaat, imalat ve tekstil sektörleri ile yemek hizmetleri alanında faaliyet gösteren yerli iş insanları, iş gücü sıkıntısının ciddi bir sorun haline geldiği konusunda uyarıda bulunmaktadırlar. Bu durum, ülkenin ekonomik gelişimi üzerinde olumsuz etkilere yol açma potansiyeline sahip bir tehdit olarak değerlendirilmektedir.

³³⁰ Margit Kraus ve Robert Schwager, "EU Enlargement and Immigration", *Journal of Common Market Studies*, Cilt 42, Sayı 1, Oxford 2004, s. 167.

³³¹ European Commission, Bureau Of European Policy Advisers, "Enlargement, Two Years After: An Economic Evaluation", *European Economy Occasional Papers*, Brussels 2006, s. 79.

³³² "Makedonya'ya Dayanan Göçmenlerin Yüzde 80'i Suriyeli", *Euronews*, <https://tr.euronews.com/2015/08/25/makedonya-ya-dayanan-gocmenlerin-yuzde-80-i-suriyeli>, (04.10.2024).

³³³ "Ekonomik Göçmenlerden Sığınmacılara 'Makedonya'ya Geçiş İzni", *Sputnik Türkiye*, <https://anlatilaninotesi.com.tr/20151205/yunanistan-makedonya-idomeni-siginmaci-gocmen-1019488475.html>, (04.10.2024).

Konuyla ilgili Başbakan Dimitar Kovačevski (2022-2024), üretim sektörlerinde uzun süredir yaşanan iş gücü sıkıntısına dikkat çeken sanayi odalarının uyarılarına istinaden, diğer ülkelerden iş gücü ithalatına yönelik daha geniş kapsamlı kotaların belirlenmesi konusunu tüm paydaşlarla görüşeceğini ifade etmiştir. Kovačevski, AB üyeliği hedefinin yanı sıra, toplum olarak farklı ülkelerden iş gücü ithalatını daha ciddi bir şekilde değerlendirme zamanının geldiğini vurgulamıştır.³³⁴

Kuzey Makedonya'nın Ekonomiden Sorumlu Başbakan Yardımcısı Fatmir Bitici, OECD Güneydoğu Avrupa Birimi tarafından Üsküp'te düzenlenen "Batı Balkanlar'dan İşgücü Göçü" konulu forumda yaptığı konuşmada, ülkesinden yurt dışına göçün devam ettiğini ve yerel iş gücünün giderek azaldığını dile getirmiştir. Bitici, son dönemde Türkiye'den Kuzey Makedonya'ya çalışmak üzere çok sayıda işçinin geldiğini belirterek, göçün ülkenin en büyük sorunlarından biri olduğunu vurgulayarak aslında ekonomik göçmenlere ihtiyaçları olduğunu da ifade etmiştir.³³⁵

Son on yıllık nüfus hareketleri incelendiğinde ülkedeki gençlerin ve kalifiye personellerin Avrupa ülkelerine göç ettikleri gözlemlenmiştir. Dolayısıyla hem gelir-gider dengesi hem de çalışabilir nüfusun azalması sonrası emekli sayılarındaki artış yakın gelecekte ülke ekonomisini derinden etkileyecektir. Sırf bu dengesizlikten dolayı dahi Kuzey Makedonya siyasetleri arasında ekonomik göçmenlerin ülkeye alınarak bu dengesizliğin giderilmesi meselesi tartışılmaktadır.³³⁶

Sonuç olarak, AB'ye giriş için tüm şartları zorlayan ve tercih edilebilmek için argümanlarını çeşitlendirmek isteyen Makedon yetkililer için ekonomik göçmenler bir fırsat olarak görülmektedir. Kazan-kazan mantığı yine göçmen politikasının bir başka yönü olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuzey Makedonya, düzensiz göçle mücadele

³³⁴ “Ковачевски: Државата да размислува посериозно за увозот”, *Слободен Печат*, <https://www.slobodenpecat.mk/tr/kovachevski-drzhavata-mora-poseriozno-da-razmisli-za-uvozot-na-rabotna-sila/>, (04.10.2024).

³³⁵ Üsküp Ticaret Müşavirliği, “Makedonya'dan Yurt Dışına Göç Artış Gösteriyor”, <https://dtybs.ticaret.gov.tr/blog/post/15302/>, (04.10.2024).

³³⁶ “Работоспособно население кое ќе ги финансира пензиите, главен предизвик во иднина”, *ТЕЛМА*, <https://telma.com.mk/2024/08/18/rabotosposobno-naselenie-koe-ke-gi-finansira-penziite-glaven-predizvik-vo-idnina/>, (04.10.2024).

etmekle birlikte kendi iş gücü ve çalışabilir insan kaynağını oluşturmak adına göçmen meselesine ekonomi politik üzerinden bakmaktadır.

5.4. Boşalan Türk Köylerinin Jeopolitik Önemi ve Yeniden Nüfuslandırılması

Makedonya, stratejik coğrafi konumu ve barındırdığı çeşitli geçiş güzergâhları sebebiyle tarih boyunca Romalılar, Gotlar, Hunlar, Slavlar ve Türkler tarafından önemli görülmüş ve bu imparatorlukların hedefinde olmuştur. Bazı araştırmacılarca bu devletlerin dışında Avarların, Bulgarların, Oğuzların, Kumanların ve Peçeneklerin de Makedonya topraklarında hüküm sürdüğü ifade edilmiştir.³³⁷ Aynı zamanda Makedonya'nın "jeopolitik çatışma" kuşağının üzerinde yer alması sebebiyle birçok imparatorluk bu topraklarda hüküm sürmüştür. Makedonya, coğrafi konumunun getirdiği itibarla stratejik kesişme noktası olarak ön plana çıkmıştır.³³⁸

Batısında Arnavutlar, kuzeyinde Sırp, doğusunda Bulgarlar ve güneyinde Yunanlar yer almaktadır. Hal böyle olunca Balkanlar'ın en büyük dört temel etnik grubunun ortasında yer alması ve bu grupları kendi bünyesinde barındırmasının yanı sıra etnik çeşitliliğe sahip olması hem kendi içinde avantaj hem de bölgedeki diğer ülkelerin etnik temelli hedefi haline geldiğinden dezavantajlı bir ülke olarak varlığını sürdürmektedir.³³⁹

Genel olarak Balkanlar özellikle Batı ülkeleri tarafından yeni bir söylem ile "Güneydoğu Avrupa" olarak tanımlanmaktadır ve bu yönüyle Avrupa için Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlayan köprü niteliğindedir. Başka bir yönüyle de Akdeniz'e kadar uzanan koridorun geçiş güzergâhı olduğundan küresel ve bölgesel güçlerin mücadele alanını oluşturmaktadır.³⁴⁰ Balkanlar'ın bu jeopolitik ve stratejik konumu Orta ve Doğu Avrupa'da yaşanan savaşlarda hem bir set hem de taarruza geçen taraflar

³³⁷ Reyhan Rafet Can, "Nüfus Miktarları Bakımından Kuzey Makedonya'da Türklerin Yaşadığı Şehirler Üzerine Bir İnceleme", *Turkish Studies-Social Sciences*, Sayı 15(6), Üsküp 2020, s. 2884.

³³⁸ Mehmet Seyfettin Erol, "Makedonya Sorununun Temel Dinamikleri", *Balkanlar El Kitabı*, Cilt 2 Çağdaş Balkanlar, (der.) Osman Karatay ve Bilgehan A. Gökdağ, Vadi Yayınları, Ankara 2007, s. 247-255.

³³⁹ Levent Ürer, "Kimlik Tartışmalarında Politik Bir Özne Olarak Makedonya", *Türkiye-Makedonya İlişkileri*, (ed.) Yeliz Okay ve Tuncay Babalı, Doğu Kitapevi, İstanbul 2012, s. 80.

³⁴⁰ İhsan Gürkan, "Jeopolitik ve Stratejik Yönleriyle Balkanlar ve Türkiye Geçmişin Işığında Geleceğe Bakış", *Balkanlar İçinde*, (ed.) İsmail Sosyal, Eren Yayınevi, İstanbul 1993, s. 259.

için avantaj sağlamıştır. Bununla birlikte Avrupa ülkelerinin Akdeniz ve Ortadoğu’da etkili olması yine Balkanlar’daki güçleriyle doğru orantılıdır.³⁴¹

Soğuk Savaş ikliminin diğer kutbu olan Rusya açısından bölgenin önemi Rusya tarihinin kesintisiz her döneminde stratejik önemi haiz olmasıdır. Balkanlar, Karadeniz ve Akdeniz’e ulaşmak için bir geçiş güzergâhını teşkil etmesi bir tarafa, önemli ticaret yollarını barındırması açısından da Rusya için cazibe merkezidir. Ayrıca etnik temelli tartışmalarla birlikte din ve mezhep aidiyetleri Rusya’nın Balkanlar’da hak iddiasının temel unsurlarını kurgulamıştır. Bu idealler ışığında Rusya, Balkanlar’da Rus İmparatorluğu kurma hayallerini süslemiştir.³⁴²

Türkiye açısından Balkanlar sadece coğrafi değil aynı zamanda siyasi, kültürel, tarihi ve insani anlamda stratejik öneme sahiptir. Gerek Osmanlı öncesi Türklerin bölgedeki varlığı gerek Osmanlı dönemi gerekse Osmanlı sonrası günümüze kadar ulaşan insan varlığı yönleriyle Balkanlar her zaman ana gündem maddesi olmuştur. Türkiye’nin Avrupa ile bağlantısının sağlanmasından İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının güvenliğine, hava ve kara savunmasının hattında bulunmasına ve ticaret yollarının kavşak noktasında olmasına kadar her alanda bu stratejik konum Türkiye’nin olmazsa olmazlarındadır. Tüm bu gerekçelerin çıkış noktasına tarihi ve kültürel bağların eklenmesi ayrıca önemli bir unsurdur ve Balkanlar bu yönleriyle hayati bir önemi taşımaktadır.³⁴³ Hatta Rus jeopolitik araştırmacısı Dugin, “Türkiye’nin Osmanlı mirasını takip ettiğini, Anadolu hinterlandını Tuna’ya kadar uzatan güney-kuzey yolu üzerinden geçmişte olduğu gibi hem bugün hem de gelecek yıllarda gerek kültür kodlarından gerekse Balkan ülkeleri üzerindeki etkileşiminden dolayı jeopolitik ilgi alanı olarak gördüğünü” vurgulamıştır.³⁴⁴

Türkler, özellikle Osmanlı hâkimiyeti sonrasında Vardar Irmağı’nın iki yakasına iskân edilmek suretiyle Makedonya’ya yerleşmişlerdir. Selânik’ten başlayıp Üsküp’e kadar devam eden bu hat için “Türk Vardar Kuşağı” adı verilmiştir. Osmanlı Devleti’nin Makedonya’dan çekilmesi ve bu çekilmeyi takip eden göç dalgalarından

³⁴¹ Hasret Çomak, “Balkanlar ve Bosna-Hersek’in Jeopolitiği”, *Uluslararası Balkan Kongresi*, TASAM, İstanbul 2008, s. 227.

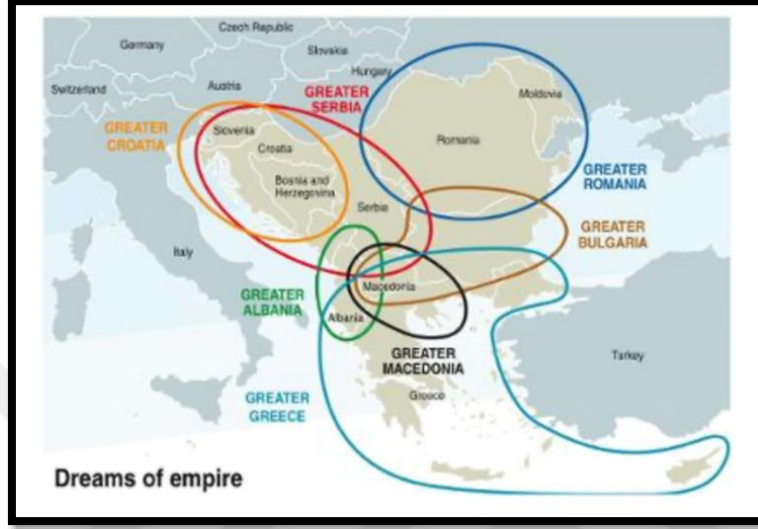
³⁴² Erjada Progonati, “Rusya’nın Balkanlar Politikası”, (ed.) Osman Karatay, Mehmet Seyfettin Erol, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 45, Ankara 2015, s. 112.

³⁴³ Halil Kurt, Ayşe Yazar, “Balkan Yarımadasının Jeopolitiği”, *IBANESS Konferans Serisi I*, (ed.) Dimitar Kirilov Dimitrov, Dimitar Nikoloski, Rasim Yılmaz, Tekirdağ 2018, s. 439.

³⁴⁴ Aleksandr Dugin, *Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım*, Küre Yayınları, İstanbul 2010, s. 21-22.

Kuzey Makedonya topraklarında sahiplik ve hak iddiasında bulunmuşlardır. Bu hak iddiaları günümüze kadar devam eden ciddi kırılmalarla devam etmektedir.³⁴⁸

Harita 8: Balkanlar’da İmparatorluk/Büyük Devlet Hayalleri³⁴⁹

Makedonya, Yugoslavya’dan ayrılıp Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti adıyla ve 25.713 km²’lik yüzölçümüyle bağımsızlığını ilan etmiştir. Ancak isminde geçen “Makedonya” adından dolayı Yunanistan’ın sert tepkisine maruz kalmıştır. Yunanistan, kendi topraklarında yer alan Ege Makedonyası’na karşı yayılmacı bir politika olarak gördüğü bu isim sebebiyle uluslararası alanda Makedonya devletine yaptırım uygulamıştır. Dahası Makedonya devleti için “Makedonya Yunan’dır” tezini her alanda savunmuştur.³⁵⁰

Bulgaristan ise Makedonların Helenleştirilmiş Bulgar olduklarını iddia ederek Makedonya topraklarında söz sahibi olmaya çalışmaktadır.³⁵¹ Sırf bu tezleriyle dahi günümüz Kuzey Makedonya Cumhuriyeti’ne uluslararası alanda yaptırım uygulamakta ve Avrupa Birliği’ne giriş başta olmak birçok alanda engel olmaktadır.

³⁴⁸ Esra Karlıova Soysal, Sevcan Yıldız, “Makedonya Sorununun Konstrüktivizm Bağlamında Değerlendirilmesi”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1, 2021, s. 114.

³⁴⁹ Philippe Rekacewicz, “Dreams Of Empire”, *Le Monde Diplomatique*, 2008, <https://mondediplo.com/maps/dreamsofempire/>, (19.11.2023).

³⁵⁰ Cenk Özgen, “Balkanlar’da Güvenliğe Yönelik Bir Tehdit: Yunanistan-Makedonya Anlaşmazlığı”, *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 25, Bursa 2013, s. 335-336.

³⁵¹ Paul Antonopoulos, “Why will Bulgaria veto North Macedonia’s EU accession when it did not block its NATO membership?”, *Greek City Times*, <https://greekcitytimes.com/2020/11/04/bulgaria-north-macedonia-eu-nato/>, (06.09.2024).

Bulgaristan Başbakanı Kiril Petkov, Bulgaristan'ın Makedonya'dan talepleri karşılanmadığı sürece bu vetoya devam edeceğini yine bu çerçevede açıklamıştır.³⁵² Ancak Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesi sonrası bu veto kararı kaldırılmıştır.³⁵³ Bunun üzerine AB'ye giriş şartları ve müzakerelerin devamı için Bulgar unsurların Makedonya'nın kurucu halkı olarak kabul edilmesi önerilmiş ve bu öneri Kuzey Makedonya yönetimi tarafından meclise sunulmuştur.

Kuzey Makedonya Başbakanı Kovačevski'nin "Bulgar unsurların "kurucu halk olarak" kabul edilmesinden sonra AB tarafından yeni bir veto olmayacağını ve kısa süre içerisinde Kuzey Makedonya'nın AB'ye tam üye olarak kabul edileceğini" açıklaması tarafların duruşunu ortaya koymuştur. Kovačevski, duruma tahammül etmek için sadece Bulgarları değil, Karadağlı, Sırp, Ulah, Boşnak ve Mısırlıların³⁵⁴ (Romanlar hem çingene imajını değiştirmek hem de Arnavut baskısından kurtulmak için kendilerini Mısırlı olarak tanımlayarak hayatta kalma stratejisi geliştirmiştir) da kurucu halk olarak kabul edileceğini açıklamıştır. Yasa kabul edildiğinde Bulgaristan, Makedonya'da 500.000 ila 700.000 arasında kurucu halk nüfusu elde edecek ve ciddi bir azınlığa sahip olacaktır.³⁵⁵

Sırbistan, Makedonya topraklarında etnik temelli değil tarihsel sebeplere dayanan hak iddiasıyla Makedon bölgesinin Orta Çağ Sırp devletinin parçası olduğunu savunmakta ve Büyük Sırbistan hayalinde bu bölgeyi de haritalandırmaktadır.³⁵⁶

Arnavutlar, Kuzey Makedonya'da siyasal ve hukuki düzenlemelerin hepsinde söz sahibi olmuştur. Kozmopolit yapısından dolayı etnik çeşitliliğe haiz Kuzey Makedonya'da bu anlamda Arnavutlar tehlikeli azınlık olarak görülmektedir. Özellikle Kosova Savaşı'ndan hemen sonra bu tehlike Kuzey Makedonya'da daha çok hissedilmiş ve görülmüştür.³⁵⁷ Arnavut unsurların özellikle daha önceden sahip

³⁵² Çağdaş Duman, *a.g.m.*, s. 125

³⁵³ "Bulgaristan, Kuzey Makedonya'nın AB Üyeliği Önündeki Veto Engelini Kaldırdı", *Euronews*, <https://tr.euronews.com/2022/06/24/bulgaristan-kuzey-makedonyanın-ab-uyeliği-onundeki-veto-engelini-kaldirdi>, (18.11.2023).

³⁵⁴ Serap Yolcu Yavuz, "Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nde Etnik Azınlık Olarak Romanlar", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 11, Sayı 2, s. 13.

<https://www.esbadergisi.com/index.php/en/volumes/column-d-en/number-21>, (17.05.2024).

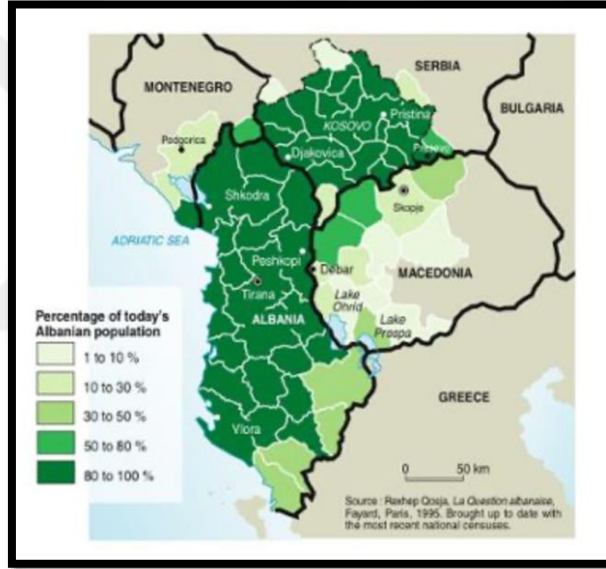
³⁵⁵ Savaş Hoştaş, "Kuzey Makedonya'nın AB İçin Etnik Dönüşümü", *Çorum Hakimiyet Gazetesi*, <https://www.corumhakimiyet.net/kuzey-makedonyanın-ab-icin-etnik-donusumu>, (11.11.2023).

³⁵⁶ Kemal H. Karpat, *a.g.e.*, s. 43.

³⁵⁷ Seda Adiloğlu Eklemezler, *a.g.m.*, s. 8-9.

oldukları coğrafyaların tümünde Büyük Arnavutluk'u kurma idealleri hem self-determinasyon ilkesi üzerinden hem de savaşlar yöntemiyle hayata geçirilmek istenmektedir. Bu isteklerini kendilerini İliyalıların torunları olarak görerek tarihsel plandan hareketle planlamaktadırlar. Haliyle Kosova'nın tamamının, Sırbistan'ın bir bölümünün ve Makedonya'nın Kalkandelen, Kumanova, Gostivar, Struga şehirlerinin ve başkent Üsküp'ün bir kısmının kendilerine ait olduklarını düşünmektedirler. Adı geçen bu ülke ve şehirleri birleştirerek Büyük Arnavutluk'u kurarak tek egemen güç olmayı hayal etmektedirler.³⁵⁸

Harita 9: Arnavutlar İçin Hangi Sınırlar (Büyük Arnavutluk Hayali)³⁵⁹

Türkiye, Kuzey Makedonya'nın bütünlüğüne ve güçlü bir devlet olmasına her platformda destek vermiştir. Bunun en önemli nedeni Kuzey Makedonya'da var olan Türklerdir. Türkiye, özellikle Kuzey Makedonya'da yaşayan Türklerin korunmasını, barış içerisinde yaşamalarını bölge politikası olarak değerlendirmektedir. Tarihsel bağların bugün kültürel bağ olarak devam etmesi Türkiye'nin dış politikasında önemli bir yere sahiptir. Balkanlar'da meydana gelebilecek herhangi olumsuz bir durumun Türkiye'yi doğrudan etkileyeceği ilân edilmiştir. Dolayısıyla Kuzey Makedonya

³⁵⁸ Eljada Progonati, "Etnik Arnavutların Arnavutluk Dış Politikasında Etkisi", (ed.) Osman Karatay, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı 37, Ankara 2013, s. 163.165.

³⁵⁹ Philippe Rekacewicz, "What borders for Albania?", *Le Monde Diplomatique*, 2008, <https://mondediplo.com/maps/albania>, (18.11.2023).

özelinde Balkanlar'daki Türk varlığı Türkiye'nin jeopolitik okumalarının başlıca maddelerinden birisidir.³⁶⁰

Tüm bu gerekçelerin yanı sıra Makedonya'da yaşayan ve azınlıklar olarak sınıflandırılan insanların Makedonya devletine aidiyetleri hususunda sorunları oldukları gözlemlenmiştir. Türklerin de dâhil olduğu Müslüman nüfus da kendisini Makedonya vatandaşı olarak gören ve görmeyenler olarak ayrılmaktadır. Kaldı ki ülkenin hemen her yerinde Makedonya bayrağından daha fazla Arnavut ve Türk bayrakları asılmakta ve bu bir kimlik ilanı anlamı taşımaktadır. Zaten Makedonya Anayasası'nın %20'lik nüfus yoğunluğunun olduğu yerlerde azınlıkların kendi anadillerini resmî dil olarak kullanmalarına ve aidiyet hissettikleri ülkelerin bayraklarını resmî dairelere asmalarına olanak sağlamasında bu aidiyetsizliğin yarattığı krizleri engellemek olduğu tarihi tecrübelerle sabittir.³⁶¹

Diğer taraftan tüm bu olumsuzluklara rağmen Makedonya Türkleri bir bütünleşme çabası içerisinde kendilerini yaşadıkları toprakların vatandaşı olarak görmüşler ve Makedonya'nın birliği ve bütünlüğü için çaba sarf etmişlerdir. Örneğin 1991 yılında Makedonya bağımsızlık girişiminde Arnavutlar süreci boykot ederken, Türkler kayıtsız ve şartsız destek vermişlerdir. Bu tavırdan dolayı Makedonlar tarafından Türkler, “Sadık Azınlık veya Sadıklar” olarak isimlendirilmişlerdir.³⁶²

Bu bütünleşme ve kendilerini bulundukları ülkenin asli unsuru olarak görme hususuyla ilgili olarak Avrupalı Türk Demokratlar Birliği (UETD) Başkanı Salih Utaş, Anadolu Ajansı'na (AA) yaptığı açıklamada; “*Makedonya'da asli unsur olarak 100 bin civarında Türk bulunmaktadır. Bugün Avrupa'ya baktığımız zaman en erken gitmiş vatandaşımız 70 yıldır orada. Dolayısıyla vatandaşlarımız, diasporamız hala kendini oraya göçmüş, sonradan gelmiş hissediyor. Lakin Makedonya'ya baktığımızda 500 yıldır burada yaşayan Türkler, kendini buralı hissediyor. Dolayısıyla 100-200 yıl sonra Avrupa'daki diasporamızın Makedonya'dan öğreneceği, alacağı çok tecrübeler var. Biz UETD Makedonya olarak işte 500 yıldır burada yaşayan Türklerin*

³⁶⁰ T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye-Kuzey Makedonya İlişkileri”, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-makedonya-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri-.tr.mfa> , (06.09.2024).

³⁶¹ Eyüp Kıl, “Makedonya'da Evlâd-ı Fatihân Torunları (Sorunlar-Çözüm Önerileri), *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, Sayı 11, İstanbul 2022, s. 203-204.

³⁶² Cüneyt Yenigün, “Balkanlar'da Otokton Türk Varlığı”, *Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi*, s.508, https://tasam.org/Files/Icerik/File/_b2cb0d70-18bb-41d2-81e7-e3eaccadd266.pdf, (17.05.2024).

tecrübelerini Avrupa'ya da aktarma konusunda çalışmalar yürüteceğiz. Bu anlamda Makedonya çok önemli." diyerek bu bakış açısına dikkat çekmiştir.³⁶³

Yapılan bir çalışmada Makedonya'da yaşayan Türklere, “Size göre ve sizin için memleketiniz Türkiye mi yoksa Makedonya mı? Neden?” ve “Kendinizi Türk olarak mı yoksa Makedon olarak mı görüyorsunuz? Lütfen açıklayınız” soruları sorulmuş ve verilen cevaplarda katılımcılar genel olarak kendilerini Türk olarak gördüklerini, anavatanlarının Türkiye olduğunu ancak memleketlerini Makedonya olarak gördüklerini ifade etmişlerdir.³⁶⁴

AB'ye giriş sürecinde olan ve fasılların devam ettiği Kuzey Makedonya, AB'nin genişleme için belirlediği kriterleri yerine getirmeye çalışmaktadır. Bu kriterlerin içerisinde refah seviyesindeki eşitsizliğin en aza indirilmesi, ortak pazar anlayışının güçlendirilmesi, istikrarın sağlanması, demokrasinin yerleşmesi, hukukun üstünlüğü gibi parametreler belirlenmiştir. Dolayısıyla hem insan haklarının ön plana çıktığı hem de işleyen bir pazarın bulunması AB'nin öncelik verdiği öncelikleri arasındadır. Bu kriterler üç sütunlu bir tasarım halinde müzakerede bulunan ülkelere sunulmuş ve yerine getirmeleri istenmiştir. Birinci sütunda; siyasi kriterler (demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü vb.), ikinci sütunda; ekonomik kriterler (işleyen bir pazar, rekabet alanı, refah seviyesini yükseltecek girdiler vb.) ve üçüncü sütunda; ortak pazar, ortak para politikası yer almıştır.³⁶⁵

Siyasi kriterler arasında sayılan geçmişte siyasi sorunların ya da insan haklarına dayanan sorunların çözülmesi meselesinin ana arterlerinden birisi 1950 sonrası göçe zorlanan ve vatandaşlık hakları ellerinden alınan Türklere'dir. Henüz AB'ye üye olmayan Kuzey Makedonya'yı uluslararası alanda bu sorunun çözümüne zorlamak ve ikna etmek son derece önemlidir. Çünkü 1955 tarihli “Yunan Vatandaşlık Yasası'nın” 19. maddesi benzer bir süreci kapsamış ve göç eden Türk azınlığın vatandaşlık haklarını kaybetmesine sebep olmuştur. Yasanın uygulanması ile birlikte

³⁶³ Salih Utaş, “Avrupa'daki Diasporamızın Makedonya'dan Öğreneceği Çok Şey Var”, *Anadolu Ajansı*, Röportaj: Furkan Abdula, Üsküp 2018, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/avrupa-daki-diasporamizin-makedonya-dan-ogrenecegi-cok-tecrubeler-var-/1099469>, (17.05.2024).

³⁶⁴ Elena Timcheva, *Kültürlerarası İletişim: Makedonya'da Yaşayan Türkler ve Makedonlar Arasındaki İletişim*, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basın ve Yayın Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Danışman: Prof. Dr. Ömer Özer, Eskişehir 2017, s. 80-81.

³⁶⁵ Christophe Hillion, “Copenhagen Criteria and Their Progeny”, (ed.) Christophe Hillion, *EU Enlargement*, Hart Publishing, Oxford 2004, s. 1-2.

60.000 Türk vatandaşlık hakkını kaybetmiş ve geriye dönülmez şekilde süreç işletilmiştir. Yunanistan'ın AB'ye üye olmasıyla bugün bu durum baskı unsuru olmaktan da çıkmıştır. Hatta Yunanistan'ın 1998 yılı itibariyle ilgili yasayı uygulamaktan vazgeçmesine rağmen 60.000 Türk hala vatandaşlıklarını geri alamamıştır.³⁶⁶

Hâliyle AB süreci devam eden ve çözmesi gereken bir siyasi sorun olan Türk azınlığın meselesi için Kuzey Makedonya'ya baskı yapılmalı ve Yunanistan'ın uyguladığı sürecin akıbeti tekrar yaşanmamalıdır. Kaldı ki Harita 7'de gösterilen Türk köylerinin yeniden nüfuslandırılması hem Türkiye'nin güvenliği hem de Kuzey Makedonya'nın sınır güvenliği için stratejik öneme sahiptir.

Türkiye'nin Yunanistan ile olan 212 km'lik kara sınırı Meriç Nehri ile tahditlenmiş ancak bu sınır, Türkiye'ye herhangi bir savunma avantajı sağlamamıştır.³⁶⁷ Daha önemlisi Yunanistan, Türkiye ile olan rekabetinde AB'den talep ettiği desteği alamadığını öne sürerek ABD ile yakınlaşmış ve ABD'ye yeni bir üs kurması için Dedeağaç'ın tüm hukuki statüsünü çiğneyerek yer tahsis etmiştir. ABD'nin, Rusya rekabetinde Akdeniz'de var olmak istemesi bir yana, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de ABD politikalarına itiraz etmesi “kazan kazan” kurgusuyla Yunanistan'da üs kurma kararını kolaylaştırmıştır. Dedeağaç'ın karşılıklı güvenlik anlaşması gereği silahtan arındırılmış olması gerekirken böyle bir üssün kurulması Yunanistan'a avantaj sağlamış ve Türkiye'nin saldırı refleksini engellediği gibi savunma doktrininde güncelleme yapması gerektiğini ortaya çıkarmıştır.³⁶⁸

Türkiye'nin sınır güvenliği için yeni paradigmasının sınır ötesinde hedefleri imha etme olduğunu ifade etmiştik. Trakya sınırının güvenliği için de bu doktrinde yapması gereken güncelleme Yunanistan'ın kuzeyini işaret etmektedir. Harita 10'da numaralandırılan bölümlerden özellikle 5 numaralı alan kritik öneme sahiptir. Dedeağaç'ın tüm hukuki statüsü göz ardı edilerek buraya kurulan ABD üssü,

³⁶⁶ Serdar Çakmak, “Batı Trakya Türk Azınlık Sorunu ve Vatansızlık Statüsü”, *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, Cilt 8, Sayı 61, İstanbul 2022, s. 1253.

³⁶⁷ Ercan Kazel, Mehmet Bayartan, “Siyasi Coğrafya Açısından Türkiye'nin Sınır Güvenliği: Batı Kara Sınırları”, *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, Tokat 2021, s. 208-209.

³⁶⁸ Nurşin Ateşoğlu Güney, “Yunanistan'daki ABD Üsleri: Yeni Çevreleme Stratejisinin Handikapları”, *Kriter Dergisi*, SETA Yayınları, Yıl 5, Sayı 56, İstanbul 2021, <https://kriterdergi.com/dis-politika/yunanistandaki-abd-usleri-yeni-cevreleme-stratejisinin-handikaplari>, (15.10.2024).

Rusya'nın Ukrayna müdahalesi sonrası bir güvenlik ya da savunma hattı olarak ilan edilse de bu durum Türkiye sınırlarını tehdit eder nitelikte bir girişimdir.³⁶⁹

Harita 10: Kuzey Yunanistan'ın Fiziki Yapısı³⁷⁰

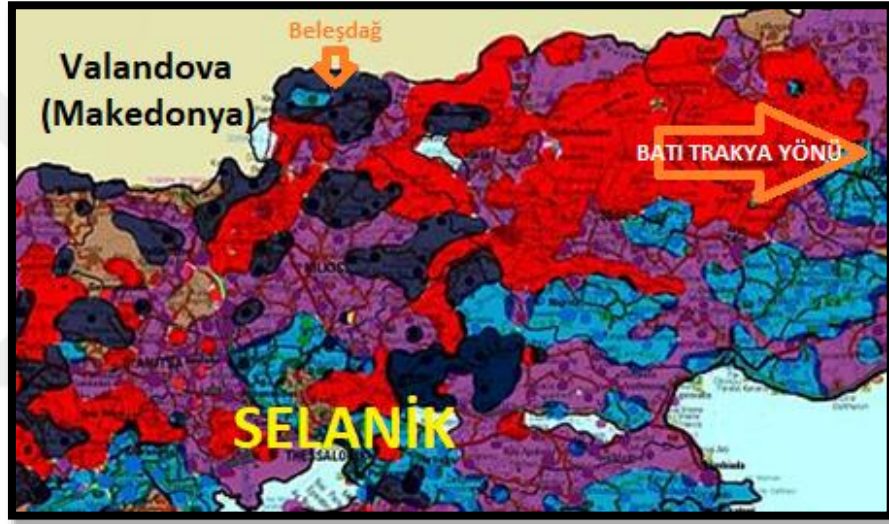
Yunanistan'ın kuzey bölümü Türkiye için kritik önem arz etmektedir. Bu bölümdeki nüfusun %40'ı Türklerden oluşmuştur. Harita 10'da 1 numaralı alan Yenice-Vardar Ovası, 2 numaralı alan Serez Ovası, 3 numaralı alan Kavala kuzeybatısı ve Drama arasındaki “Bereketli Ovası”, 4 numaralı alan Kavala doğusundaki “Sarışaban Ovası” ve 5 numaralı alan Türkiye'ye doğru olan Trakya Ovası olarak işaretlenmiştir. 2 numaralı alanın sınır noktasında ise Beleş Dağları” bulunmaktadır. Burada yaşamış olan ve bugün metruk hale gelen köylerde Beleş Yörükleri ve Livadiç Yörükleri Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla Yunanistan'ın kuzeyi olan bu bölge Batı Trakya Türkleri ile Doğu Makedonya Yörükleri arasında bir köprüdür. Beleş Yörükleri, Beleş Dağı'nın güney tarafında, Plavuş Dağı'nın güney ve doğu bölümünde ve özellikle Valandovo Ovası'nın belli bölgelerinde yaşamaktadır. Bu bölgedeki Yörük köyleri; Bayramobası, Bahşıobası, Buluntulu, Koçullu, Pristan, Tatarlı, Çalıklı, Durgutlu, Gökçeli, Kurthamzalı, Urgancılı, Sevindikli, Çavuşlu,

³⁶⁹ Niki Kitsantonis, Anatoly Kurmanaev, “Sleepy Greek Port Becomes U.S. Arms Hub, as Ukraine War Reshapes Region”, *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2022/08/18/world/europe/greece-port-russia-ukraine-weapons.html>, (04.10.2024).

³⁷⁰ Fernando Domenech Rey, *Greece and Rome Refocused Unit Two Ancient, The Cradle of Democracy*, https://recursos.edu.xunta.gal/sites/default/files/recurso/1355846800/the_land_of_greece.html, (11.09.2024).

Cumaobası, Dorlumobası, Memişli ve Ormanlı olarak derç edilmiştir. Yine Beleş Dağı'nın devamı olan Plavuş Dağı bölgesinde Ayrınlı, Arazlı, Baraklı, Başalı, Veyselli, Göleli ve Terzili köyleri Yörük köyleri olarak bilinmektedir. Ancak hem Balkan Savaşları hem de 1950-1960 yıllarında köylerdeki Yörükler Türkiye'ye göç etmiş ve köylerde yaşam bitmiştir. Bir başka ifadeyle Balkan Savaşları öncesi köylerde 10.000 Türk yaşarken, günümüzde yok denecek kadar insan ancak kalmıştır.³⁷¹

Harita 11: Kuzey Yunanistan'da Yörüklere Komşu Stratejik Beleşdağ Bölgesi³⁷²

Bu bölgenin yeniden nüfuslandırılması hem Kuzey Makedonya'nın sınır güvenliğini hem de Türkiye'nin Trakya sınırının güvenliğini dolaylı ve doğrudan sağlayacaktır. Yörüklerin, kırsal yaşama uyum sağlamaları arazi hâkimiyetlerini artırmakla birlikte bu özelliklerinden dolayı askerî anlamda kendilerini öne çıkarmaktadır. Ayrıca devlet kurumlarında yer almadıklarından dolayı tarım ve hayvancılıkla iştigal etmeleri ekonomik kalkınmaya ve tarım-hayvancılıkta dışa bağımlılığı gidermeye katkı sunmaktadır.³⁷³

³⁷¹ İzzet İbrahimsoylu, "Beleş Yörüklüğü'ne Dair Kısa Bilgi", *Yeni Balkan*, <https://yenibalkan.com/index.php/tr/kose-yazilari/beles-yoruklugu-ne-dair-kisa-bilgi>, (11.09.2024).

³⁷² Bekir Yüksel Hoş, "Makedonya'daki Yörük Bölgelerinde Operasyonel Mevzilerin Hazırlanmasına Dair Ön Bilgilendirme", Yayınlanmamış Makale.

³⁷³ Bekir Yüksel Hoş, "Makedonya'daki Yörük Bölgelerinde Operasyonel Mevzilerin Hazırlanmasına Dair Ön Bilgilendirme", Yayınlanmamış Makale.

5.5. Rumeli Köyleri Bölgesel Kalkınma Projesi

Çalışmamızda öncelikle bir modelleme yapacağız. Bu modelleme sürecinde, İsrail'in Kibbutz ve Moshav³⁷⁴ sistemlerinden bahsetmemiz gerekmektedir. Ardından Aarog sistemine değinilecek ve İtalya'daki sanayi gelişimi örneği incelenecektir. Bu adımlardan sonra ise kendi modellerimize, bize özgü bir isim vererek ortaya koyacağız. İsraililer Kibbutz ve Moshav sistemlerini nasıl uyguladıysa, Bangladeş'te farklı sistemler uygulandı ve İtalyanlar da geçmişte sanayi alanında benzer gelişmeler yaşadı. Biz de bu modelleri birleştirerek "Rumeli Köyleri" adı altında kendi önerimizi sunacağız.

Bir diğer önemli konu ise, nüfus kaybıyla birlikte sektörlerin de yok olmasına neden olan göç olgusudur. Örneğin, bir bölgede insanlar çeşitli sebeplerle (sektörlerin yetersiz kalmaları veya kapasitenin aşımı gibi) göç etmeye başladıklarında, savaş, kıtlık veya büyük felaketler gibi etkenler olmadıkça bu göçler ekonomik nedenlerle gerçekleşmektedir. Özellikle Makedonya'dan Türkiye'ye yaşanan göçlerde, bölgedeki nüfusun azalmasıyla birlikte sektörler de zarar görmüş, hatta bazıları tamamen yok olmuştur. Böyle bir durumda, o bölgede yeniden ticaret hayatını canlandırmak aslında mümkündür. Örneğin, 200-250 metrelik bir sokağın sağ ve sol tarafındaki dükkânlar satın alınarak bu yapılabilir. Bu tür bir projede, bölgenin koşullarına göre bir dükkânın ortalama 150.000-200.000 euro değerinde olduğunu varsayarsak, 100 dükkânın satın alınması yaklaşık 10-20 milyon euro arasında bir maliyeti gerektirmektedir. Bu tür projelerle, göçle kaybedilen ekonomik yapıyı yeniden inşa etmek mümkündür.

Ancak bu yapılırken dikkatli olunmalıdır. Örneğin İştıp şehrinde böyle bir projenin hayata geçirilmesi, Makedonya yetkilileri ve halkı arasında huzursuzluğa neden olabilir. Zira günümüz dünyasında özgür bir medya ve sosyal ortam mevcuttur. Özellikle sosyal medyada milliyetçi veya faşizan provokasyonlar yaşanabilir. Yunanistan ya da diğer ülkeler, Türk-Makedon dostluğunu bozmak isteyebilirler ve Türkiye'nin bölgeyi yeniden sömürgeleştirmek istediği yönünde bir algı yaratabilirler. Türkiye'nin bu tür bir eleştiriye maruz kalmaması için dikkatli olunmalıdır. Özellikle 1970'lere ve 1980'lere kadar Türk nüfusunun hâlihazırda bulunduğu, ancak

³⁷⁴ Joseph Ben-David, "The Kibbutz and The Moshav", *Agricultural Planing And Village Community In Israil*, (ed.) Joseph Ben-David, Arid Zone Research Unesco, Belgium 1964, s. 45-57.

günümüzde Türklerin neredeyse tamamen kaybolduğu İştîp gibi bir şehirde, Türklerin varlığı artık sona ermişse ve bir Türk çarşısı da kalmamışsa, o bölgede Türklüğün yeniden canlandırılması değil, bunun yerine alternatif bir yerleşim alanı veya kasaba oluşturulması planlanmalıdır. Modellemenin amacı bu coğrafyada Türklüğün kültürel varlığını bir süre daha koruyabilecek bir şehir merkezi oluşturmaktır. Tekrar etmek gerekirse, bu proje, belirli bir süreliğine Türklüğün coğrafya üzerinde tutunabileceği bir kültürel merkez oluşturma hedefi taşımaktadır.

Kültür sadece türkü ya da mimariyle sınırlı değildir; toplumların meydana getirdiği maddi ve manevi tüm unsurlar kültürün bir parçasıdır. Örneğin, bir peynir türü bile farklı bölgelerde farklı şekilde üretilir; Kars, Erzurum ve Erzincan peynirleri birbirinden farklıdır. Bunun nedeni, o bölgedeki hayvancılık ve tarımsal uygulamaların kültürel çeşitlilik göstermesidir.

Kültür, tıpkı toprak gibi yüzyıllar içinde gelişir. Zamanla insanlar ihtiyaçlarına göre şekillenir; öncelikle gıda, giyim ve barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılarlar, ardından ulaşım, güvenlik, sağlık ve eğitim gibi hizmet ihtiyaçları gündeme gelir. Bu gelişim süreci, farklı sektörlerin ve uzmanlık alanlarının ortaya çıkmasına neden olur.

Bu uzmanlaşma süreçleri de yüzyıllar içinde bir bölgeye yerleşir. Örneğin, 10.000 nüfuslu bir şehirde 5 berber varken, 15.000 nüfuslu bir şehirde 15 berber olabilir. Bu, tesadüfi bir durum değildir; o şehrin çevresindeki köy sayısının fazla olması, kasabanın art bölgesindeki nüfusun daha fazla olmasına ve hizmet ihtiyacının artmasına yol açar. Bu nedenle, ekonomik ve kültürel branşlaşma, bölgenin doğal gelişimiyle şekillenir.

Rumeli Köyleri Proje kapsamında, terk edilmiş ya da yolların kesiştiği stratejik bir bölgede Türk köylerinin nüfuslarını yeniden canlandırmak amaçlanmaktadır. Örneğin, İştîp'teki Penuş Köyü gibi, eskiden 100-150 aileye ev sahipliği yapan köylerde bugün sadece 2-3 aile kalmış durumdadır. Bunun gibi köylerde kasaba ölçeğinde bir yerleşim birimi oluşturmak hedeflenmektedir. Örneğin Tiran, Ethem Bey döneminde sadece bir cami, bir ekmek fırını ve bir hamam inşa edilerek ve bu yapılar etrafında gelişerek bir şehir haline gelmiştir.

Bir bölgeden nüfus göç ettiği zaman, beraberinde kültür ve sektörler de yok olmaktadır. Sektörler kaybolduğunda, geri dönen nüfusu uzun süre tutmak zordur. Günümüzde kırsal bölgelerden Avrupa'ya büyük göçler yaşanmakta, bu durum söz

konusu bölgenin toplumsal yapısını ve kültürünü tehdit etmektedir. Özellikle Yörüklerin yaşadıkları kırsal bölgelerde genç nüfusu tutmak artık mümkün olmamaktadır. Bu insanlar Almanya, Avusturya veya İskandinavya gibi yerlere göç etmektedir ve bu göç dalgası kültürel devamlılığı tehlikeye sokmaktadır.

Örneğin, 20 binlik bir nüfus, 25 yıl içinde doğru planlama ile 100 bine çıkarılabilir. Eğer iç ekonomik döngü sağlanır, üretilen mallar toplum içinde satılır, dışarıdan az alım yapılırsa, bu nüfus kendi kendine yeten bir ekonomi haline gelebilir. Bunun için paranın bölge içinde kalması ve bölgesel bir çarşı merkezinin kurulması önemlidir. Çarşı merkezinin ekonomik olduğu kadar sosyal ve kültürel hayatı da şekillendirmesi gerekmektedir.

Tam da bu noktada İştıp gibi bir şehrin yerinde ikame bir kasaba öbeği oluşturulabilir. Bu kasaba için aslında 250-300 dönümlük bir alan düşünülse de 50-60 dönümlük bir alan bile yeterli olabilir. Kasabanın merkezi, bu küçük alanda bile ekonomik ve sosyal hayatın merkezini oluşturabilir.

Doğal olarak projede sadece binaların inşa edilmesi yeterli değildir; asıl önemli olan bölgedeki eski nüfusun ürettiği ürünlerin detaylı bir şekilde analiz edilmesi gerekmektedir. Örneğin, bölgede tütün ya da pamuk yetiştiriliyorsa, tarım arazisinin kabiliyeti incelenerek hangi ürünlerin daha verimli yetiştirileceği belirlenmelidir. Tarımsal üretim için ziraat mühendislerinin arazinin kabiliyetine göre bir sınıflandırma yapması ve ardından üretilen ürünlerin hem Makedonya iç pazarındaki hem de Almanya ve Batı Avrupa gibi dış pazarlardaki talebinin analiz edilmesi gerekmektedir. Bu süreçte, çok sayıda ürün yerine yükte hafif, pahada ağır ürünlere odaklanılmalıdır. Örneğin, frambuaz, tütün, yöresel sigaralar, pekmez, bal ve o bölgeye has peynir türleri gibi ürünler yetiştirilebilir. Bu ürünlerin rekoltesi binlerce ton olmak zorunda değil, fakat bölgesel patentli ve dış pazarlarda satılabilecek nitelikte olması önemlidir.

Toprağa bağlı yaşam biçimi devam ettirilerek insanların topraktan elde edebilecekleri en yüksek kazancı sağlamaları amaçlanmaktadır. Ayrıca, komünal bir yaşam tarzının geliştirilmesi için bu küçük köylerde kasaba ölçeğinde bir dayanışma ortamı yaratılmalıdır. Dünyada buna benzer projeler yapılmıştır; örneğin, İsrail'deki Kibbutz ve Moshav sistemleri bunlara örnek olarak gösterilebilir. Bu sistemlerde üretim çiftlikleri, ortak mutfaklar, spor aktiviteleri, ibadet yerleri gibi sosyal olanaklarla desteklenmiş bir yaşam modeli geliştirilmiştir. Kibbutzlarda insanlar

yemek yapmaya daha az zaman ayırıp, sosyal yaşamlarına ve üretime daha fazla vakit ayırabilmektedirler. Bu, verimliliği artıran önemli bir etkidir. Aynı zamanda, birbirlerinin arabalarını dahi ortaklaşa kullandıkları, dostça bir ortam sağlanabilir.³⁷⁵

Bu çiftliklerde sadece tarım ve hayvancılık yapılmamakta, aynı zamanda çeşitli atölyelerde tahta eşyalar, hasırdan yapılmış ürünler, metal işçiliği gibi el sanatları da üretilmektedir. Tarımdan elde edilen birincil malzemeler, küçük atölyelerde işlenmekte ve daha katma değerli ürünler haline getirilmektedir. Örneğin, mısır yetiştiren bir Kibbutz, mısırı nişasta haline getirip, paketleyip satmakta; mısır patlağı gibi yan ürünler üretilip şehir pazarlarına sunmaktadır. Bu şekilde, küçük bir topluluktan çok çeşitli ürünler çıkmakta ve sanayiye dayalı bir tarımsal üretim modeli oluşturulmaktadır.

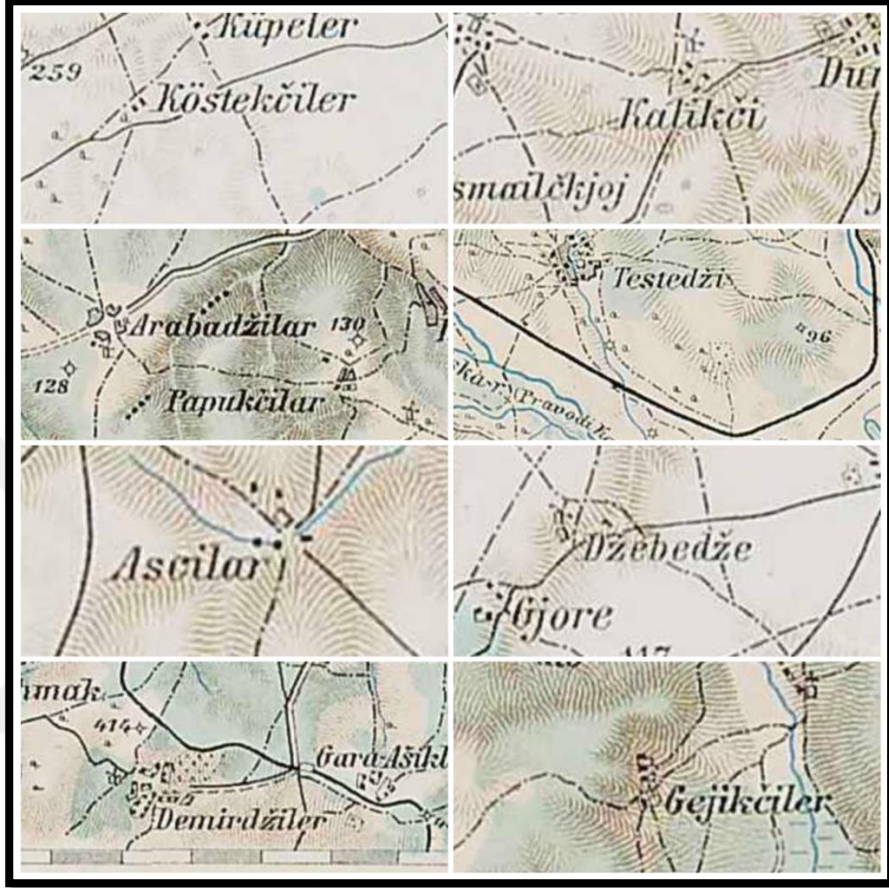
Aynı model hayvancılık için de geçerlidir. Kibbutzlarda süt ve süt ürünleri, peynir çeşitleri, tereyağı ve hayvan derisinden mamul ürünler üretilip pazarlanmaktadır. İsrail'deki Kibbutzlar, zamanla tarımsal üretimde önemli bir paya sahip olmuştur. Bu üretim modeli, insanların toprakla olan bağını güçlü tutmakta ve toprağa bağlı kalmalarını sağlamaktadır. Bir kişi toprağa ne kadar bağlı olursa, o bölgeyi terk etme eğilimi de o kadar azalır. Memurlar, bölgeyi terk edebilirken, çiftçiler toprağa bağlı oldukları için daha zor terk ederler. Bizim amacımız da insanları toprağa bağlı kılmak ve onları topraktan kazanç sağlayabilecek bir ekonomik ve sosyal yapı içinde tutmaktır.³⁷⁶

Bir bölgeden nüfus boşalması yaşandığında, sektörler de birlikte boşalır. Bu durumda, eğer sektörel faaliyetler yeniden canlandırılırsa, insanlar da bölgeye kalıcı olarak geri dönebilirler. Sektörlerin yeniden canlanması için tarihsel örneklerle bakabiliriz. Örneğin, Osmanlı döneminde Kuzey Bulgaristan'daki Yörük köylerine bakıldığında, köy isimlerinin belirli sektörlerle ilişkilendirildiği görülür: ketenciler (keten üretimi), urgancılar (halat yapımı), sepetçiler, çömlekçiler, çantacılar, çanakçılar, kalkancılar gibi. Bu isimler o köydeki insanların belirli sektörlerde uzmanlaştığını ve bu sektörler üzerinden ticari faaliyetlerini sürdürdüğünü göstermektedir.

³⁷⁵ Melford E. Spiro, *Kibbutz; Venture in Utopia*, Schocken Books, New York 1963.

³⁷⁶ Dov Weintraub, *Moshava, Kibbutz and Moshav: Patterns of Jewish Rural Settlement and Development in Palestine*, Cornell University Press, New York 1969.

Harita 12: Kuzey Bulgaristan'ın Osmanlı Dönemi'ndeki Yörük Köylerinin İsimleri (Sektör Merkezleri)³⁷⁷

Bu köyler, sadece tarım ve hayvancılık yapmakla kalmayıp, Osmanlı İmparatorluğu'nun ihtiyaçlarına göre şekillenmiş, böylece farklı üretim sektörleri gelişmiştir. Her köy, farklı bir üretim dalında uzmanlaşmış ve ürünlerini şehir merkezlerinde satma imkânı bulmuştur. Örneğin, bir köy çanak yaparken, başka bir köy çömlek yapmış, diğer köy ise kılıç ya da kalkan üretmiştir. Bu şekilde, köyler arasında ticaretin gelişmesi ve ekonomik bağların güçlenmesi sağlanmıştır.

Osmanlı döneminde bu ticaretin gelişmesi, vergi politikalarıyla da desteklenmiştir. Osmanlı'nın fethettiği bölgelerde genellikle belirli bir süre vergi alınmamış, bu da ticaretin gelişmesine imkân tanımıştır. Üretilen malzemeler şehirlerde satılırken, ticaret sayesinde hem tüccarlar hem de üreticiler kazanç

³⁷⁷ <http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/topo/200e/42-42.jpg>, (15.09.2024).

sağlamıştır. Bu, üretim ve tüketim arasında güçlü bir bağ kurulmasını ve ekonomik çevrimin iç piyasada kalmasını sağlamıştır. Eğer bu bağ kurulmazsa, günümüzde Türkiye’de olduğu gibi ithalat bağımlılığı artar ve dışa bağımlı bir ekonomi ortaya çıkar. Arz-talep planlaması eksikliği, sektörler arası kopukluklara ve ekonomik sürdürülebilirlikte zayıflamalara yol açabilir.

Bu projede, tarihsel modellerden ilham alarak "Kibbutz" ve "Moshav" benzeri bir yapı oluşturulabilir. Yörük köylerinde ya da seçilecek metruk köylerde sektörel üretim yeniden canlandırılabilir. Örneğin, bir köy sadece hayvansal ürünler üzerine odaklanarak arıcılık, peynir ve peynir çeşitleri üretimi yapabilir. Bir diğer köy ise tarım ürünleri üzerine yoğunlaşabilir. Bu sistemde, köylerde eğitilmiş bireylerin de kalıcı olarak yerleşmeleri ve genç nüfusa eğitim vermeleri sağlanabilir. Eğitimli nüfusun, bölgeyi terk etmek yerine bu köylerde kalmaları teşvik edilmelidir.

Bu modelde her köyde bir atölye bulunmalı ve o köyde üretilen ürünler burada işlenip, paketlenmeli ve pazara sunulmalıdır. Böylece hem köylerin ekonomik sürdürülebilirliğini sağlayacak hem de köyleri sadece tarım yapılan yerler olmaktan çıkarıp, üretim ve ticaret merkezlerine dönüştürecektir. Kibbutz modelinde olduğu gibi köylerin ortasında sosyal alanlar, komünal merkezler inşa edilerek insanlar arasındaki dayanışma ve iş birliği güçlendirilebilir. Bu alanlar, köylerde yaşayan insanların bir araya geldiği, sorunları çözdüğü ve sosyal etkileşimlerde bulunduğu mekânlar haline gelebilir.

Ayrıca, bu modelde her köyün bir lideri (örneğin bir müdür ya da temsilci) olmalıdır. Bu kişi köyde düzeni sağlamaktan sorumlu olmalı ve belirli bir yaptırım gücüne sahip olmalıdır. Otorite ve hesap verecek bir mekanizmanın olması, toplumsal sorunların daha kolay çözülmesini sağlar. Eğer bu tür bir otorite olmazsa, toplum içinde problemler artar ve köyler arasında düzensizlik baş gösterir.

Bahsettiğimiz konunun psikolojik tarafı, köylerin sektörel temelli yeniden yapılandırılmasıyla birlikte toplulukların, özellikle bireylerin, kendilerini yeniden bir yere ait hissetmeleri ve yaşamlarına bir anlam kazandırma sürecini içermektedir. İnsanlar, özellikle ekonomik fırsatların olmadığı ya da kaybolduğu bölgelerden göç etmek zorunda kalmaktadır. Ancak sektörel üretim ve bölgesel kalkınma sayesinde, bireyler sadece geçim kaynaklarına kavuşmakla kalmaz, aynı zamanda o bölgeye olan bağlarını da yeniden güçlendirirler.

Bu bahsettiğiniz "Rumeli Köyleri Projesi", tam olarak bu aidiyet duygusunu canlandırmayı hedeflemektedir. Köy-kasaba arası yerleşim yerlerinde belirli sektörler üzerine odaklanarak hem ekonomik olarak sürdürülebilirliğin sağlanması hem de yerel halkın bölgeyle duygusal bağlarını güçlendirmesi amaçlanmaktadır. Örneğin, deri üretimi yapan bir köyde sadece geleneksel ürünler değil modern taleplere de cevap veren ürünler üretilir. Deri çanta, cüzdan, kemer gibi klasik ürünlerin yanı sıra, protez bacak veya bisiklet parçaları gibi çağdaş ihtiyaçlar da karşılanabilir. Bu yaklaşım, bölgenin modern ihtiyaçlara entegrasyonunu sağlar.

Bir başka köyde ise ağaç ürünleri üzerine odaklanılabilir: mobilya üretimi, bahçe mobilyaları, okul sıraları, tahta çatal-bıçak gibi çevre dostu ürünler üretilir. Bugün Avrupa'da, özellikle Norveç gibi çevre duyarlılığı yüksek ülkelerde, plastik yerine tahtadan yapılmış çatal-bıçak kullanımı yaygın. Bu tür ürünler, çevresel faktörlere duyarlı pazarlarda önemli bir yer bulabilir.

Böyle bir projede, her bir köyün belirli bir sektöre odaklanarak üretim yapması, bu köyler arasında bir ekonomik sinerji yaratır. Örneğin, bir köy deri ürünleri üretirken, başka bir köy ağaç ürünleri üzerine yoğunlaşabilir. Bu hem yerel ekonomiyi çeşitlendirir hem de her bir köyde yaşayan insanlara istihdam sağlar. Aynı zamanda bu ürünlerin lojistik merkezlere ve pazarlara ulaştırılması, bölgenin genel ticaret hacmini de artırır.

Psikolojik olarak bu modelin en önemli yanı, insanların kendi üretimlerine ve topluluklarına daha fazla bağlanmaları, bireysel tatmin ve sosyal dayanışmanın artmasıdır. Ekonomik kalkınma ile insanlar kendilerini daha değerli hisseder ve bölgedeki sosyal dokuyu güçlendirir. Sektörel kalkınma, köylerde yaşayan gençlerin de bölgeyi terk etmeyip burada kalmalarını sağlayabilir. Eğitimli gençlerin bu köylerde kalıp üretime katkı sağlaması, aynı zamanda köyün entelektüel seviyesini de artıracaktır.

"Rumeli Köyleri Projesiyle" köy-kasaba arası yerleşim yerlerinde belirli sektörler üzerine odaklanarak hem ekonomik sürdürülebilirlik hem de yerel halkın bölgeyle duygusal bağlarını güçlendirilmesi hedeflemektedir. Örneğin:

- **Deri Üretimi Köyü:** Bu köyde sadece geleneksel deri ürünleri değil, modern taleplere de cevap veren ürünler üretilir. Deri çanta, cüzdan, kemer gibi klasik ürünlerin yanı sıra protez bacak veya bisiklet parçaları gibi çağdaş

ihtiyaçlar da karşılanabilir. Bu yaklaşım, bölgenin modern ihtiyaçlara entegrasyonunu sağlar.

- **Ağaç Ürünleri Köyü:** Bir diğer köy, ağaç ürünlerine odaklanabilir ve mobilya, bahçe mobilyaları, okul sıraları, tahta çatal-bıçak gibi çevre dostu ürünler üretebilir. Özellikle çevre duyarlılığı yüksek ülkelerde, plastik yerine tahtadan yapılmış ürünler popülerdir ve bu tür ürünler çevresel faktörlere duyarlı pazarlarda önemli bir yer bulabilir.
- **Porselen ve Cam Üretimi Köyü:** Toprağın ve kumun yapısına bağlı olarak porselen ve cam üretimi yapılabilir. Çin'deki sektörel şehir modeli, her şehrin veya köyün belirli bir ürüne odaklandığı bir yapıyı örnek alarak, bu tür ürünlerin küçük ölçekli köylerde bile organize edilmesi mümkün.

Bu örneklerin yanında etno-kültürel ürünlerin üretim ve pazarlanmasının, özellikle Avrupa'da etnik çeşitlilik ve otantik ürünlere olan taleple birlikte yükseldiği gözlemlenmiştir. Bambudan mobilyalar, organik şampuanlar, desenli kumaşlar, yünlü ve keten kumaşlar, yerel şifalı otlardan yapılan sabunlar, parfümler gibi ürünler Avrupa'da çok talep görmektedir. Bu köyler, bu tür ürünlerin üretimine yönelerek hem yerel ekonomiyi kalkındırabilir hem de uluslararası pazara açılabilir.

Bangladeş'teki Aarog³⁷⁸ modeli gibi bu köyler de hem organik hem de etnik ürünlerin üretimi üzerine yoğunlaşabilir. Bangladeş'teki bu model, Avrupa'da büyük bir başarıya ulaşmış ve köylülerin hem gelirlerini artırmış hem de yaşam standartlarını yükseltmiştir. Bu modelin “Rumeli Köyleri” için de uygulanabilir olduğunu düşünmek mümkündür.

Özellikle Kuzey Makedonya gibi ülkelerde aromatik ve şifalı bitkiler üzerine olan uzmanlık azalmış durumdadır. Bu alanda bir köyün tamamen bu bitkilere odaklanması, ilaç ve parfüm sanayisine önemli girdiler sağlayabilir. Avrupa'da bu tür ürünlere yönelik büyük bir talep mevcut, ancak üretim azaldığı için ithalat fırsatları doğuyor. Aromatik bitkiler, şifalı otlar, parfümler ve bitki özlü ilaçlar üreten bir köy, bu sektörde büyük bir boşluğu doldurabilir.

Kuzey Makedonya gibi doğal zenginliklere sahip bir ülkede, örneğin balıkçılık gibi faaliyetler daha fazla desteklenebilir. Tatlı su

³⁷⁸ Aarong, <https://www.aarong.com>, (15.09.2024).

balıkçılığı, alabalık çiftlikleri gibi projelerle hem bölge halkına ekonomik bir kaynak sağlanabilir hem de ihracat potansiyeli oluşturulabilir. Keban'daki alabalık çiftlikleri örnek alınarak Vardar Nehri veya diğer su kaynakları çevresinde böyle bir üretim yapılabilir.

Bu tür projeler sadece ekonomik bir fırsat sunmakla kalmaz aynı zamanda kültürel değerleri koruma açısından da önemli bir rol oynar. Özellikle Kuzey Makedonya, Bulgaristan gibi bölgelerde Osmanlı döneminden kalma üretim tekniklerinin günümüze taşınması, bölge halkının geçmişiyle bağ kurmasını sağlayacaktır.

Tabi tüm bu girişimleri yaparken bahsettiğimiz modelde meslek edindirme kurslarının bölgelere açılması ve yerel halkın eğitilmesi de çok önemlidir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin meslek edindirme kursları (İSMEK)³⁷⁹ gibi programlar, yerel halkı üretime teşvik edebilir ve onları üretken kılabilir. Bölgelere yönelik eğitimler, özellikle sanat ve zanaat üzerine olabilir ve bu eğitimlerle bölgedeki üretim kapasitesi artırılabilir.

Ayrıca Kuzey Makedonya'da nüfus artışını teşvik etmek amacıyla Uluslararası Balkan Üniversitesi'nin³⁸⁰ enstitüleri ve meslek yüksekokulları gibi merkezler kurulması elzemdir. Bu merkezler, köylerde arazi alımı ve üretim tesislerinin kurulmasıyla nüfus artışını desteklemeyi hedeflemelidir. İsrail'in benzer şekilde arazi satın alarak bölgesel gelişim sağladığı örneğinde olduğu gibi aynı stratejinin Kuzey Makedonya için de uygulanabileceği ve uygulanması dikkate alınmalıdır.

Çünkü ekonomik olarak metruk arazilerin kullanılmaması modern ülkelerde genellikle mümkün değildir. Bu araziler, ekonomik potansiyel taşıyan bölgeler olarak değerlendirilir. Kuzey Makedonya'daki metruk arazilerin ekonomiye kazandırılması, ülke vatandaşları için refah kaynağı yaratacağı gibi köylerin endüstriyel ve sektörel olarak geliştirilmesini, nüfusun köylerde kalmasını ve yerel ekonominin güçlenmesini sağlayacaktır.

Özetle, nüfus artışını desteklemek için sosyal ve ekonomik stratejilerin uygulanması gerekmektedir. Eğitimli kadınların iş gücüne katılımı, sosyal yaşam

³⁷⁹ İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Enstitü İstanbul (İSMEK), <https://enstitu.ibb.istanbul/portal/default.aspx>, (15.09.2024).

³⁸⁰ International Balkan University, <https://www.balkan.edu.tr>, (15.09.2024).

alanlarının düzenlenmesi ve ekonomik olarak metruk arazilerin değerlendirilmesi bu stratejiler arasında yer almalıdır.

Sonuç olarak, “Rumeli Köyleri Projesi”, bölgenin potansiyelini değerlendirerek yerel ekonomiyi canlandırabilir ve bu köylerde üretilen ürünler Avrupa ve dünya pazarında önemli bir yer bulabilir.

Kaldı ki sadece TİKA üzerinden Kuzey Makedonya’ya 6 yılda 500 proje yapılmıştır. Bölgede nitelikli gıda üretimi yapılması, işsizliğin azalması ve göçün durması için aile işletmeleri kurmuş ve aile sera işletmelerine hem maddi hem de ekipman desteği sağlamıştır. Kırsal bölgedeki 80 köyde 1.000 çiftçi aileye iklimle bağlı kalmadan sürdürülebilir sebzeçiliğin yapılması için sera desteğinde bulunmuştur. “Arıcılık ve arı Ürünlerinin Geliştirilmesi Projesi” kapsamında 200 aileye modern arıcılık eğitimleri verilmek suretiyle ekipman desteği vermiştir. Bu vesileyle TİKA’nın destek verdiği bölgelerden yıllık 250-300 ton bal hasadı gerçekleşmiştir. Yine kırsal bölgelerdeki metruk köylerin şenlenmesi için meyve ve ceviz bahçeleri kurarak dar gelirli ailelere geçim kaynağı oluşturmuştur. Destek ve proje ile canlanma sağlanan doğu ve güneydoğu bölgelerinde bu ailelerin çocuklarının eğitim olanakları için ayrıca çalışma yaparak 40 okul inşa ederek 17.000 öğrencinin eğitim görmesine ortam hazırlamıştır.³⁸¹

Bunun yanında Türkiye çeşitli ülkelerden tarım alanında yıllık 25 milyar doları aşkın bir ithalat yapmaktadır.³⁸² Bu ithalatın temininde özellikle yakın coğrafyamız ve soydaşlarımızı kalkındırmak, onları desteklemek mümkündür. Böylece hem soydaşlarımızın kalkınması ve bulundukları coğrafyada kök salmaları hem de artan ticaretin muhatap ülkeler nezdinde bir tür siyasi bağımlılık kazandırması olasıdır. Teknik olarak Uruguay’dan et ithal etmek mecburiyetinde değiliz. Teknik ve hukuki alt yapı desteği verilerek bu iş Kuzey Makedonya’daki Yörük köylerinden sağlanmalıdır.

³⁸¹ “TİKA’dan Kuzey Makedonya’da 6 Yılda 500 Proje”, *TİKA*
https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_kuzey_makedonya%27da_6_yilda_500_proje-63997,
(25.11.2023).

³⁸² T.C. Ticaret Bakanlığı, *Genel Tarım Sektörü*, İhracat Genel Müdürlüğü Tarım Ürünleri Daire Başkanlığı, s. 1-2.
<https://ticaret.gov.tr/data/5b8700a513b8761450e18d81/Genel%20Tar%C4%B1m%20Sekt%C3%B6r%C3%BC%20Raporu.pdf>, (19.09.2024).

Tarım dışı alanlarda yapılabilecek bir diğer önemli çalışma, göç eden vatandaşların memleketleriyle olan bağlarını sürdürmelerini teşvik etmektir. Örneğin, İstanbul'daki bir Rizeli ya da Malatyalı, memleketiyle bağını koparmamakta; oraya bir ev yapmakta ya da emekliliği için planlar kurmaktadır. Ancak, Rumeli'den gelen soydaşlarımız için durum farklıdır. Bu kişiler genellikle memleketleriyle güçlü bir bağ kuramamaktadırlar. Bu kopukluğun temel nedeni güvenlik endişeleridir ve çoğu zaman yaşadıkları yerden uzaklaşmalarının ardında bu güvensizlik yatmaktadır. Bu sorun, ülkeler arasındaki ikili siyasi ilişkilerin geliştirilmesi ile aşılabilecektir. Bunun yanı sıra ilişkiyi güçlendirecek düzenlemeler (örneğin, bavul ticareti ve gümrük muafiyetleri gibi) devreye sokulmalıdır. Bu sayede, soydaşlarımızın memleketleriyle olan bağları zayıflamamış olacaktır.

Buna ek olarak, Türkiye'de giderek artan yayla ve doğa turizmi, Rumeli coğrafyasına teşvik edilmelidir. Bu sayede hem Türkiye'deki yaylalar -Kaz Dağları gibi doğal güzellikler- daha fazla yapılaşmaya maruz kalmaktan korunmuş olacaktır hem de Balkanlar'daki soydaşlarımızla olan bağlar kuvvetlenecektir. Rumeli bölgesi, Diyarbakır'dan İstanbul'a olan mesafeden bile daha yakın bir konumdadır ve turizmle yeniden canlandırılabilir potansiyele sahiptir. Bu hareketlilik, oradaki Türk varlığını pekiştirirken, Türk olmayan diğer toplulukların, bölgenin yeniden canlandırılması ve ekonomiye kazandırılması sürecinden fayda sağlaması da dikkate alınmalıdır.

Bölgenin ekonomik olarak canlanması, sadece Türk topluluklarını değil aynı zamanda o coğrafyada yaşayan diğer halklar için de ortak refah sağlayacaktır. Bu süreç, bölgeye yeni nüfus kazandıracak, üretim kapasitelerini artıracak ve ülke ekonomisine önemli katkılar sunacaktır. Bu katkılar, Türk olmayan unsurların da ekonomik pastadan pay alması ve toplumsal kalkınmadan faydalanmaları açısından büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla, kalkınma sürecinin kapsayıcı bir yaklaşımla tüm toplulukların refahını gözetmesi gerekmektedir.

SONUÇ

Bu tez, Kuzey Makedonya’da Türk toplumu ve köylerinin sosyo-politik dinamiklerini, tarihsel süreçler ve anayasal reformlar çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır. Tezin başlığı "Kuzey Makedonya’da Boşalan Türk Köylerinin Jeopolitik Önemi ve Yeniden Nüfuslandırılması" olarak belirlenmiştir. Bu çalışma, Kuzey Makedonya’nın coğrafi ve tarihsel bağlamını göz önünde bulundurarak, Türk azınlığının hak kayıplarını ve terk edilmiş köylerin yeniden ihyasını ele almaktadır.

Tez, giriş, beş bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Giriş bölümünde Balkan Yarımadası ve Kuzey Makedonya’nın tarihi coğrafyası tanıtılmakta, günümüz etnik yapısı ve ekonomik durumu haritalarla desteklenmektedir. Birinci bölüm, Osmanlı hâkimiyeti öncesi ve sonrası Makedonya’nın demografik yapısını incelemektedir. İkinci bölümde Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılması süreci, Balkan Savaşları ve bu savaşların demografik yapıya etkileri analiz edilmektedir. Üçüncü bölüm, Yugoslavya tarihindeki Türklerin durumu ve varlık mücadelesini ele almaktadır. Dördüncü bölüm, göç hareketlerini ve özellikle 1952 sonrasındaki kitlesel göçleri incelemekte, bağımsızlık sonrası azınlık sorunlarını irdelemektedir.

Tez, ayrıca Kuzey Makedonya Anayasası’ndaki değişiklikler ile birlikte Türk köylerinin yeniden nüfuslandırılmasına dair hukuki şartları tartışmakta ve Avrupa Birliği’nin üyelik sürecinde yaşanan siyasi sorunların çözümüne yönelik talepleri ele almaktadır. Sonuç bölümünde elde edilen bulgular ışığında öneriler sunulmakta ve Kuzey Makedonya’da boşalan Türk köylerinin jeopolitik önemi üzerine çıkarımlarda bulunmaktadır. Bu çalışma hem akademik literatüre katkıda bulunmayı hem de yerel ve uluslararası düzeyde farkındalık oluşturmaya hedeflemektedir.

Bu bağlamda, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nın hemen akabinde Balkanlar peyder-pey Osmanlı’nın elinden çıkmaya başlamış ve bölgede hem Batılı devletlerin hem de Rus politikasının etkisi güçlenmiştir. Her iki durumun tek ortak noktası Balkanlar’ı Müslümanlardan arındırma girişimleri olmuştur. Kurulan yeni Balkan devletlerinin bağımsızlık şartlarının ana çıkış noktası olarak her bir devlet, kendi sınırları içerisindeki Müslümanları göçe zorlamıştır. İnsanlık dışı müdahaleler, göç ve sürgün ikliminin en acımasız yüzü Balkanlar’ın aslî unsuru olan Müslümanlar üzerinde sistematik olarak gün yüzüne çıkmıştır.

Böylesi bir dönemde Osmanlı İmparatorluğu Balkanlar'daki topraklarının %83'ünü kaybederken, nüfusunun da %69'unu yitirmiştir. Tüm bu baskı ve zulümlere rağmen yurdunu terk etmeyen Müslümanlara karşı kesintisiz şiddet devam ettirilmiş ve 1878'den itibaren Balkanlar'dan Anadolu'ya göç sürekli hâle gelmiştir. Yine bu çerçevede ciddi bir tabiiyet sorunu ortaya çıkmış ve Osmanlı ile Bulgaristan sınırlarında kalan etnik gruplar karşılıklı mübadele yöntemiyle dönemsel çözüme kavuşturulmuştur. Buna rağmen günümüze kadar gelen sorunlara bakıldığında mübadele yönteminin dahi kesin çözüm olmadığı gözlemlenmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu Balkanlar'ı yitirmesine rağmen geride çok güçlü bir sosyo-kültürel miras bırakmıştır. Altı asır süren hâkimiyet bölgede kurumsallaşan bir Türk-İslâm kültürünün yerleşmesini beraberinde getirmiştir. Osmanlı'nın bölgeden çekilmesine rağmen bu kültürün hâlâ yaşıyor olması yeni kurulan Balkan devletlerinde ciddi rahatsızlıklara sebebiyet vermiştir. Balkan Savaşları sonrası ulus-devlet modeliyle kendi homojen uluslarını yaratmak isteyen bu devletler De-Ottomanization (Osmanlı'dan Arınma) siyaseti uygulamışlardır. Bugün ise Türkiye'nin TİKA başta olmak üzere yumuşak güç unsurlarıyla Balkanlar'da faaliyet göstermesini Neo-Osmanlılık olarak görerek Türkiye'nin yayılmacı politikalar izlediğini ileri sürmektedir.

Örneğin; Bosna Savaşı'nda sadece Boşnaklar kuşatma altına alınmamış, aynı zamanda askerî hedef olmamasına rağmen özellikle Osmanlı'dan kalma tarihi yapılar bombalanmıştır. Bunun en net örneği tarihi Mostar Köprüsü'nün Hırvat milislerce bombalanarak yıkılması olmuştur. Kuzey Makedonya'da ise Üsküp merkezinde yer alan Yelenkapan Camii yıkılarak yerine Üsküp Üniversitesi'nin kurulması, Gostivar'daki tarihi çarşı ve camilerin yıkılması ve birçok eserin tahrip edilmesi bunu takip etmiştir. Vardar Nehri'nin hemen üzerinde inşa edilen Taşköprü'nün doğu tarafında Makedon nüfus yok denecek kadar az yaşarken, batı tarafında durum tam tersidir ve Türk/Müslüman yok denecek kadar azdır. Vardar bir taraftan iki farklı sosyolojinin, tarihin ve kültürün ayrılma noktasıyken diğer taraftan Taşköprü bu iki farklı tarihi, sosyoloji ve kültürü buluşturmanın sembolü durumundadır. Yani bir varoluş mücadelesi veren Makedonya Türkleri günümüze kadar gelebilmişse de her an kimliklerini yitirme korkusuyla yaşamıştır.

Türkiye'nin özellikle 1950 sonrasında izlediği dış politika Atlantikçilik olarak yansımış ve bu durum 1990'a yani Soğuk Savaş'ın bitimine kadar devam etmiştir. 1963 Kıbrıs krizindeki kırılma haricinde yurtdışındaki soydaşlar bu dönemde kendi kaderlerine terk edilmişlerdir. Balkan ülkelerinin bu dönemde Doğu Bloku içerisinde yer alması Türkiye'yi bu ülkelere karşı mesafeli durmaya itmiştir. Ancak bu Atlantikçi yaklaşıma rağmen Kıbrıs konusundaki tutumuna binaen ABD'den gelen Johnson Mektubu tüm düşünceleri alt üst etmişse de Türkiye blok siyaseti izlemeye devam ederek Balkan Türklerine kayıtsız kalmıştır. Nasıl ki 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı başlamış, bu andan itibaren ABD ile olan ilişkiler de sorgulanmaya başlamıştır. Türkiye, kendi sınır güvenliğini bölgesel gerçeklerle düşündüğünde komşu ülkelerle ilişkileri geliştirmeye yönelmiştir. Böylelikle Balkan ülkeleriyle ilişkilerini “büyükelçilik” temsili düzeyine yükselterek stratejik bir adım atmıştır.

Soğuk Savaş döneminde en kırılgan ilişkiler Türkiye ile Bulgaristan arasında yaşanmıştır. Sadece bu dönemde red, inkâr ve asimilasyon politikalarıyla Bulgaristan Türklerine barbarca politikalar uygulayan ve Türk ismine dahi tahammül etmeyen Bulgar yönetimince Türkler sürgün edilmiştir. Sürgünü kabul etmeyen ve buna direnenlere ise sistematik bir biçimde asimilasyona tabi tutulmuştur. Bu minvalde teze konu olan Türk köylerinin metruk hale gelmesi, boşalması Bulgarlara örnek teşkil etmiştir.

Yukarıda değinildiği üzere bu köylerin akıbeti belirsizliğini korurken, Bulgar hükümetinin Kuzey Makedonya sınırının içerisine müdahale ederek Avrupa Birliği kartını kullanmak marifetiyle bu bölgede yaşayan insanlara Bulgar pasaportu dağıtması zaten Türkler konusunda önyargılı olan Bulgaristan'ın ileri düzeydeki planlarına ışık tutmaktadır. Türkiye, boşalan bu köylerin yeniden nüfuslandırılmasını sağlamak için adım attığında ve başardığında hem Türkiye için hem de Kuzey Makedonya için ciddi bir sorun çözülecektir.

Kuzey Makedonya kendi sınır güvenliğini sağlamak suretiyle bir tampon bölgeye sahip olacak, Türkiye ise Trakya ve İstanbul'un güvenliğinin sağlanması için güvenli bir ortama kavuşacaktır. Türkiye, nasıl ki doğu ve güneydoğu sınırlarının güvenliğini sınır ötesinde sağlıyorsa, Doğu Trakya'dan başlamak suretiyle de Boğazların ve İstanbul'un güvenliği Balkanlar'daki soydaşları sayesinde sağlayacaktır.

Türkiye’de bulunan Balkanlı nüfus -ki tamamına yakını göç ve savaşların vermiş olduğu zorunlu sığınma ile gelmiştir- ciddi bir Balkan lobisi oluşturmuştur. Bir başka boyutu ise Türkiye’de bir Balkan diasporası meydana gelmiştir. Bunlar arasında şu anda Kuzey Makedonya’dan göç edip Türkiye’de yaşayan binlerce vatandaşımız bulunmaktadır. Dolayısıyla bugün atılacak ve karşılıklı çıkarları koruyacak ve hatta güçlendirecek bu adım ülkemizdeki Balkanlı nüfusu da olumlu yönde etkileyecektir.

Tüm bu paradigmlar bir araya geldiğinde coğrafi siyaset kaçınılmaz olmuştur. Ülkemizin Balkanlar’da bulunan tek toprak parçası olan Trakya bölgesi sınırlarımızın güvenliği açısından zayıf kalmaktadır. Trakya bölgesinin içe doğru stratejik karasal derinliği bulunmadığından Kuzey Makedonya’da atılacak her müspet adım stratejik savunma hattımızı genişleterek ülkeye derinlik kazandıracaktır.

Diğer taraftan bakıldığında Balkan coğrafyasında ulus-devlet inşası sonrası var olan devletlere Yugoslavya’nın dağılmasıyla birlikte yedi devlet daha eklenmiştir. Böylece bölgede Türkiye haricinde 11 yeni devlet boy göstermiştir. Hâl böyle olunca 1990 sonrası Balkanlar’da siyasal, toplumsal, ekonomik ve askerî dengeler yeniden değişmiştir. Bu değişim beraberinde tarihi kırılmaları getirmiştir. Dolayısıyla Balkanlı ülkeler için ciddi bir “güvensizlik” ortamı meydana gelmiştir. Harita 8’de nispeten gösterildiği üzere “Büyük Ulusal Projeler/Hayaller” komşu ülkeler arasında yayılmacılığı başlatmıştır.

Bu hayallerin hemen hepsi Kuzey Makedonya’yı merkeze almaktadır. Bunları: Büyük Arnavutluk Projesi, Büyük Sırbistan Projesi, Büyük Bulgaristan Projesi ve Yunanistan’ın Helen İmparatorluğu şeklinde sıralamak mümkündür.

Kosova Savaşı başladığında Sırbistan’a karşı Kosovalı Arnavutları destekleyen Türkiye, Arnavutların sempatisini kazanmıştır. Bugün Balkanlar’da Rusya’nın müttefiki olarak bilinen Sırbistan’ın “Büyük Sırbistan Hedefinin” önündeki en büyük engel Türkiye’nin gerek EUFOR gerekse KFOR içerisinde yer alan askerî varlığıdır. Yine aynı şekilde Makedonya ile Makedonya’daki Arnavutlar arasında çıkan çatışmada arabuluculuk görevini Türkiye üstlenmiş ve tarafları itidale davet ederek krizin derinleşmesini engellemede faal rol oynamıştır. Ayrıca Makedonya’nın bağımsızlığını ilan etmesinin hemen ardından Makedonya’yı bağımsız devlet olarak tanıyan ikinci ülke, Makedonya’da büyükelçilik açan ilk ülke olmuştur.

Kuzey Makedonya, sınır komşusu Yunanistan, Kosova ve Arnavutluk'un yanı sıra ülke içerisinde yaşayan 500 bin küsur Arnavut azınlığı tehdit olarak görmektedir. Türkler ise gerek Yugoslavya içerisinde gerekse bugünün Kuzey Makedonya'sında "sadık azınlık" olarak görülmektedir. Arnavut ayaklanmasında en net yansıma olarak görülen bu durum Türklerin anayasal düzene saygılı ve Kuzey Makedonya'nın toprak bütünlüğünü savunan azınlık olarak anılmalarına vesile olmuştur.

Tüm bu bilgiler ışığında Kuzey Makedonya'da boşalan Türk köylerinin jeopolitik önemi hassasiyetini korumaktadır. Ayrıca bu ülkenin güneydoğusunda yer alan bu köylerin boş kalması en verimli toprakların da boş kalması anlamına gelmektedir. Bölgenin yeniden nüfuslandırılması tarım başta olmak üzere birçok sektörün canlandırarak işsizlik ve göç gibi hususlarda Kuzey Makedonya'ya olumlu katkılar sağlayacaktır.

Kuzey Makedonya'daki Türkler geçimlerini genellikle tütün işlerinden sağlamaktadır. Ülkenin iklimine bakıldığında en gelişmiş sektörün tarım olduğu görülmektedir. İşlenebilir tarımsal arazi 1 milyon 265 bin hektar alandan oluşmaktadır. Bununla birlikte ülkenin alçak kesimlerinde koyun ve büyükbaş, yüksek kesimlerinde ise keçi yetiştirilmektedir. Dolayısıyla bu sektörler Kuzey Makedonya GSMH'sine, istihdama, ticarete, kırsal ekonomiye ve nüfusun tutulmasına ciddi katkılar sağlayabilecektir. Tarım ve hayvancılık sektörünün ülke GSMH'sine sağladığı katkı %12 olarak gerçekleşmiştir. Bu alanların dolaylı yoldan etkilediği sektörler eklendiğinde yıllık GSMH'ye %16'lık bir katkı sağladığı anlaşılmıştır.

Tütüncülük tüm bu sektörün taşıyıcısı konumundadır ve özellikle Doğu Makedonya bölgesinde yapılmaktadır. Sektörün 145.000 insana iş kapısı olduğu düşünüldüğünde 2 milyon nüfuslu bir ülkede çalışabilir insan oranının ciddi bir kısmına tekabül ettiği bilinmektedir. Dünya Bankasının verilerine göre Kuzey Makedonya'da toplam 460.544 kişi meslek sahibidir.³⁸³

Türk şirketlerinin Kuzey Makedonya'da yatırım yapmaları Türkiye'nin Balkanlar'da daha güçlü olmasını sağlayacaktır. Artık uluslararası şirketler ülke ilişkilerinde önemli ve yaptırım gücü yüksek aktörler olarak yer almaktadır.

³⁸³ The World Bank, *North Macedonia Data*, <https://data.worldbank.org/country/north-macedonia?view=chart>, (25.11.2023).

Türkiye'nin yumuşak güç unsurları olan TİKA, Yunus Emre Enstitüsü ve Maarif Vakfı gibi kurumlarının yanı sıra Ziraat ve Halk Bankalarının Kuzey Makedonya'daki varlıkları Türkiye'nin elini güçlendirmektedir.

Tarihsel anlamda Yörüklerin yaşadıkları³⁸⁴ Güneydoğu ve Doğu Makedonya'nın verimli tarım arazilerinde bulunan Türk köyleri bugün boş durumdadır ve Kuzey Makedonya hükümeti için dahi ekonomik kayıp olarak görülmektedir. Türkiye, gerek şirketleri buraya yönlendirerek gerekse 1953'ten itibaren Makedonya'dan Türkiye'ye göç eden vatandaşları tersine göçe teşvik ederek bu boşluğu doldurabilir. Bu noktada bu çalışmada tasarlanan "Rumeli Köyleri Bölgesel Kalkınma Projesi" bu amaca hizmet edebilir.

Balkanlar'ın istikrarı Kuzey Makedonya'dan geçmektedir ve bu bölgedeki barışın ön koşulu Kuzey Makedonya'nın istikrarına bağlıdır. Türkiye'nin sınır güvenliği de Balkanlar'daki güven ortamıyla doğrudan bağlantılıdır. Rusya'nın Ukrayna'ya saldırmasından sonra Balkanlar'daki güvenlik ve barış ortamı tekrar tartışılmaya başlanmıştır.

Bir bölgeden olası bir istikrarsızlık veya kriz nedeniyle kitlesel göç hareketlerinin yaşanması, bölgenin sosyal ve kültürel yapısını olumsuz yönde etkileyebilir. Bu durum bölge dokusuna yabancı büyük nüfusların gelmesine ve toplumsal gerilimlere yol açabilir. Özellikle bölgenin kültürüne yabancı insanların yoğun bir şekilde yerleşmesi, uzun vadede hoşnutsuzluk ve istikrarsızlık yaratma potansiyeline sahiptir. Örneğin, çevre bölgelerden Makedonya'ya büyük göç dalgalarının gelmesi, bu yeni yerleşimcilerin yerleştirildiği alanlarda kültürel uyumsuzluk ve çatışma riskini beraberinde getirebilecektir. Bu durum, hem bölgenin sosyal dokusunda bir yabancılaşma yaratacak hem de uzun vadede toplumsal huzursuzluklara ve çatışmalara neden olacaktır.

Örneğin; bitki türleri dahi başka bir coğrafyaya taşındığında hemen uyum sağlayamamaktadır. Yeni ekilen bir bitki, o bölgenin ekosistemiyle adeta bir savaş içerisine girmektedir. Eğer farklı bir bölgeden bir çiçek ya da diken alınıp başka bir yere dikilirse, oradaki yerel canlılar bu yeni bitkiyle uyum sağlamakta zorlanmaktadır.

³⁸⁴ İzzet İbrahimsoylu, "Makedonya Yörüklüğü (Makedonya'nın Doğu ve Güneydoğusu)", *Yeni Balkan*, <https://yenibalkan.com/tr/kose-yazilari/makedonya-yoruklugu-makedonya-nin-dogu-ve-guneydogusu>, (07.12.2023).

Karıncalar ya da diğer canlılar bu bitkiyle yaşayamaz hale gelmekte ve bölgedeki bazı bitkiler bu uyumsuzluktan dolayı ölmektedir. Bu uyum süreci zaman alan ve karmaşık bir süreçtir. Aynı şekilde, bir bölgenin kültürüne ve sosyal dokusuna ait olmayan insanların yoğun bir şekilde o bölgeye yerleşmesi de benzer bir uyumsuzluğa yol açabilmektedir. Bu tür kültürel ve sosyal uyumsuzluklar, uzun vadede kaos ve istikrarsızlık doğurma potansiyeline sahiptir.

Bu kapsamda Ukraynalıların, Kuzey Makedonya'da Türklerden boşalan metruk köylere yerleştirilmeleri gibi bir senaryo, ileride tartışmaya açılacak bir konu olarak görülmektedir. Özellikle bir tarım toplumu olan Ukraynalıların ya da gelecekte benzer şekilde vatanlarından sürülmüş yabancı grupların (Afgan, Suriyeli vb.) bu bölgeye yerleştirilmeleri, bölgesel kalkınma açısından düşünülebilir. Ancak, bu tür yerleşim hareketlerinin, yerel halkın (Makedonyalılar veya Türkler) isteklerine muhalif bir şekilde gerçekleştirilmesi toplumsal uyum açısından ciddi sorunlar doğuracaktır. Makedonya'da, tarihsel olarak Türklerin yerinden edilmeleri gibi olayların, günümüzde başka topluluklara karşı tekrarlanması, bölgesel gerilimleri artırma ve sosyal dokuya zarar verme riskini taşımaktadır. Bu nedenle, böyle bir girişimin toplumsal mutabakat ve uyum gözetilerek ele alınması kritik önem taşımaktadır.

Büyük devletler stratejik kararlar alırlarken, küçük devletler bu kararların uygulayıcısı konumuna düşmektedirler. Örneğin, Arnavutluk'un İtalya ile yaptığı bir anlaşma sonucunda, belirli sayıda Afrikalı nüfusun Arnavutluk'a yerleştirilmesi kabul edilmiştir.³⁸⁵ Bu tür anlaşmalar, küçük devletlerin büyük güçlerin politikaları doğrultusunda hareket etmesiyle sonuçlanmaktadır. Burada önemli bir soru ortaya çıkmaktadır: Makedonya'ya yarın bir gün benzer bir teklif yapılarak, örneğin 50.000 Afrikalının ülkeye yerleştirilmesi talep edilirse, Makedonya bu duruma nasıl tepki verecek? Böyle bir durumda Makedonlar daha önce kendi vatandaşı olan 20.000, 50.000 ya da 100.000 Türkü geri almamış olmanın pişmanlığını yaşayacaklar mıdır?

Dolayısıyla, büyük devletlerin gelecekte dayatabileceği bu tür zorunlu yerleştirmelere karşı kendi topraklarında boş kalan alanları, yerli halkla ve soydaşlarla

³⁸⁵ Belén Fernández, "Nothing 'Out Of The Box' About Italy's Asylum Offshoring Deal With Albania", *Aljazeera*, <https://www.aljazeera.com/opinions/2024/6/18/nothing-out-of-the-box-about-italys-asylum-offshoring-deal-with-albania>, (17.09.2024).

doldurmak stratejik bir önlem olacaktır. Büyük güçler, yumuşak güç yöntemleriyle, örneğin dış borçları kapatma vaadiyle, ülkeleri politik baskı altına alabilir. Bu nedenle, kendi insanını geri almak ve boş alanları doldurmak, gelecekte dışarıdan dayatılan nüfus hareketlerine karşı bir savunma mekanizması olarak değerlendirilebilir.

Bugün, vatandaşlık yasası kapsamında geri dönüş imkânı sağlanmışken, Kuzey Makedonya'daki metruk Türk köylerinin aslına uygun şekilde yeniden nüfuslandırılması ve canlandırılması büyük önem taşımaktadır. Ancak, Ohri Çerçeve Anlaşması ile anayasa hükümlerine giren, nüfusun yoğunluğuna göre temsil ve anadilde eğitim³⁸⁶ gibi haklardan dolayı temkinli davranan Kuzey Makedonya yetkililerinin, bu konuda diplomatik yollarla ikna edilmesi gerekmektedir. Uyum sorunu yaşamayacak olan Türk nüfusunun geri dönüşü, bölgenin sosyal ve kültürel yapısının korunmasını sağlarken, aynı zamanda ekonomik ve demografik canlılık getirecektir. Bu sürecin başarılı bir şekilde hayata geçirilmesi hem bölgenin kalkınmasına katkı sağlayacak hem de Türk köylerinin tarihi kimliğine uygun şekilde yeniden canlanmasını mümkün kılacaktır.

Bu vatandaşlık yasasına ek olarak daha da kolaylaştırıcı yasalar çıkarılmalıdır. Başvuru süre bitimi olmaksızın insanların istismara uğramayacakları şekilde yeniden düzenlenmelidir. Başvuru yapacak olanlar için işlemlerin basit ve sarıh şekilde açıklanması gerekmektedir. Süreçle ilgili belgeler ve başvuru aşamaları, başvuru sahiplerinin cevap alacakları tarihler belirlenmiş olmalıdır. Geri dönüş süreci için Türkiye Cumhuriyeti ve Kuzey Makedonya Devletleri arasında gerekli anlaşmalar yapılarak diplomatik güvence alınmalıdır.

Tarihte Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan arasında bir güç mücadelesi sahası olmuş bu bölgenin günümüzde AB süreci içerisinde olduğu ve bu bağlamda AB uyum yasaları çerçevesinde Makedonya kökenlilerin dönüşü için gerekli bürokratik kolaylıkları yapması için Kuzey Makedonya devletine destek olunması elzemdir. Bu desteğin karşılığı, Makedonya'daki varlığı itibarıyla Makedonya Devleti'nin birliği ve bütünlüğüne katkıda bulunacak daha güçlü bir Türk toplumunun varlığıdır.

³⁸⁶ İzzet İbrahimsoylu, “Milli Görev: Nüfus Sayımı-2” *Yeni Balkan*, <https://yenibalkan.com/tr/kose-yazilari/milli-gorev-nufus-sayimi-2>, (07.12.2023).

Bu varlık, bölgenin istikrarına olduğu kadar, Kuzey Makedonya'nın huzur ve refahına da katkı sağlayacaktır. Böylece Kuzey Makedonya'da zaman zaman sorun çıkaran Arnavutlar güçlendirilmiş Türk nüfus yardımıyla dengelenebilecektir. Dengenin tesisi için Makedonya Türklüğünün daha güçlü hâle getirilmesi, Makedonya'daki tüm toplumlar için bir istikrar unsuru olacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti bölgenin istikrarını bir devlet politikası olarak benimsemektedir ve Kuzey Makedonya ile Türkiye, dost ve müttefik ülkelerdir. İttifakın doğası gereği bu çalışmada işaret edilen olguların hayata geçirilmesi bölgenin istikrarı için elzem olduğu gibi bu tezde işaret edilen fikriyatın eyleme geçirilmesi büyük önem arz etmektedir.

Her iki devletin de bunu gerçekleştirmek için yeterli iradesi, bu iradeye sahip entelektüel idarecileri ve kurumsal tecrübesi fazlasıyla mevcuttur. Demografik olarak bozulmuş, sakatlanmış, kısmen ya da tamamen metruk hâle getirilmiş coğrafyaların aslı unsurları ile onarılması, iki ülkenin de çıkarlarına hizmet etmektedir. Geri döndürülen her nüfus bölgeye gelen zenginlik, sektörel katkı ve daha hareketli bir iç pazar demektir. “Ağlayanın malı gülene, gidenin malı kalana yar olmaz” prensibi gereği, bölgeyi boşaltarak topraklarından ayrılan toplumların geride bıraktığı insanlar demografik açıdan çölleşmiş sahalarda tutunamamaktadırlar.

Dış göç, artık Makedonları da kuşatan, cazip gelen ve onları gelişmiş ülkelerin ekonomilerine çeken bir olgudur. Bu olguyu durdurmak yahut cazibesini azaltmak için iç pazarın ve iç ekonomik döngünün üretici bir unsuru olarak Türklerin boşalttığı köylerin yeniden ihya edilmesi zaruridir. Aksi taktirde verimli ve sulak alanların küresel ısınma ve küresel göçlerle vakum etkisi sonucu istenmeyen göçmenler ve istilacılarla dolması kuvvetli bir ihtimaldir.

Göç, günümüzde devletlerin egemenliğini aşan bir güçte art arda dalgalarla Avrupa'ya ilerlemektedir. Ekonominin boşluk kabul etmez prensibini tersten okuyacak olursak ekonomik açıdan faal, sektörel olarak doygun, üretken ve yeterli nüfusa sahip bölgeler de vakum etkisinden mahfuz, yani korunmuş olacaklardır. Avrupa'nın olduğu kadar Rumeli coğrafyasının ve onun kalbinde yer alan Kuzey Makedonya'nın uzun vadeli geleceği de buna bağlıdır.

KAYNAKÇA

Aarong, <https://www.aarong.com>, (15.09.2024).

Abbott, George Frederick, *Makedonya: 20.Yüzyılın Başlarında Balkanlar'da Tarihsel Bir Gezi*, (çev.) Raşit Gürdilek, Akılçelen Kitapları, Ankara 2013.

Abdula, Sevdâ, "Din ve Milliyetçilik: Sırp Ortodoks Kilisesi ve Sırp Milliyetçiliği Örneği", İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Danışman: Yrd. Doç. Dr. Edip Asaf Bekaroğlu, İstanbul 2013.

"Adı Artık Kuzey Makedonya Cumhuriyeti", Mecra, <https://www.gzt.com/mecra/makedonya-artik-kuzey-makedonya-cumhuriyeti-3389879>, (16.09.2024).

Adiloğlu Eklemezler, Seda, "Çok Kültürlü Bağlamda (Kuzey Makedonya'da) Yer Adları", *Erdem Dergisi*, Sayı 84, Ankara 2023.

Afşar, Önder Aytaç, "Rasyonel Kurumsalcılık ve Sosyolojik Kurumsalcılık Açısından Avrupalılaşma Yaklaşımı", *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 17, Konya 2017.

Ağanoğlu, Yıldırım H., *Osmanlı'dan Cumhuriyete Balkanlar'ın Makûs Talihi Göç*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2011.

Akbaba, Yusuf, "Makedonya'dan Türkiye'ye Kitlemel Türk Göçleri ve Sözlü Tarih Denemesi", *I. Uluslararası Göç ve Kültür Sempozyumu*, Amasya 2016.

Aktan, Hamza, *Makedonya-Arnavutluk İlişkilerinde Arnavut Sorunu*, Lagos A, Üsküp 2006.

Altıbaş, Ahmet, "Makedonya Sorunu ve Çete Faaliyetleri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, Afyon 2005.

Altuğ, Yılmaz, "Balkanlar'dan Anayurda Yapılan Göçler", *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt 55, Sayı 212, Ankara 1991.

Anderson, Matthew Smith, *Doğu Sorunu: 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*, (çev.) İdil Eser, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.

Anderson, Perry, *Antikiteden Feodalizme Geçişler*, (çev.) Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul 2017.

Antonopoulos, Paul, “Why Will Bulgaria Veto North Macedonia’s EU Accession When It Did Not Block Its NATO Membership?”, *Greek City Times*, <https://greekcitytimes.com/2020/11/04/bulgaria-north-macedonia-eu-nato/>, (06.09.2024).

Aras, Damla, “Yunanistan’daki Slav-Makedon Azınlığı ve Problemleri”, *ASAM Yayınları*, Sayı 34, Dizi 6, Ankara 2002.

Arif, Ayfer, Makedonya Cumhuriyeti’nin Azınlık Politikası ve Eğitime Etkisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Danışman: Doç. Dr. Elçin Macar, İstanbul 2008.

Armanoğlu, Fahir, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, Alkım Yayınevi, İstanbul 2012.

Arşimen, Gamze ve Tatar, Volkan, “Batı Balkan Devletleri ve Avrupa Birliği Genişlemesine Etkisi”, *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 11, Sayı 1, Kırklareli 2022.

Aruçi, Kemal ve Matkovski, Aleksandar, *Osmanlı Kroniklerinde Kuzey Makedonya*, (ter.) Meral Jahjai, Abas Jahjai, (ed.) Muhammet Altaytaş, Abdullah Talha İmamoğlu, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2022.

Aruçi, Muhammed, *Yugoslavya*. Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi 43, İstanbul 2013.

Atalay, Osman, “Balkanlar’da Jeopolitik Değişim, Kamu Diplomasimizin Önemi”, *Stratejik Düşünce Enstitüsü*, <https://www.sde.org.tr/analiz/balkanlarda-jeopolitik-degisim-kamu-diplomasimizin-onemi-analizi-52508>, (24.02.2024).

Atasoy, Emin, “Bulgaristan’ın Coğrafi-Jeopolitik Konumu ve Yansımaları” *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 11 Sayı 18, Bursa 2010.

Ateşoğlu Güney, Nurşin, “Yunanistan’daki ABD Üsleri: Yeni Çevreleme Stratejisinin Handikapları”, *Kriter Dergisi*, SETA Yayınları, Yıl 5, Sayı 56, İstanbul 2021, <https://kriterdergi.com/dis-politika/yunanistandaki-abd-usleri-yeni-cevreleme-stratejisinin-handikaplari>, (15.10.2024).

Bakırcılar, Nimet Ayşe, Makedonya Coğrafyasında Sosyo-Kültürel Hayat (XIX. Yüzyıl Öncesi), Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih

Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi), Danışman: Prof. Dr. İsrail Kurtcephe, Antalya 2010.

Bakiler, Yavuz Bülent, *Üsküp'ten Kosova'ya*, Yakın Plan Yayınları, İstanbul 2020.

Baklacioğlu, Nurcan Özgür, “Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçlerde Sayılar, Koşullar ve Tartışmalar”, (der.) M. Murat Erdoğan ve Ayhan Kaya, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015.

Baklacioğlu, Nurcan Özgür, *Dış Politika ve Göç: Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçlerde Arnavutlar*, Derin Yayınları, İstanbul 2010.

Balkan Araştırma Enstitüsü, Balkan Raporları, <https://balkanraporu.trakya.edu.tr/news/-vatandaslik-yasasiyla-ilgili-merak-edilen-sorular->, (10.05.2023).

Banac, İvo, “Sırp Milliyetçiliği”, (haz.) Kemali Saybaşı ve Gencer Özcan, *Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1997.

Bayraktar, Kaya, “Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902-1905)”, *BİLİG*, Sayı 69, Ankara 2014.

Bayraktar, Kaya, “Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902-1905)”, *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 69, Ankara 2014.

Ben-David, Joseph, “The Kibbutz and The Moshav”, *Agricultural Planing And Village Community In Israil*, (ed.) Joseph Ben-David, *Arid Zone Research Unesco*, Belgium 1964.

Bey, Ahmet Selahattin, *Makedonya Meselesi ve Balkan Harb-i Ahîri*, (haz.) Hasan Ali Polat, Yedisu Yayınları, İstanbul 2021.

Bilgin, Önder, Türkiye-Makedonya İlişkileri ve Makedonya Türklerinin Durumu (1991-2018), Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balkan Çalışmaları Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Vahit Cemil Turan, Edirne 2019.

Bora, Tanıl, *Yugoslavya: Milliyetçiliğin Provakasyonu*, Birikim Yayınları, İstanbul 1991.

Borza, Eugene N., *Before Alexander Constructing Early Macedonia*, Regina Books, California 1990.

Boškoviç, Miroslav ve Maçevska, Dançe, *Makedonya Tarihi II. Sınıf*, (çev.) Ceylan Ruşid, Makedonya Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı, Üsküp 2010.

Bozkurt, Giray Saynur, “Tito Sonrası Dönemde Eski Yugoslavya Bölgesindeki Türkler ve Müslümanlar”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, İzmir 2010.

Börzel, Tanja ve Risse, Thomas, “When Europe Hits Home: Europeanization and Domestic Change”, *Europea Integration Online Papers*, Cilt 4, Sayı 15, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=302768, (11.03.2024).

Brie, Mircea, Jusufi, Islam ve Polgár, István, “The Role Of The Albanian Community The European Integration Process Of North Macedonia”, *International Relations and Area Studies: Focus on Western Balkans*, (ed.) Laura M. Herta, Adrian G. Corpădean, Presa Universitară Clujeană, Cluj 2021.

“Bulgaristan, Kuzey Makedonya'nın AB Üyeliği Önündeki Veto Engelini Kaldırdı”, *Euronews*, <https://tr.euronews.com/2022/06/24/bulgaristan-kuzey-makedonyanın-ab-uyeligi-onundeki-veto-engelini-kaldirdi>, (18.11.2023).

“ВМРО – ДПМНЕ бара јавна дискусија за Законот за државјанство”, *A1onmk*, <https://a1on.mk/macedonia/vmro-dpmne-bara-javna-diskusija-za-zakonot-za-drzhavjanstvo/>, (07.10.2024).

Can, Reyhan Rafet, “Nüfus Miktarları Bakımından Kuzey Makedonya’da Türklerin Yaşadığı Şehirler Üzerine Bir İnceleme”, *Turkish Studies-Social Sciences*, Sayı 15(6), Üsküp 2020.

Castellan, Georges, *Balkanların Tarihi 14.-20.Yüzyıl*, (çev.) Ayşegül Yaraman Başbuğu, Milliyet Yayınları, İstanbul 1995.

Cebeci, Ahmet, “Tarih Perspektifinde Makedonya’da Rumeli Türkleri”, (haz.) Kemal Vatan, Hüseyin Yaltırık, *İzmir Makedonya Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları*, İzmir 1996.

Cvijić, Jovan, *Promatranja O Etnografiji Makedonskih*, Slovena.

Çağ, Galip, “Kuzey Makedonya’da Değişen Vatandaşlık Yasası ve Temkine Davet”, *Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi*, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/66943/kuzey_makedonyada_degisen_vatandaslik_yasasi_ve_temkine_davet, (17.05.2024).

Çağ, Galip, “Yeni Bir Öteki Olarak “Batı Balkanlar” Kavramına Dair”, *TASAM*, İstanbul, https://tasam.org/Files/Icerik/File/Galip_Çağ-_Batı_Balkanlar_pdf_911441d4-98be-4d61-affc-bf3238b38a42.pdf, (05.06.2024).

Çakmak, Serdar, “Batı Trakya Türk Azınlık Sorunu ve Vatansızlık Statüsü”, *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, Cilt 8, Sayı 61, İstanbul 2022.

Çavuşoğlu, Halim, “Yugoslavya-Makedonya Topraklarından Türkiye’ye Göçler ve Nedenleri”, *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 41, Ankara 2017.

Çavuşoğlu, Halim, “Yugoslavya-Makedonya’dan Türkiye’ye 1952-67 “Kitlesel” Göçü ve Bursa’daki Göçmen Kesimi”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı 10, İzmir 2006a.

Çavuşoğlu, Naz, *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları*, Su Yayınevi, İstanbul 2001.

Çayırılı, Necati, “Makedonya ve Kosova Türkleri”, *Türkler Ansiklopedisi* 20, (ed.) Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

Çelik, Bilgin, *Dağılan Yugoslavya Sonrası Kosova ve Makedonya Türkleri*, Gürer Yayınları, İstanbul 2013.

Çelik, Gülfettin, “Osmanlı Devleti’nin Nüfus ve İskân Politikası”, *Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, İstanbul 1999.

Çomak, Hasret, “Balkanlar ve Bosna-Hersek’in Jeopolitiği”, *Uluslararası Balkan Kongresi*, TASAM, İstanbul 2008.

Dalkılıç, Mehmet, “2001 Ohri Çerçeve Anlaşması Sonrası Makedonya’da Sürdürülebilir Etnik Barış ve Politik Bütünlük Sağlanması Bağlamında Türkiye’nin Rolü”, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Yıl 8, Sayı 1, Düzce 2018.

Dalkılıç, Mehmet, “Ohri Çerçeve Anlaşması Sonrası Makedonya’da Etnik Ayrımcılık ve Kalıcı Barışın Tesisinde Türkiye’nin Rolü”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 12, Rize 2017.

Dashti, Zabihullah, “Makedonya’daki Azınlık Sorunu”, *Journal Of Justice*, https://www.researchgate.net/Dashti/publication/355157962_MAKEDONYA'DAKI_AZINLIKLAR_SORUNU_THE_ISSUE_OF_MINORITIES_IN_MACEDONIA/li

nks/6167036a25be2600ace1d13e/MAKEDONYADAKI_AZINLIKLAR-SORUNU-THE-ISSUE-OF-MINORITIES-IN-MACEDONIA.pdf, (02.02.2024).

Dedeic-Kırbaç, Amra, “Boşnakların Türkiye’ye Göçleri”, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 35, İstanbul 2013.

Deliorman, Altan, *Yugoslavya’da Müslüman Türk’e Büyük Darbe*, Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım, İstanbul 2011.

Demir, Hakan, “Federalizm-Üniterizm İkileminde Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı’nda Siyasal Yaşam (1918-1929)”, *Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, Edirne 2013.

Demir, Hakan, “Yugoslavya Krallığı Siyasal Yaşamında Hırvat Sorunu (1929-1941)”, *Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, Edirne 2017.

Demirtaş-Coşkun, Birgün ve Türkoğlu, Emir, “Makedonya Bıçak Sirtında: Balkanlar’ın Eski “Model Ülke”si Yeni İstikrarsızlık Unsuru Mu?”, *Makedonya Sorunu Düünden Bugüne*, (der.) Murat Hatipoğlu, ASAM Yayınları, Sayı 34, Dizi 6, Ankara 2002.

Derman, Orhan, *Ötekileştirme Üzerine Kurulan Kimlikler Makedonya*, Akademisyen Kitapevi, Ankara 2020.

Dervişev, Amet, “Kuzey Makedonya Cumhuriyeti’ndeki Azınlıklar Üzerine Bir İnceleme, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi), Danışman: Prof. Dr. Hasan Buran, Edirne 2023.

Dikici, Ali, “Türkiye’de Balkan Muhacirleri Arasında Kaybolan Bir Topluluk: Torbeşler”, *TİKA Avrasya Etütleri*, Cilt 46, Sayı 2, Ankara 2014.

Diñç, Cengiz, Avrupa Birliği’nin “Beşinci Genişleme Süreci: Ekonomik ve Siyasi Boyutlar”, *Ege Akademik Bakış*, Cilt 12, Sayı 1, İzmir 2012.

Dugin, Aleksandr, *Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım*, Küre Yayınları, İstanbul 2010.

Duman, Çağdaş, “Siyasi Kırılmaların Eşiğinde Kuzey Makedonya”, (ed.) Güray Alpar, *SDE Akademi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 6, Ankara 2022.

Durak, Nihat, “Tarihsel Bağlamda Kuzey Makedonya Birleşik Metodist Kilisesi”, *Dergiabant*, Cilt 9, Sayı 1, Bolu 2021.

Durmaz, Mustafa, “Makedonya Sorunu ve Yunanistan İsim Uzlaşmazlığı”, *ASAM Uluslararası Hakemli Dergi*, Sayı 3, Ankara 2015.

Dündar, Fuat, *İttihat ve Terakki’nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.

Emecen, Feridun M., *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, Kapı Yayınları, İstanbul 2018.

Emgili, Fahriye, “Tito Yugoslavya’ında Türkler ve Arnavutlar”, *Hikmet İlmi Araştırma Dergisi*, Sayı 18, Gostivar 2011.

Emin, Leyla Şerif, “Dağlardaki Türk Köyleri”, *Gerçek Hayat*, <https://www.gercek hayat.com.tr/yazarlar/daglardaki-turk-koyleri/>, (15.05.2023).

Emin, Nedim, *Makedonya Siyasetini Anlama Kılavuzu*, SETA Yayınları, İstanbul 2014.

Emiroğlu, Hüseyin ve Çakır, Muhammet Faruk, “Yugoslavya’nın Dağılması Sürecinde Trans-Atlantik Dış Politika Parametreleri (1990-1995)”, *Avrasya Etüdleri Dergisi*, Ankara 2008.

Enes, İbrahim, “Ohri Çerçeve Anlaşması’nın 10. Yılında Türkler”, *Ufuk Dergisi*, Sayı 15, Üsküp 2011.

Engüllü, Suat, *Balkan Savaşlarından Sonra Makedonya’da Türkler*, ASAM Yayınevi, Ankara 1996.

Erdem, Ali Kemal, “Balkan Kökenliler Geldikleri Ülkelerden Vatandaşlık Alma Peşinde: Sadece Kuzey Makedonya’ya Bir Yılda 3 Bine Yakın Başvuru Oldu”, *Independent Türkçe*, <https://www.indy turk.com/node/542491/haber/balkan-kokenliler-geldikleri-ulkelerden-vatandaslik-alma-peşinde-sadece-kuzey>, (10.05.2023).

Erken, Ali, “Demokrat Parti Döneminde Türkiye-Yugoslavya İlişkileri ve “Serbest Göç” Mutabakatı”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, İstanbul 2018.

Erol, Mehmet Seyfettin, “Makedonya Sorununun Temel Dinamikleri”, *Balkanlar El Kitabı, Cilt 2 Çağdaş Balkanlar*, (der.) Osman Karatay ve Bilgehan A. Gökdağ, Vadi Yayınları, Ankara 2007.

Eseler, Bahriye ve Dural, A. Baran, “Kuzey Makedonya Cumhuriyeti’nin Yeni Vatandaşlık Yasası Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme”, *Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Uluslararası Çalışmalar-1*, (ed.) C. Cansın Selin Temana, İstanbul 2023.

European Commission, Bureau Of European Policy Advisers, “Enlargement, Two Years After: An Economic Evaluation”, *European Economy Occasional Papers*, Brussels 2006.

European Parliament, “Russia and The Western Balkans Geopolitical Confrontation”, *Economic Influence and Political Interference*, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/747096/EPRS_BRI\(2023\)747096_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/747096/EPRS_BRI(2023)747096_EN.pdf), (02.09.2024).

'Ekonomik Göçmenlerden Sığınmacılara 'Makedonya'ya Geçiş İzni', *Sputnik Türkiye*, <https://anlatilaninotesi.com.tr/20151205/yunanistan-makedonya-idomeni-siginmaci-gocmen-1019488475.html>, (04.10.2024).

Featherstone, Kevin, “Introduction: In The Name of Europe”, Kevin Featherstone and Claudio M. Radaelli (Ed.), *Politics of Europeanisation*, Oxford University, Oxford, 2003.

Fernández, Belén, “Nothing ‘Out Of The Box’ About Italy’s Asylum Offshoring Deal With Albania”, *Aljazeera*, <https://www.aljazeera.com/opinions/2024/6/18/nothing-out-of-the-box-about-italys-asylum-offshoring-deal-with-albania>, (17.09.2024).

Fernando Domenech Rey, Greece and Rome Refocused Unit Two Ancient, The Cradle of Democracy, https://recursos.edu.xunta.gal/sites/default/files/recurso/1355846800/the_land_of_greece.html, (11.09.2024).

Gacanov, Dimitir, *Birinci Dünya Savaşı'nda Makedonya Müslümanları (1916)*, (çev.) Hüseyin Mevsim, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2022.

Geiger, Vladimir, “Yugoslavya’da Alman Azınlık Mensuplarına Yönelik Baskılar (1944-1948)”, *Yugoslavya Tarihi*, (ed.) Hakan Demir, (çev.) Muharrem Rahle, Nobel Yayınları, Ankara 2021.

Genel Tarım Sektörü, T.C. Ticaret Bakanlığı, <https://ticaret.gov.tr/data/5b8700a513b8761450e18d81/Genel%20Tar%C4%B1m%20Sekt%C3%B6r%C3%BC%20Raporu.pdf>, (19.09.2024).

Glenny, Misha, *Balkanlar 1804-1999: Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Göçler*, (çev.) Mehmet Harmancı, Sabah Kitapları, İstanbul 2001.

Gültekin, Aysun, XIX.-XX. Yüzyıllarda Pomak Türkleri, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi), Danışman: Prof. Dr. İlker Alp, Edirne 2017.

Gürkan, İhsan, “Jeopolitik ve Stratejik Yönleriyle Balkanlar ve Türkiye Geçmişin Işığında Geleceğe Bakış”, *Balkanlar İçinde*, (ed.) İsmail Sosyal, Eren Yayınevi, İstanbul 1993.

Güveloğlu, Gülşah Kurt, “Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı Döneminde Yugoslavya’nın Siyasal Hayatı ve Türkiye ile Siyasi İlişkiler, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi), Danışman: Doç. Dr. Neşe Özden, Ankara 2009.

Güven, İbrahim Fevzi, “Revisiting Ethnic Framing in Conflicts: Challenging the Concept of Ethnic Conflict”, *Journal of Humanity, Peace and Justice*, Cilt 1, Sayı 1, İstanbul 2024.

Hacısalıhoğlu, Mehmet, “Makedonya”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 27, Ankara 2003.

Hacısalıhoğlu, Mehmet, *Doğu Rumeli’de Kayıp Köyler*, Bağlam Yayınları, Ankara 2008.

Halaçoğlu, Ahmet, “*Balkan Savaşları (1912-1913)*”, Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

Halid, Kjani, Avrupa Birliğine Katılım Sürecinde Kuzey Makedonya’nın Yaşadığı Ulusal ve Tarihsel Sorunlar, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ayfer Genç Yılmaz, İstanbul 2021.

Hamzaoğlu, Yusuf, *Balkan Türklüğü (Araştırmalar, İncelemeler, Makedonya, Sırbistan, Hırvatistan)*, Cilt 1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.

Hamzaoğlu, Yusuf, *Balkan Türklüğü (Makedonya, Hırvatistan, Osmanlı Öncesi Balkan Müslümanlığı)*, Logos A Yayınevi, Cilt 1, Üsküp 2010.

Hamziç, Zeynep Işıl, “Tito Dönemi ve Müslümanlar”, *Balkan Günlüğü Gazetesi*, <https://balkangunlugu.com.tr/tito-donemi-ve-muslumanlar/>, (10.05.2024).

Hatipoğlu, M. Murat, “Makedon Diasporası: Ege Makedonlarının Diasporasına Tarihsel ve Güncel Bir Bakış”, *Makedonya Sorunu Düinden Bugüne*, (der.) Murat Hatipoğlu, ASAM Yayınları, Sayı 34, Dizi 6, Ankara 2002.

Hillion, Christophe, “Copenhagen Criteria and Their Progeny”, (ed.) Christophe Hillion, EU Enlargement, *Hart Publishing*, Oxford 2004.

Hoş, Bekir Yüksel, “Az Bilinen Bir Toplum, Balkan Mısırlıları; Coğrafi Yayılışları ve Kökenleri”, *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 5, Ankara 2020 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1127356>, (05.06.2024).

Hoş, Bekir Yüksel, “Bir Bölge Olarak Balkanlar ve Rumeli”, *Balkan Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler Araştırmaları 1*, (ed.) Ali Hüseyinoğlu, Balkan Araştırma Enstitüsü Yayınları, Yayın No 15, Edirne 2021.

Hoş, Bekir Yüksel, “Makedonya’daki Yörük Bölgelerinde Operasyonel Mevzilerin Hazırlanmasına Dair Ön Bilgilendirme”, Yayınlanmamış Makale.

Hoş, Bekir Yüksel, Çalışma Alanındaki Metruk Köylerinin Toplu Lokasyon Haritası Müstakil Çizim).

Hoştaş, Savaş, “Kuzey Makedonya’nın AB İçin Etnik Dönüşümü”, *Çorum Hakimiyet Gazetesi*, <https://www.corumhakimiyet.net/kuzey-makedonyanın-ab-icin-etnik-donusumu>, (11.11.2023).

Hösch, Edgar, *Balkan Tarihi- Kısa Bir Giriş*, (çev.) Ayşe Çevik, Runik Kitap, İstanbul 2024.

Ilievski, Borçe, “The Ethno-Oemogmphic Changes in the 1950s in the People’s Republic of Macedonia: The Emigration Process of the Turkish and Muslim Population”, *Ss.Cyril and Methodius Universty Macedonian Historical Review*, Cilt 4, Skopje 2010.

International Balkan University, <https://www.balkan.edu.tr>, (15.09.2024).

Iseynovski, Nuredin, *Makedonya’dan Göç*, Tilki Kitap Yayınevi, İstanbul 2021.

Işıksal, Turgut, “Makedonya Üzerinde Oynanan Oyunlar ve Bilinmeyen Bir Nüfus Sayımı”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı 43, Ankara 1971.

İbrahimi, Mehmet, “Yugoslavya’da Son Durum”, Röportaj: Halil Kaya, *Diyanet Dergi*, <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=17850>, (10.05.2024).

İbrahimsoylu, İzzet, “Beleş Yörüklüğü’ne Dair Kısa Bilgi”, *Yeni Balkan*, <https://yenibalkan.com/index.php/tr/kose-yazilari/beles-yoruklugu-ne-dair-kisa-bilgi>, (11.09.2024).

İbrahimsoylu, İzzet, “Makedonya Yörüklüğü (Makedonya’nın Doğu ve Güneydoğusu)”, *Yeni Balkan*, <https://yenibalkan.com/tr/kose-yazilari/makedonya-yoruklugu-makedonya-nin-dogu-ve-guneydogusu>, (07.12.2023).

İbrahimsoylu, İzzet, “Milli Görev: Nüfus Sayımı-2” *Yeni Balkan*, <https://yenibalkan.com/tr/kose-yazilari/milli-gorev-nufus-sayimi-2>, (07.12.2023).

İHH, “Makedonya Müslümanları”, *İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*, İstanbul 2014.

İlimsever, Hidayet ve Ağanoğlu, Yıldırım H., *Arka Bahçemiz Üsküp*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2010.

İnalcık, Halil, “Türkler ve Balkanlar”, *Bal-Tam Türklük Bilgisi 3*, Bal-Tam Yayınları, Prizren 2005.

İnalcık, Halil, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2021.

İnalcık, Halil, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-V*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2021.

İnalcık, Halil, *Osmanlılar Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.

İrtem, Süleyman Kâni, *Osmanlı Devleti’nin Makedonya Meselesi: Balkanlar’ın Kördüğümü*, (haz.) Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul 1999.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Enstitü İstanbul (İSMEK), <https://enstitu.ibb.istanbul/portal/default.aspx>, (15.09.2024).

İşyar, Ömer Göksel ve Ahmed, Ergin, “Makedonya Cumhuriyeti’nde Arnavut Azınlık Sorunu”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 3, Ankara 2005.

Jareb, Mario, “Sırp-Hırvat-Sloven/Yugoslavya Krallığı’nda Hırvatlar ve Hırvatistan Toprakları”, (ed.) Hakan Demir, *Yugoslavya Tarihi*, (çev.) Muharrem Rahte, Nobel Yayıncılık, Ankara 2021.

Jelavich, Barbara, *Balkan Tarihi 18. ve 19. Yüzyıllar, Cilt 1*, (çev.) İhsan Durdu, Gülçin Tunalı ve Haşim Koç, Küre Yayınları, İstanbul 2015.

Jelavich, Barbara, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl Cilt 2*, (çev.) Zehra Savan ve Hatice Uğur, Küre Yayınları, İstanbul 2006.

Jezernik, Božidar, “Western Perceptions of Turkish Towns in the Balkans”, *Cambridge University Press Urban History*, Cilt 25, Sayı 2, Cambridge 1998.

Jovanoviç, Vladan, “Yugoslavya’da Makedonya (1918-1941)”, (ed.) Hakan Demir, *Yugoslavya Tarihi*, (çev.) Muharrem Rahte, Nobel Yayıncılık, Ankara 2021.

Kahramanyol, Mustafa, “Türkiye’den Makedonya’ya Bakış”, “*Makedonya Sorunu Düinden Bugüne*”, (der.) Murat Hatipoğlu, ASAM Yayınları, Sayı 34, Dizi 6, Ankara 2002.

Karatay, Osman, “Orta Çağ’da Makedonya: Bir Siyasî Coğrafyanın Süreklilik Öyküsü”, “*Makedonya Sorunu Düinden Bugüne*”, Der: Murat Hatipoğlu, ASAM Yayınları, Sayı 34, Dizi 6, Ankara 2002.

Karlıova Soysal, Esra ve Yıldız, Sevcen, “Makedonya Sorununun Konstrüktivizm Bağlamında Değerlendirilmesi”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1, Edirne 2021.

Karpat, Kemal H., *Balkanlar’da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, Timaş Yayınları, İstanbul 2019.

Kaya, Fahri, *Gün Bugündür*, Yeni Balkan Yayınevi, Üsküp 2009.

Kazel, Ercan ve Bayartan, Mehmet, “Siyasi Coğrafya Açısından Türkiye’nin Sınır Güvenliği: Batı Kara Sınırları”, *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, Tokat 2021.

Kenar, Nesrin, *Yugoslavya Sorununun Ulusal ve Uluslararası Boyutu*, Palme Yayıncılık, Ankara 2005.

Kıl, Eyüp, “Makedonya’da Evlâd-ı Fatihân Torunları (Sorunlar-Çözüm Önerileri)”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, Sayı 11, İstanbul 2022.

Kızılçaoğlu, Alaattin, *Makedonya Coğrafyası*, Aktüel Yayınları, Ankara 2014

Kim, Julie, “Macedonia: Country Background and Recent Conflict”, *UNT Digital Library*, <https://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metacrs1899/>, (02.09.2024).

Kitsantonis, Niki and Kurmanaev, Anatoly, “Sleepy Greek Port Becomes U.S. Arms Hub, as Ukraine War Reshapes Region”, *The Newyork Times*,

<https://www.nytimes.com/2022/08/18/world/europe/greece-port-russia-ukraine-weapons.html>, (04.10.2024).

Kjorbayram, Shejda, Bağımsızlığından Günümüze Makedonya (1991-2014), Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Danışman: Prof. Dr. İbrahim Kamil, Edirne 2018.

Kodal, Tahir, “Makedonya’nın Bağımsızlığını Kazanması ve Türkiye”, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, İzmir 2014.

Kodaman, Timuçin ve Birsal, Haktan, “21.Yüzyıl Balkan Jeopolitiğinin Çok Boyutlu Bir Bakış Açısı ile İncelenmesi ve Türkiye’ye Etkilerinin Değerlendirilmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 19 Sayı 1, Isparta 2014.

Koloğlu, Orhan, “Osmanlı Döneminde Balkanlar”, *Balkanlar*, (haz.) Halil İnalçık, Erol Manisalı, Orhan Koloğlu, OBİV, Eren Yayınları, İstanbul 1993.

Koyuncu, Çiğdem Aydın ve Yılmaz, Samet, “Makedonya’daki İstikrarın Sürdürülebilirliğinin Ohrid Çerçeve Anlaşması Bağlamında Analizi”, *International Journal of Society Inquiry*, Cilt 11, Sayı 1, Bursa 2018.

Kraus, Margit ve Schwager, Robert, "EU Enlargement and Immigration", *Journal of Common Market Studies*, Cilt 42, Sayı 1, Oxford 2004.

Kurt, Halil ve Yazar, Ayşe, “Balkan Yarımadasının Jeopolitiği”, *IBANESS Konferans Serisi I*, (ed.) Dimitar Kirilov Dimitrov, Dimitar Nikoloski, Rasim Yılmaz, Tekirdağ 2018.

“Kuzey Makedonya’da 'Türkiye’ye Göç Edenleri' de Yakından İlgilendiren Vatandaşlık Yasası Meclisten Geçti”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kuzey-makedonyada-turkiyeye-goc-edenleri-de-yakindan-ilgilendiren-vatandaslik-yasasi-meclisten-gecti/2318324#>, (10.05.2023).

Küçükbebe, Hande Devrim, Hande Devrim Küçükbebe, İzmir’de Yaşayan Makedonya Göçmenlerinin Müzik Geleneği, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi), Danışman: Doç. Dr. Sıtkı Bahadır Tutu, İzmir 2019.

Lazarus Elte, <http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/topo/200e/42-42.jpg>, (15.09.2024).

Lutviyi, Sezgin, 1912-1990 Yılları Arasında Makedonya Türkleri: Eğitim, Kültür ve Toplum Hayatı, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Danışman: Doç. Dr. İbrahim Kelağa Ahmet, Edirne 2019.

“Makedon'dan Bulgar, Bulgar'dan da AB vatandaşı”, *T24*, <https://t24.com.tr/haber/makedondan-bulgar-bulgardan-da-ab-vatandasi,306523>, (06.05.2024).

“Makedonya Sorunu”, *Tarih Bilimi*, <https://www.tarhibilimi.net/makedonya-sorunu/>, (16.09.2024).

Makedonya, Ana Britanica (Genel Kültür Ansiklopedisi), Ana Yayıncılık, Cilt 15, İstanbul 1989.

Makedonya, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul 1992.

Makedonya'ya Dayanan Göçmenlerin Yüzde 80'i Suriyeli", *Euronews*, <https://tr.euronews.com/2015/08/25/makedonya-ya-dayanan-gocmenlerin-yuzde-80-i-suriyeli>, (04.10.2024).

Malcolm, Noel, *Bosna*, (çev.) Aşkım Karadağlı, Om Yayınevi, İstanbul 1999.

Mazower, Mark, *Bizans'ın Çöküşünden Günümüze Balkanlar*, (çev.) Ayşe Ozil, Alfa Yayınları, İstanbul 2017.

McCarthy, Justin, *Ölüm ve Sürgün*, (çev.) Fatma Sarıkaya, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2022.

Netkova, Bilyana P., “Makedonya Cumhuriyeti Anayasasına Göre Milliyetlerin Durumu ve Hakları”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı 12, İstanbul 2010.

Nuredin, Abdülmecit, “Dünden Bugüne Makedonya Türkleri”, *Hikmet İlmi Araştırma Dergisi*, Yıl 6 Sayı 11, Gostivar 2008.

Nuredini, Abdulmecid “Makedonya'nın İç ve Dış Politika Sorunları (1990-2005), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Danışman: Doç. Dr. Ömer Anayurt, Sakarya 2006.

Nurueski, Djunes, “Osmanlı'dan Günümüze Makedonya'daki Türk Kültürü ve Makedonya'nın Türk Kültür Tarihindeki Yeri ve Önemi”, *Avrasya Etüdleri*, TİKA Yayınları, Sayı 50 (2016/2), Ankara 2016.

Okday, Emel Osmançavuşoğlu, “Çözölemeyen Düğüm Makedonya Sorunu ve Makedonya Türkleri”, *Balkan Türkleri*, (der.) Erhan Türbedar, ASAM Yayınları, Ankara 2003.

Oran, Baskın, “Balkan Müslömanlarında Dinsel ve Ulusal Kimlik” (Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya ve Kosova Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme), *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Faköltesi Dergisi*, Cilt 48, No 1-4, Ankara 1993.

Ortaylı, İlber, “Türkiye ve Balkanlar”, *Türk Tarihinde Balkanlar*, (ed.) Zeynep İskefiyeli, Bilal Çelik, Serkan Yazıcı, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Cilt 1, Sakarya 2013.

Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Kronik Kitap, İstanbul 2019.

Oruç, Zölküf, *Balkanlar’da Türk Olmak*, Vadi Yayınları, Ankara 2013.

Osman, İzet, Göçün Mekânsal ve Ekonomik Etkileri: İştıp Türkleri Örneğı, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Danışman: Dr. Bekir Yüksel Hoş, Edirne 2019.

Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, (çev.) Fikret İlıştan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015.

Ödemiş, Zeynel, “Kuzey Makedonya’da Türk Varlığı ve Günümüz Varlık Mücadelesine Kısa Bir Bakış”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı 12/1, Bursa 2023.

Özgen, Cenk, “Balkanlar’da Güvenliğe Yönelik Bir Tehdit: Yunanistan-Makedonya İsim Anlaşmazlığı”, *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Faköltesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 14, Sayı 25, Bursa 2013.

Özkan, Ayşe, *Bağımsızlıktan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı’na Sırplar (1878-1918)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2013.

Özlem, Kader, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD’nin ve Türkiye’nin Balkanlar Politikalarının Bosna-Hersek, Kosova ve Makedonya Krizleri Örneğinde İncelenmesi”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Edirne 2012.

Progonati, Eljada, “Etnik Arnavutların Arnavutluk Dış Politikasında Etkisi”, (ed.) Osman Karatay, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı 37, Ankara 2013.

Progonati, Erjada, “Rusya’nın Balkanlar Politikası”, (ed.) Osman Karatay, Mehmet Seyfettin Erol, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı 45, Ankara 2015.

Radaelli, Claudio M., “Europeanisation: Solution or Problem?”, *European Integration Online Papers*, Cilt 8, Sayı 16 https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=601163, (06.05.2024).

Republic of North Macedonia, State Statistical Office, “Population projections of the Republic of North Macedonia by 2070”, Skopje 2023, https://www.stat.gov.mk/Aktivnosti_en.aspx?rbra=338, (01.06.2024).

Recebi, Süleyman, “Makedonya’da Müslümanların Dini Yaşayışının Organize Edilmesi”, *Balkanlar’da Gelecek Tasavvuru: Kültür, Siyaset, Örgütlenme ve İşbirliği Alanları*, (ed.) Ümmühan Özkan, Selda Şen, İHH İNSAMER, İstanbul 2008.

Rekacewicz, Philippe, “Dreams Of Empire”, *Le Monde Diplomatique*, 2008, <https://mondediplo.com/maps/dreamsofempire>, (19.11.2023).

Rekacewicz, Philippe, “What borders for Albania?”, *Le Monde Diplomatique*, 2008, <https://mondediplo.com/maps/albania>, (18.11.2023).

Republic of North Macedonia, State Statistical Office, https://www.stat.gov.mk/PrikaziSoopstenie_en.aspx?rbtxt=140, (26.12.2022).

Republic of North Macedonia, Statistical Yearbook 2021, Skopje 2022.

Robbins, Keith, *Birinci Dünya Savaşı*, (çev.) Müfit Günay, Dost Kitabevi, Ankara 2005.

Rossos, Adrew, *Macedonia and Macedonians: A History*, Hoover Institution, Stanford 2008.

Roth, Klaus, Brunnbauer, Ulf, *Region, Regional Identity and Regionalism in Southeastern Europe*, (ed.) Ulf Brunnbauer, Cilt 1, Berlin 2010.

Saatçi, Meltem Begüm, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Döneminde Makedonya Sorunu”, “*Makedonya Sorunu Düünden Bugüne*”, (der.) Murat Hatipoğlu, ASAM Yayınları, Sayı 34, Dizi 6, Ankara 2002.

Sancaktar, Caner, “Balkanlar’da Osmanlı Hâkimiyeti ve Siyasal Mirası”, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, İzmir 2011.

Sancaktar, Caner, “Balkanlar’da Osmanlı Mirasından Arınma Siyaseti”, *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 5(3), Tekirdağ 2019.

Sancaktar, Caner, “Türkiye’nin Balkanlar Politikası: 1990 Sonrası Balkan Açılımı”, *Türk Dış Politikasında Yeni Yönelimler*, (ed.) Hasret Çomak ve Caner Sancaktar, Beta Yayınevi, İstanbul 2013.

Sander, Oral, *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)*, İmge Yayınevi, Ankara 2018.

Sander, Oral, *Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918’e*, İmge Yayınevi, Ankara 2017.

Saraç, Tahsin, *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*, Adam Yayınları, İstanbul 1985.

Shabanovski, Erdovan, *19.Yüzyılda Ustrumca’da Sosyo Ekonomik Hayat*, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Danışman: Prof. Dr. Ali İhsan Karataş, Bursa 2019.

Smaghi, Lorenzo Bini, “Why Enlarge The EU? A Look At The Macroeconomic Implications”, *The International Spectator*, Cilt 37, Sayı 2, Roma 2002.

Sözen, İlyas, Çam, Fatih ve Öngel, Volkan, “Avrupa Birliği Göç İlişkileri: Makedonya Odaklı Bir Analiz”, *International Conference On Eurasian Economies*, Üsküp 2014.

Spiro, Melford E., *Kibbutz; Venture in Utopia*, Schocken Books, New York 1963.

Sükan, Özer, *21.Yüzyıl Başlarında Balkanlar ve Türkiye*, Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul 2001.

Şimşek, Asiye “Makedonya’nın Nato Üyeliğinin Türkiye ve ABD Desteği Kapsamında Tartışılması”, *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, Yalova 2014.

Şimşir, Bilal, “Rumeli’den Türk Göçleri”, *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*, Cilt 1, Ankara 1968.

Şimşir, Bilal, *Balkan Savaşlarında Rumeli Türkleri Kırımlar-Kıyımlar-Göçler 1821-1913*, Bilgi Yayınları, Ankara 2017.

T.C. Avrupa Birliği Başkanlığı, “Kuzey Makedonya”, [https://www.ab.gov.tr/p.php?e=267#:~:text=Nihai%20olarak%20Yunanistan%20ve%20Kuzey,yeni%20isini%20AB'ye%20bildirmiştir,\(06.05.2024\).](https://www.ab.gov.tr/p.php?e=267#:~:text=Nihai%20olarak%20Yunanistan%20ve%20Kuzey,yeni%20isini%20AB'ye%20bildirmiştir,(06.05.2024).)

T.C. Dışışleri Bakanlığı, “Türkiye-Kuzey Makedonya İlişkileri”, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-makedonya-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri-.tr.mfa>, (06.09.2024).

T.C. Ticaret Bakanlığı, Kuzey Makedonya Ülke Profili https://ticaret.gov.tr/data/5f032ff613b876ced4013b1b/K.MAKEDONYA-%C3%9Cлке%20Profili_2024.pdf, (06.09.2024).

T.C. Üsküp Ticaret Müşavirliği, “Makedonya'dan Yurt Dışına Göç Artış Gösteriyor”, <https://dtybs.ticaret.gov.tr/blog/post/15302/>, (04.10.2024).

Tekin, Cemile, “Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçün Nedenleri (1950-1958)”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 39, Konya 2018.

The World Bank, North Macedonia Data, <https://data.worldbank.org/country/north-macedonia?view=chart>, (25.11.2023).

“TİKA'dan Kuzey Makedonya'da 6 Yılda 500 Proje”, *TİKA* https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_kuzey_makedonya%27da_6_yilda_500_proje-63997, (25.11.2023).

“TİKA'dan Kuzey Makedonya'da Çiftçilere Tarımsal Destek”, Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/tikadan-kuzey-makedonyada-ciftcilere-tarimsal-ekipman-destegi/3166129>, (15.05.2024).

“TİKA'dan Kuzey Makedonya'daki Arıcılara Destek”, Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tika-dan-kuzey-makedonya-daki-aricilara-destek/2927712>, (5.05.2024).

Tilbe, Özgür, Hüseyin Hilmi Paşa'nın Rumeli Umumî Müfettişliği (1902-1908), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi), Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Zeynep İskefiyeli, Sakarya 2018.

Timcheva, Elena, *Kültürlerarası İletişim: Makedonya'da Yaşayan Türkler ve Makedonlar Arasındaki İletişim*, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basın ve Yayın Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Danışman: Prof. Dr. Ömer Özer, Eskişehir 2017.

Todorov, Nikolai, *Society the City and Industry in the Balkans, 15th-19th Centuries*, Ashgate Book, London 1998.

Todorov, Nikolai, *The Balkan City 1400-1900*, University of Washington Press, London 1983.

Todorov, Peter, “Sosyalist Makedonya (1945-1991)”, (ed.) Hakan Demir, *Yugoslavya Tarihi*, (çev.) Muharrem Rahte, Nobel Yayıncılık, Ankara 2021.

Todorova, Maria, *Balkanlar’ı Tahayyül Etmek*, (çev.) Dilek Şendil, İletişim Yayınları, İstanbul 2020.

Toprak, Serap, “Türk-Yunan Siyasi İlişkileri Çerçevesinde Batı Trakya Sorunu”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, 2014.

Turan, Namık Sinan, “Balkanlar’da Bir Osmanlı Kenti: Üsküp”, *Türkiye-Makedonya İlişkileri*, ed. Yeliz Okay, Tuncay Babalı, Doğu Kitapevi, İstanbul 2012.

Turan, Ömer, “Makedonya Türkleri”, *Makedonya Sorunu Düünden Bugüne*, (der.) Murat Hatipoğlu, ASAM Yayınları, Sayı 34, Dizi 6, Ankara 2002.

Türkiye’nin Kalkınma Raporu 2012, Rapor 12, TİKA, Ankara, 2012.

Türkiye’nin Kalkınma Yardımları Raporu 2010, Rapor 10, TİKA, Ankara, 2010.

Türkiye’nin Kalkınma Yardımları Raporu 2011, Rapor 11, TİKA, Ankara, 2011.

Türkmen, Fikret, “Tarihte Balkan Türkleri ve Makedonya’nın Türkler Tarafından İskânı”, (haz.) Kemal Vatan, Hüseyin Yaltırık, *İzmir Makedonya Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları*, İzmir 1996.

Uka, Eldar, *Bir Medeniyetin İzinde Balkanlar*, Ekopi Yayınevi, Üsküp 2020.

Ural, Selçuk, “Tarihi Perspektif Işığında Makedonya’da Türklerin Gündelik Yaşamı”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 14, Sayı 1, Manisa 2016.

“Utaş, Salih, “Avrupa’daki Diasporamızın Makedonya’dan Öğreneceği Çok Şey Var”, *Anadolu Ajansı*, Röportaj: Furkan Abdula, Üsküp 2018, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/avrupa-daki-diasporamizin-makedonya-dan-ogrenecegi-cok-tecrubeler-var-/1099469>, (17.05.2024).

Uzan, Kahraman, “Kuzey Makedonya Siyasetini Belirleyen Etmenler ve Ülke Siyasetinde Türklerin Temsiliyeti”, *Yazıt Kültür Bilimleri Dergisi*, Çanakkale 2023.

Ülger, İrfan Kaya, *Yugoslavya Neden Parçalandı?*, Seçkin Yayınevi, Ankara 2003.

“Ülke Profili: Makedonya”, *Aljazeera Turk*,
<https://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-makedonya>, (16.09.2024).

Ülman, Ahmet Haluk, I. *Dünya Savaşına Giden Yol ve Savaş*, İmge Kitapevi, Ankara 2002.

Ürer, Levent, “Kimlik Tartışmalarında Politik Bir Özne Olarak Makedonya”, *Türkiye-Makedonya İlişkileri*, (ed.) Yeliz Okay ve Tuncay Babalı, Doğu Kitapevi, İstanbul 2012.

“Vatandaşlık Yasası Meclisten 57 Evet Oyla Geçti”, *Yeni Balkan*,
<https://yenibalkan.com/tr/gundem/vatandaslik-yasasi-meclisten-57-evet-oyla-gecti>,
(23.11.2023).

Wachtel, Adrew Baruch, *Dünya Tarihinde Balkanlar*, (çev.) Ali Cevat Akkoyunlu, Doğan Kitap, İstanbul 2009.

Weintraub, Dov, *Moshava, Kibbutz and Moshav: Patterns of Jewish Rural Settlement and Development in Palestine*, Cornell University Press, New York 1969.

Wikipedia, “Shopi”,
https://en.wikipedia.org/wiki/Shopi#/media/File:Shopluk_region_map.png,
(05.06.2024).

Yarcı, Güler, “Osmanlı Diplomasisinde Makedonya Meselesi (1876-1913)”, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, Edirne 2013.

Yenigün, Cüneyt, “Balkanlar’da Otokton Türk Varlığı”, *Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi*, https://tasam.org/Files/Icerik/File/_b2cb0d70-18bb-41d2-81e7-e3eaccadd266.pdf, (17.05.2024).

Yılmaz, Ersin, ‘2008 Sonrası Kosova’da İstikrar Sorunu: Tarihsel ve Yerel Dinamikler Üzerinden Bakış”, *Balkan Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, Cilt 6, No 1, Yalova 2018.

Yılmaz, Sait, “Jeopolitik ve Jeostrateji”, *Jeopolitik Aylık Strateji Dergisi*, Cilt 8 Sayı 61, İstanbul 2007.

Yolcu Yavuz, Serap, “Kuzey Makedonya Cumhuriyeti’nde Etnik Azınlık Olarak Romanlar”, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 11, Sayı 2, <https://www.esbadergisi.com/index.php/en/volumes/column-d-en/number-21>,
(17.05.2024).

Zahariadis, Nikolaos, “Nationalism and Small-State Foreign Policy: The Greek Response to the Macedonian Issue, *Oxford University Press*, Cilt 109, sayı 4, Birmingham 1994.

Zaim, Sabahattin, “Son Yugoslavya Muhacirleri Hakkında Rapor”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 19, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1958.

Донесен Законот за државјанство”, *ТЕЛМА*, <https://telma.com.mk/2021/07/29>, (07.10.2024).

Една од точките на дневен ред на 47. собраниска седница е Законот за државјанство.”, *Слободен Печат*, <https://www.slobodenpecat.mk/tr/zakonot-za-drzhavjanstvo-e-edna-od-tochkite-na-dnevniot-red-na-47-sobraniska-sednica/>, (03.10.2024).

Измените на Законот за државјанство не се за усогласување со Европско законодавство, туку за одржување на владеечко мнозинство!”, *ЛЕВИЦА*, <https://levica.mk/pres-centar/soopshtenija-reakcii/izmenite-na-zakonot-za-drzhavjanstvo-ne-se-za-usoglasuvane-so-evropsko-zakonodavstvo-tuku-za-odrzhuvane-na-vladeachko-mnozinstvo/>, (07.10.2024).

Ковачевски: Државата да размислува посериозно за увозот”, *Слободен Печат*, <https://www.slobodenpecat.mk/tr/kovachevski-drzhavata-mora-poseriozno-da-razmisli-za-uvozot-na-rabotna-sila/>, (04.10.2024).

Работоспособно население кое ќе ги финансира пензиите, главен предизвик во иднина”, *ТЕЛМА*, <https://telma.com.mk/2024/08/18/rabotosposobno-naselenie-koe-ke-gi-finansira-penziite-glaven-predizvik-vo-idnina/>, (04.10.2024).